

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**İSTANBUL'DA İŞLEV DEĞİŞİKLİĞİNE
UĞRAMIŞ MİMAR SİNAN HAMAMLARI:
ORTAKÖY HAMAMI ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET DEMİRDAL

İSTANBUL, 2014

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İÇ MEKAN TASARIMI**

**İSTANBUL'DA İŞLEV DEĞİŞİKLİĞİNE
UĞRAMIŞ MİMAR SİNAN HAMAMLARI:
ORTAKÖY HAMAMI ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET DEMİRDAL

Tez Danışmanı: PROF. DR. N. GÜL ASATEKİN

İSTANBUL, 2014

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İÇ MEKAN TASARIMI

Tezin Adı: İSTANBUL'DA İŞLEV DEĞİŞİKLİĞİNE UĞRAMIŞ MİMAR
SİNAN HAMAMLARI: ORTAKÖY HAMAMI ÖRNEĞİ
Öğrencinin Adı Soyadı: MEHMET DEMİRDAL
Tez Savunma Tarihi: 12.06.2014

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Fen Bilimleri Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Doç. Dr. Faik Tunç
BOZBURA
Enstitü Müdürü
İmza

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylarım.

Yrd. Doç. Dr. Sezin
TANRIÖVER
Program Koordinatörü
İmza

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmzalar

Tez Danışmanı
Prof. Dr. N. Gül ASATEKİN

Üye
Prof. Dr. Can BİNAN

Üye
Doç. Dr. Bengü ULUENGİN

ÖZET

İSTANBUL'DA İŞLEV DEĞİŞİKLİĞİNE UĞRAMIŞ MİMAR SİNAN HAMAMLARI: ORTAKÖY HAMAMI ÖRNEĞİ

Mehmet Demirdal

İç Mekan Tasarımı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. N. Gül Asatekin

2014, 119 Sayfa

Hamamlar, yapısal ve mekansal olarak önemli ve kendine özgü niteliklere sahip yapılardır. Fakat çağdaş yaşamın değişen ve gelişen koşulları çerçevesinde özgün işlevleriyle varlıklarını sürdürmeleri zordur. Tarihe ışık tutan önemli mimari yapılar olan hamamlar, çağdaş gereksinimlere cevap verecek şekilde yeni işlevlerle topluma kazandırılmalıdır.

İstanbul'un fethinden sonra bu şehirde birçok hamam yapısı inşa edilmiştir. Osmanlı devrinin en başarılı mimarı olan Mimar Sinan'ın da inşa ettiği pek çok hamam bulunmaktadır. Bu tez kapsamında yeniden işlevlendirilen Sinan hamamları, ağırlıklı olarak iç mekan özelliklerine göre değerlendirilmiştir.

Tezin birinci bölümünde, varolan problemin tanımı yapılmıştır. Bu doğrultuda amaç ve kapsam belirlenmiş ve kullanılan yöntemler anlatılmıştır.

İkinci bölümde, kültür varlığı kavramı ve korunmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Kültür varlıklarının çağdaş yaşamda yeni işlevlerle tekrar topluma kazandırılması ve bu bağlamda mevcudiyetlerini sürdürmesi irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde, hamam kavramından başlayarak tarihsel süreç anlatılmıştır. Sosyal yaşam içerisindeki yeri, mekan organizasyonları, iç mekan özellikleri, mimari elemanları ve kullanılan malzemeler irdelenmiştir. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak Osmanlı Dönemi çerçevesinde incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, hamamlarda işlev değişimini etkileyen faktörler ve iç mekana etkileri çalışılmıştır. Çevresel, yapısal, teknik, mimari ve mekansal açılardan değerlendirilmeler yapılmıştır.

Beşinci bölümde, İstanbul'da işlev değişikliğine uğramış Mimar Sinan yapıları belirlenmiş, iç mimarlık tasarımı bağlamında ne dereceye kadar korunabildiği ve

kültürel miras olarak ikinci bölümde ortaya konan yaklaşımlar çerçevesinde irdelenmiştir.

Altıncı bölümde, Ortaköy Hamamı örneğinde konu ayrıntılanmıştır. Tarihi, çevresi, konumu, mimari ve mekansal özellikleri incelenmiştir. Geçirdiği restorasyonlar, yeni işlevleri ve bu işlevlerin uygunluğu karşılaştırmacı yaklaşımlarla tartışılmıştır. Değişen işlevlerle ortaya çıkan iç mekanlar değerlendirilmiştir.

Yedinci bölümde, sonuç ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hamam, Türk hamamı, yeniden işlevlendirme, restorasyon, hamamlarda iç mekan, Mimar Sinan, Ortaköy

ABSTRACT

İSTANBUL'DA İŞLEV DEĞİŞİKLİĞİNE UĞRAMIŞ MİMAR SİNAN HAMAMLARI: ORTAKÖY HAMAMI ÖRNEĞİ

Mehmet Demirdal

İç Mekan Tasarımı

Thesis Supervisor: Prof. Dr. N. Gül Asatekin

2014, 119 Pages

Public baths (hamam) are structural and spatial structures with significant and unique architectural qualities. However, sustaining their continuity and integrity due to the changes in the requirements and needs of contemporary life style becomes more difficult. This process of change leads to alter the original function in many of the cases, although they are the witnesses of history.

Quite a number of public baths were constructed after İstanbul was conquered. Many of them were designed and constructed by Mimar Sinan, famous architect of Ottoman Era. This dissertation aims at evaluating refunctional baths of Mimar Sinan.

In the first chapter, the existing definition of the problem is set. According to the purpose and scope defined and methods used are described.

The concept of cultural property and framework of scientific conservation requirements are basically reviewed in the second chapter. This approach points out the refunctional principles according to the changing contemporary life style.

Public baths, starting from the concept of the historical process is described in the third chapter. Its place in social life, space organization, interior features, architectural elements and materials used are discussed. These studies mainly been investigated in the framework of the Ottoman Period.

Public bath and indoor factors affecting changes in the function of the effect has been studied in the fourth chapter. Environmental, structural, technical, architectural and spatial qualities have assessed.

In the fifth chapter, in İstanbul Mimar Sinan undergone functional changes in the structure were determined and mainly interior views are given.

Ortaköy Hamamı is chosen as the case study of this dissertation. The history, environment, location, architectural and spatial characteristics of Ortaköy Hamamı were studied. Undergone restorations, new functions and their impacts on the cultural values were discussed in a comparative layout. New interior qualities created by refunctioning evaluated and criticized according to the beforegiven information throughout the text.

In the seventh chapter, the results and evaluations are made.

Keywords: Hamam, Turkish bath, refunction, restoration, bath interior, Mimar Sinan, Ortaköy

TEŐEKKÖR

Tüm çalıőmalarım boyunca her zaman bilgileri ve deneyimleriyle yolumu aan değerli hocam Prof. Dr. N. Göl ASATEKİN'e ve Bahçeşehir Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Faköltesi'nin değerli hocalarına iten teőekkölrlerimi sunarım.

Hem bu zorlu sölrete hem de tüm eğitim hayatım boyunca yanımda olan değerli DEMİRDAL ailesine ve her tölrlöl desteğiyle yanımda olan değerli arkadaşlarım Ceyda ve Ozan DEMİRBAŐ'a yölrekten teőekkölrlöl bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR	iv
ŞEKİLLER	v
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
1.1 PROBLEM TANIMI	1
1.2 AMAÇ VE KAPSAM	1
1.3 YÖNTEM	2
2. KÜLTÜR VARLIĞI KAVRAMI VE KORUNMASI	3
2.1 KÜLTÜR VARLIĞI KAVRAMI	3
2.1.1 Tarihsel Değer	3
2.1.2 Mimari ve Estetik Değer	4
2.1.3 Ekonomik Değer	4
2.2 KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMANIN GEREKLİLİĞİ	5
2.3 KÜLTÜR VARLIKLARININ YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KULLANIMI	7
2.3.1 Yeniden İşlevlendirilmeyi Gerektiren Temel Nedenler	8
2.3.2 Yeni İşlevlerin Yapı Kapasitelerine Göre Belirlenmesi	9
3. BİR KÜLTÜR VARLIĞI OLARAK HAMAMLAR	11
3.1 HAMAM KAVRAMI	11
3.2 TARİHSEL SÜREÇTEKİ GELİŞİMİ VE SOSYAL HAYAT İÇERİSİNDEKİ YERİ	11
3.3 MEKAN ORGANİZASYONU VE MİMARİ ELEMANLAR	22
3.3.1 Mekansal Nitelikler	26
3.3.1.1 Soyunmalık	26
3.3.1.2 Ilıklık	32
3.3.1.2.1 Ana Mekan	33
3.3.1.2.2 Tıraşlık	34
3.3.1.2.3 Tuvalet	34
3.3.1.3 Sıcaklık	35
3.3.1.3.1 Ana Mekan	36

3.3.1.3.2 <i>Eyvanlar ve Halvetler</i>	36
3.3.1.4 Su Deposu	40
3.3.1.5 Külhan	41
3.3.2 Strüktürel Elemanlar	44
3.3.2.1 Duvarlar	44
3.3.2.2 Kolonlar	45
3.3.2.3 Kemerler	45
3.3.2.4 Üst Örtü	46
3.3.2.4.1 <i>Geçiş Elemanları</i>	46
3.3.2.4.2 <i>Tonozlar</i>	46
3.3.2.4.3 <i>Kubbeler</i>	47
3.4 HAMAMLARIN PLAN ŞEMALARINA GÖRE	
SINIFLANDIRILMASI	48
3.4.1 A Tipi	48
3.4.2 B Tipi	48
3.4.3 C Tipi	49
3.4.4 D Tipi	49
3.4.5 E Tipi	50
3.4.6 F Tipi	50
4. HAMAMLARDA İŞLEV DEĞİŞİMİ VE İÇ MEKAN	
KURGUSUNA ETKİLERİ	52
4.1 ÇEVRE VE ÇAĞDAŞ YAŞAMIN ETKİLERİ	52
4.2 ÖZGÜN YAPININ KORUNMASI	54
4.3 HAMAMLARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ	55
4.3.1 Plan Şeması	55
4.3.2 Mekan Kalitesi ve Mimari Elemanlar	56
4.3.3 Teknik Nitelikler	56
4.3.3.1 Işık	56
4.3.3.2 Akustik	57
4.3.3.3 Isıtma	57
5. İSTANBUL'DA İŞLEV DEĞİŞİKLİĞİNE UĞRAMIŞ MİMAR	
SİNAN HAMAMLARI	58

5.1 AĞA HAMAMI	58
5.2 İSKELE HAMAMI	66
5.3 HASEKİ HAMAMI	72
5.4 YEŞİL DİREKLİ HAMAM	81
6. AYRINTILI ÇALIŞMA: ORTAKÖY HAMAMI (HÜSREV KETHÜDA HAMAMI)	90
6.1 TARİHÇESİ VE KONUMU	90
6.2 RESTORASYON VE YENİDEN İŞLEVLENDİRİLME	93
6.2.1 Yeniden İşlevlendirilmesinin Nedenleri	93
6.2.2 Restorasyon Öncesi	93
6.2.3 Restorasyon Süreci	95
6.3 HAMAMIN YENİ İŞLEVLERİ VE İÇ MEKAN ÖZELLİKLERİ.	100
6.3.1 Restoran ve Bar	101
6.3.2 Mobilya Atelyesi	105
7. SONUÇ	117
KAYNAKÇA	120
EKLER	
EK A1: Ortaköy föyü	125
EK A2: Alman mavisi haritaları, Ortaköy	126
ÖZGEÇMİŞ	127

TABLULAR

Tablo 3.1: Soyunmalık	27
Tablo 3.2: Ilıklık	32
Tablo 3.3: Sıcaklık	35
Tablo 4.1: Plan şeması	55
Tablo 5.1: Ağa Hamamı	62
Tablo 5.2: Haseki Hamamı	76
Tablo 5.3: Yeşil Direkli Hamam	85
Tablo 6.1: Ortaköy Hamamı	100

ŞEKİLLER

Şekil 3.1: Bir palaestra çizimi	13
Şekil 3.2: Roma’da bir ev hamamı	14
Şekil 3.3: ‘Banyo Sahneleri’ freski, Menander Evi Hamamı, Pompei	14
Şekil 3.4: Bir apodyterium çizimi	16
Şekil 3.5: Bir Aziz’in, şeytanı hamamdan kovması	17
Şekil 3.6: Jean-Dominique Ingres, ‘Türk Hamamı’	19
Şekil 3.7: Kadınlar hamamını tasvir eden bir Osmanlı minyatürü	20
Şekil 3.8: Batılı bir ressam tarafından resmedilen Türk hamamı	21
Şekil 3.9: La Barbier’in bakır baskı ‘Türk Hamamı’ çalışması	22
Şekil 3.10: Stabia hamamı planı	23
Şekil 3.11: Stabia hamamının aksonometrik perspektifi	24
Şekil 3.12: Stabia hamamının palastrası	25
Şekil 3.13: Klasik Osmanlı Devri tek hamam şematik planı	26
Şekil 3.14: Klasik Osmanlı Devri çifte hamam şematik planı	26
Şekil 3.15: Havlu kurutma ocağı	28
Şekil 3.16: Sedir ve nişler	29
Şekil 3.17: Kılıç Ali Paşa hamamı soyunmalığı	29
Şekil 3.18: Vezneciler Hamamı çay ocağı	30
Şekil 3.19: Cağaloğlu hamamı soyunmalığı	31
Şekil 3.20: Bursa’da bir hamamın soyunmalığındaki çiniler	31
Şekil 3.21: Ilıklık Kapısı	33
Şekil 3.22: Cağaloğlu hamamı ılıklığı	34
Şekil 3.23: Kurna örneği	37
Şekil 3.24: Kurna örneği	37
Şekil 3.25: Kurna örneği, Vezneciler Hamamı	37
Şekil 3.26: Kurna örneği, Havuzlu Hamam	37
Şekil 3.27: Kurna başında yıkanan kadın figürleri	38
Şekil 3.28: Kurna başında yıkanan kadın figürleri	38
Şekil 3.29: Cağaloğlu hamamı sıcaklığı	38
Şekil 3.30: Fil gözü çizimi	39

Şekil 3.31: Fil gözleri	39
Şekil 3.32: Fil gözleri	39
Şekil 3.33: Horasan harcının dokusu ve tuğla ile yaptığı bağ	40
Şekil 3.34: Tipik bir Roma hamamının <i>hypocaust</i> şeması	41
Şekil 3.35: Isıtma sistemi, havuzdan alınan şematik kesit	42
Şekil 3.36: Kanallı <i>hypocaust</i> sistemi	43
Şekil 3.37: Külhan tesisatının şematik çizimi	44
Şekil 3.38: Kapı ve niş üzerinde kemer	45
Şekil 3.39: Kubbeye geçişte mukarnaslı pandantif ve türk üçgenleri	46
Şekil 3.40: Sıcaklık kubbesi	47
Şekil 3.41: A tipi	48
Şekil 3.42: B tipi	49
Şekil 3.43: C tipi	49
Şekil 3.44: D tipi	50
Şekil 3.45: E tipi	50
Şekil 3.46: F tipi	51
Şekil 5.1: Hamamın lokasyonu	58
Şekil 5.2: Glück tarafından çizilen plan ve kesit	59
Şekil 5.3: Hamamın özgün planı	60
Şekil 5.4: Hamamın günümüzdeki durumu	61
Şekil 5.5: Sonradan tasarlanan soyunmalık cephesi	61
Şekil 5.6: Restorasyondan önceki hali	63
Şekil 5.7: Restorasyon öncesi ılıkılık duvarı	63
Şekil 5.8: Restorasyon sonrası ılıkılık duvarı	63
Şekil 5.9: Soyunmalıktaki betonarme ara katlar	64
Şekil 5.10: Soyunmalıklar arası geçiş	64
Şekil 5.11: Sıcaklığın bugünkü görünümü	64
Şekil 5.12: Yeni işlev sonrası iç mekan görünümü	65
Şekil 5.13: Yeni işlev sonrası iç mekan görünümü	65
Şekil 5.14: Hamamın lokasyonu	66
Şekil 5.15: Hamamın eski hali	67
Şekil 5.16: Hamamın eski hali	67

Şekil 5.17: Hamamın eski hali	68
Şekil 5.18: Hamamın yıkımı	68
Şekil 5.19: Hamamın bugünkü hali	68
Şekil 5.20: İskele Hamamı rölöve planı	69
Şekil 5.21: İskele Hamamı restorasyon planı	69
Şekil 5.22: Deniz cephesi	70
Şekil 5.23: Meydan cephesi	70
Şekil 5.24: Meydan cephesi	70
Şekil 5.25: İç mekan	71
Şekil 5.26: Hamamın lokasyonu	72
Şekil 5.27: Hamamın özgün planı	73
Şekil 5.28: Cehennemlik planı	73
Şekil 5.29: Hamamın kesiti	73
Şekil 5.30: Revaklı erkekler girişi	74
Şekil 5.31: Hamamın eski görüntüsü	75
Şekil 5.32: Sultan Ahmet Meydanından görünüm	75
Şekil 5.33: Restorasyon öncesi soyunmalığın durumu	77
Şekil 5.34: Restorasyon öncesi sıcaklığın durumu	77
Şekil 5.35: Soyunmalık	78
Şekil 5.36: Ilıklık	79
Şekil 5.37: Sıcaklık	79
Şekil 5.38: Sıcaklık	79
Şekil 5.39: Halvet içerisindeki niş	80
Şekil 5.40: Hamamın lokasyonu	81
Şekil 5.41: Hamamın özgün planı	82
Şekil 5.42: Soyunmalıklar yıkıldıktan sonra çizilen plan	83
Şekil 5.43: Hamamın restorasyon öncesi görünümü	84
Şekil 5.44: Hamamın restorasyon öncesi görünümü	84
Şekil 5.45: Hamamın restorasyon sonrası görünümü	84
Şekil 5.46: Erkekler sıcaklığı girişi	86
Şekil 5.47: Ilıklık cephesi	86
Şekil 5.48: Ilıklığın eski hali	87

Şekil 5.49: Ilıklık kapısı	87
Şekil 5.50: Restorasyon öncesi sıcaklık	88
Şekil 5.51: Restorasyon sonrası sıcaklık	88
Şekil 5.52: Külhan duvarına yapılan ek yapının görünümü	89
Şekil 6.1: Hamamın lokasyonu	90
Şekil 6.2: Hamamın tarihi haritada lokasyonu	91
Şekil 6.3: 80’li yıllarda çekilen bir fotoğraf	92
Şekil 6.4: 80’li yıllarda hamamın ön cephesi	92
Şekil 6.5: Restorasyon öncesi Ortaköy Hamamı	94
Şekil 6.6: Soyunmalık, asma kat	94
Şekil 6.7: Soyunmalık	95
Şekil 6.8: Çatı fenerleri	96
Şekil 6.9: Raspa sonunda ortaya çıkan niş	96
Şekil 6.10: Kubbeye geçişte kullanılan tuğla örgü pandantif	97
Şekil 6.11: Restitüsyon planı	98
Şekil 6.12: Restorasyon planı	98
Şekil 6.13: Restitüsyon kesiti	99
Şekil 6.14: Restorasyon kesiti	99
Şekil 6.15: Restorasyon sonrası hamamın soyunmalığı	101
Şekil 6.16: Soyunmalıklar arası geçiş	102
Şekil 6.17: Soyunmalık aydınlatması	102
Şekil 6.18: Soyunmalık kubbesi ve dekoratif elemanlar	103
Şekil 6.19: Ilıklık	104
Şekil 6.20: Ilıklık penceresi	104
Şekil 6.21: Sıcaklık	104
Şekil 6.22: Bar olarak işlevlendirilmiş depo	105
Şekil 6.23: Ortaköy Hamamı’nın bugünkü görünümü	106
Şekil 6.24: Erkekler soyunmalığından görünüm	107
Şekil 6.25: Öğrenci sergisi	107
Şekil 6.26: Kadınlar soyunmalığındaki döşeme	108
Şekil 6.27: Erkekler soyunmalığındaki aydınlatma armatürünün görünümü	108
Şekil 6.28: Kadınlar soyunmalığındaki aydınlatma armatürünün görünümü	109

Şekil 6.29: Erkekler ılıkılığı	110
Şekil 6.30: Erkekler ılıkılığı	110
Şekil 6.31: Kadınlar ılıkılığından tuvaletlere geçiş	110
Şekil 6.32: Tuvalet	110
Şekil 6.33: Erkekler sıcaklığı	111
Şekil 6.34: Erkekler sıcaklığı, halvetlere giriş	111
Şekil 6.35: Halvet penceresi	112
Şekil 6.36: Kadınlar bölümü sıcaklığı	112
Şekil 6.37: Su deposu	113
Şekil 6.38: Depo	114
Şekil 6.39: Depo	114
Şekil 6.40: Depo	114
Şekil 6.41: Küçük su deposu	115
Şekil 6.42: Küçük su deposu	115

KISALTMALAR

CM	:	Santimetre
M	:	Metre
Bkz	:	Bakınız

1. GİRİŞ

1.1 PROBLEM TANIMI

Hamamlar, Anadolu'daki hemen hemen tüm yerleşim yerlerinin değişmeyen ögesi olmuşlardır. İstanbul'un fethinden sonra bu kentte yüzyıllar boyunca birçok hamam inşa edilmiştir.

İnşa edilen hamamların çoğu Vakıflar tarafından yaptırılmıştır. Buna bağlı olarak bakım ve onarımlar da Vakıf kurumları tarafından, ayrılan bütçeler çerçevesinde yapılmaktaydı. Vakıf kurumlarının 'Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlanmasından sonra, dönem ekonomisi nedeniyle hamamlar şahıslara satılmaya başlanmıştır. Bu durum hamamların gerekli değeri görmemesindeki ilk adımdır. Çünkü arsa değerlerinin yüksek oluşu, rant çabaları ve kişisel çıkarlar, tarihi bir miras niteliğindeki bu yapıların özgün niteliklerinin korunması gerekliliğinin önüne geçmiştir.

Eskiden sosyal yaşamın önemli bir parçası ve bedensel temizlik için uğrak yeri olan hamamlar, günümüzde eski önemini yitirmeye başlamıştır. Çünkü artık evlerde (ya da diğer konaklama mekanlarında) 24 saat sıcak su akmaktadır. Devamlı değişen, gelişen ve daha çok betonlaşan kent dokusunda hamamlar, korunması gereken tarihi bir belge olmanın yanı sıra, farklı şekillerde kullanılarak yaşayan ve yaşatılan bir kültür mirası olarak değerlendirilmelidir. Buna bağlamda hamamlar yeni işlevlerle kullanılmaya başlamıştır. Ancak bu yeni işlevler, çok özel bir mekansal ve yapısal dizgiye sahip olan hamam yapılarında önemli değişimlere neden olmuştur. Bu değişimler her zaman olumlu olmamış, birçok kültürel verinin yok olmasına neden olmuştur.

1.2 AMAÇ VE KAPSAM

Çalışmanın amacı, yeniden işlevlendirilecek olan kültür miraslarının niteliklerinin belirlenmesi ve bu niteliklerin ne denli korunduğunu iç mekan kalitesi bağlamında sorgulamaktır. Bu bir restorasyon uzmanlığı tezi değildir. Ancak koruma yaklaşımlarının tarihsel yapılarda iç mimarlık tasarımının sınırlarını belirlemesi nedeniyle genel bilgiler verilmiştir. Bu çerçevede yeniden işlevlendirilmiş Mimar Sinan hamamları üzerinden gerçekleştirilecek çalışmalar, Ortaköy Hamamı örneğinde ayrıntılanacaktır. Geçirdiği restorasyonlar, iç mekan organizasyonları ve yeni işlevle

uyumu, malzemelerin ve mekanın ne ölçüde korunduğu ve hangi dokunuşların yapıldığı, kullanılan mobilyaların uyumu gibi konular üzerinde durulacaktır.

Ortaköy Hamamı başta olmak üzere, yeniden işlevlendirilmiş hamamların geçmiş ve gelecek arasında özüne saygılı bir duruşunun olup olmadığı, yeni işlevden doğan tasarımların belirlenen ölçütler kapsamında nasıl gerçekleştiği anlatılacaktır.

1.3 YÖNTEM

Yayınlanan makale ve kitapların ve yapılan araştırmaların doğrultusunda, araştırmaya kültür varlığı kavramının (bölüm 2) incelenmesi ile başlanmıştır. Hamamlar birer kültür mirası olduğu için, kültür varlıklarının nasıl korunması gerektiği incelenmiştir. Daha sonra (bölüm 3) hamam sözcüğünün kökeninden başlayarak geçmişten günümüze hamamların genel tarihçesi, mekan organizasyonları ve mimari elemanlar anlatılmıştır. Hamamlarla ilgili gerekli bilgilere ulaşıldıktan sonra, hamamlarda işlev değişimi üzerinde durulmuş, mekansal ve mimari açıdan değerlendirmeler yapılmıştır (bölüm 4). Sonrasında sonra İstanbul'daki işlev değişikliğine uğramış hamam yapıları incelenmiştir. Bu yapıların içinden ise Mimar Sinan'a ait olanları seçilmiştir. Seçilen bu yapılarla ilgili vakıflar genel müdürlüğüne ve koruma kuruluna gidilerek eski belge, fotoğraf ve projelere ulaşılmıştır (bölüm 5). Daha sonra Ortaköy Hamamı (Hüsrev Kethüda Hamamı) üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapılarak, yapılan restorasyonlar ışığında yapının ne ölçüde korunduğu, mekanların kullanımı, mimari elemanları ve yeni işlev uygunluğu irdelenerek anlatılmıştır (bölüm 6). Son olarak ulaşılan sonuç ve buna bağlı değerlendirmelere yer verilmiştir (bölüm 7).

2. KÜLTÜR VARLIĞI KAVRAMI VE KORUNMASI

2.1. KÜLTÜR VARLIĞI KAVRAMI

Kültür varlığı, tarihsel ve toplumsal süreç içerisinde ortaya çıkan ve maddi ve manevi değerler ile birleşen, geleceğe aktarılması gereken önemli belge niteliği taşıyan mirastır. “Kültürel miras, yaşam kültürünün ve geçmişte varılan teknik düzeyin belgesidir.” (Madran & Özgönül, 2005, s. 57). Taşınmaz ve taşınabilir kültür varlıkları şeklinde sınıflandırılır. Mimari kültür varlıklarını taşınmazlar oluşturmaktadır.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası'ndaki (1983) tanım ise şöyledir: ‘Kültür varlıkları’; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.

Geçmiş zamanlarda inşa edilmiş bir bina, yapılmış bir nesne ya da somut bir sanat eseri yapıldığı döneme ait bazı değerlere sahiptir. Hangi teknik ve malzemelerin kullanıldığı, kim tarafından yaptırıldığı ve kullanıldığı, dönemin estetik yaklaşımını ne denli sergilediği, o dönemdeki yaşam şekillerini ve kültür düzeylerini anlatır. Bu sayılan nitelikler, o nesneyi, binayı ya da sanat eserini, korunması gerekli anıt sınıfına koyan değerleri meydana getirir. Bu değerler ise özgünlüğü yansıtır (Sezgin, 1994, s. 71).

Bir taşınmazın kültür varlığı olarak kabul edilmesi ve korunması için bazı değerlere sahip olması gerekir. Farklı kaynaklarda farklı sınıflandırmalar gözlenmiştir. Fakat temel olarak tarihsel değer, mimari ve estetik değer, ekonomik değer şeklinde üçe ayırabiliriz.

2.1.1 Tarihsel Değer

Tarihsel değere iki şekilde yaklaşılabilir. Yapılar o bölgede yaşanan tarihi bir olayla ilgili olabilir ya da bir değişimin sinyallerini vermiş olabilir. Toplumda ve dönemde iz bırakmış olması, o kültür varlığına önemli bir değer katacaktır.

Bir diğer yaklaşım ise taşınmaz kültür varlığının eskiliğidir. Örneğin Türkiye coğrafyasındaki eski yapılar incelendikçe, o dönemdeki yapı teknikleri, inanışlar,

yaşam biçimleri ve gündelik hayata dair bilgiler ortaya çıkar. Fakat eskilikten bahsederken kronolojik bir bakışla değerlendirmek yanlıştır. Yakın tarihte yapılmış bir yapı da koruma kapsamına dahil edilebilir. Örneğin bir Cumhuriyet Dönemi yapısı, bir Selçuklu Dönemi yapısından daha az önemli değildir. Koruma kapsamına alınan her yapı, inşa edildikleri dönemin izlerini taşır.

Taşınmazın tarihi, dönemin mimari öğelerini, yapım malzemeleri ve tekniklerini ve benzeri nitelikleri ortaya koyarken özgünlüğünü de yansıtır. Her mimari yapının ayrı bir tasarım sonucu ortaya çıkmasından dolayı özgünlük değeri vardır (Asatekin, 2004, ss. 54-55; Madran & Özgönül, 2005, ss. 62-67).

2.1.2 Mimari ve Estetik Değer

Tasarımdaki anlayış, teknik, kullanılan renkler, malzemeler ve süslemeler mimari ve estetik değeri belirler. Dönemin imkanları ve işçilikleri ile ilgili bilgilere ulaşılır (Madran & Özgönül, 2005, s. 64).

Yapının (ya da yapı gruplarının) güzel olması da önemlidir. Koruma konusunda da isteği güçlendirir. Güzellik her ne kadar göreceli bir kavram olsa da, bu kavram toplumlarda anonim bir estetik yargının sonucu ortaya çıkar. Yapı, inşa edildiği döneme göre değerlendirilir, dönemin şartları göz önünde bulundurulur (Ahunbay, 2004, s. 31).

2.1.3 Ekonomik Değer

Yeryüzünde insan eliyle meydana getirilen her şeyin ekonomik olarak bir değeri vardır. Özellikle inşa edilen yapılar, insanların yarattıkları en büyük çaplı eşyalardır. Büyük yatırımlar ve emekler harcanarak en büyük uygarlık göstergesi olan kentleri meydana getirirler. Bu sebeple mimari eserler, heykel, resim, müzikal besteler ve benzeri eserlere göre daha çok sahiplenilmekle beraber, ekonomik değerine uygun olarak gerekli yoğunlukta kullanılmak istenirler. Yapı toplumun kolay vazgeçemeyeceği ölçüde yüksek maliyetli bir üründür. Buna paralel olarak mekanları ve strüktürleri ayakta tutmak için pahalı restorasyonlar gerekebilir (Kuban, Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, 2000, s. 101). Sonuçta varolan bir tarih belgesini (mirasını) korumak, sonraki nesillere taşımak paha biçilemez bir zenginliktir.

Yukarıdaki değerlerin en az birinin bulunması halinde taşınmaza, kültür varlığı statüsünde değerlendirme yapılabilir.

‘Korunması gerekli kültür varlıklarının restorasyonunda, o varlığın özgünlüğünün hangi ölçütlere göre ve ne ölçüde korunacağı konusunda, özelden çevreye kadar genişleyen veya çevreden öze doğru daralan bir açı içinde, doğru seçimi yapmak gerekir’ (Sezgin, 1994). Bu bağlamda gelecek nesillere aktarılması gereken kültür varlıklarına, ne şekilde koruma ve onarımların yapılacağı ortaya koyulur.

2.2 KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMANIN GEREKLİLİĞİ

Yaldız’ın (2009) tanımına göre koruma, insanoğlunun maddi kültür birikimlerini yaşam sürecinde, yeni ortaya koyduğu mekansal ve maddi ürünler ile uyumlu kılarak, toplumsal, mekansal ve kültürel devamlılığın sağlanması için girişilen çabalar bütünüdür. Tarihi doku ya da çevrelerin korunması, çağdaş ve mimari bir kültür yaratmak için gerekli bir olgudur.

Koruma kavramının temel sorunsallarından biri neyin korunacağıdır. Geçmişten günümüze kadar gelen ve hala ayakta kalan mezar anıtlar, dini yapılar, işlevsel binalar dünya mimarisi adına korunmaya değer bulunmaktadır. Bu yapılara örnek olarak piramitler, Parthenon tapınağı, Roma hamamları ve Colosseum örnek olarak verilebilir. Sadece işlevsel olan ve uzun yıllar boyu varlığını devam ettirmiş yapılar da anıtsal olmamalarına rağmen, belli bir dönemi ve kültürü yansıttığı için önemli bir değer kazanmakta ve korumaya alınmaktadır (Ahunbay, 2004, s. 22).

Kuban (2000) korumanın gerekliliğini şu cümlelerle tanımlamaktadır:

Özellikle taşınmaz kültür varlıklarının oluşturduğu kültürel miras, geçmiş yaşamla ilgili bilgileri bize aktaran en somut ve en anlatımlı bilgilerin başında gelir. Bizden önceki nesillerin yaşam biçimleri, ilişkileri, estetik anlayışları, yapı ve süsleme sanatında ulaştıkları düzey ve benzeri birçok önemli bilgi ancak yapılar aracılığıyla alınabilir. Bu nedenle geçmişi öğrenmek, deneyimlerinden yararlanmak, gelecek için örnek almak, bir belge olarak gelecek nesillere aktarılmak ve benzeri birçok nedene dayalı olarak geçmişin bu ‘tanıkları’nın korunmaları gerekmektedir.

Yapılar birçok iç ve dış etkene bağlı olarak deformasyona uğrayabilir. Koruma ise bu deformasyonları önlemek ya da en aza indirmek adına yapılan dokunuştur. Koruma ile amaçlanan yapının değerlerini ve sahip olduğu mesajları muhafaza ederek şimdiki ve gelecek nesillere aktarmaktır. Çok yönlü ve çoğu zaman birbiriyle iç içe geçmiş bu

değerleri korumak takım çalışması gerektirir (Kuban, Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, 2000, s. 41). Aksi takdirde çalışmalar, şahısların tekelinde olduğu zaman kültür mirası ciddi tehditler altında kalır.

Asatekin'in (2004, ss. 5-6) düşüncelerine göre koruma olgusu uzmanlık gerektirmektedir. Bu konuda çalışan yetkin kişilerin azlığı, kültürel mirasın sahip olduğu değerlerin kaybına neden olmaktadır. Tüm bireylerin, ülkeyi yönetenlerin ve yönetmeye talip olanların koruma ve gelecek nesillere miras bırakma konusunda çaba göstermeleri gerekmektedir. Bu konuda eğitimin erken yaşlarda, hatta çocukluk dönemi aktivitelerinde başlaması gerektiğini savunan Asatekin, varolan zenginliğimizin bilinçsizce gözardı edildiğini vurgulamaktadır.

Ayrıca sahip olduğumuz bu hazinenin sorumsuzca yok edilmesi ilerleyen zamanda telafi edilemeyecektir. Gelecek nesillere müze evler, maket mahalleler, turist pansiyonları haline sokulmuş göstermelik evlerin sıralandığı steril sokaklar bırakmak gibi bir ayıp da tarafımızca üstlenilecektir. Doğru olan geleceğimizi oluştururken, geçmişimize sahip çıkmaktır (Ahunbay M., 1979, s.18).

Günümüz şartlarında kültür varlığı olarak kabul edilen yapıların korunmasının yanı sıra yeni ve çağdaş işlevlerle kullanılması da kaçınılmazdır. Bu yapılar geçmişteki sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yaşamın mekanlara birer yansımasıdır. Birçoğunun eski işleviyle şimdiki yaşamda yeri yoktur. Bu yapıları hiçbir müdahale yapmaksızın, çağdaş yaşamda değerlendirmek olanaksızdır. Çünkü gerek çevre gerekse konfor koşulları bakımından gereksinimleri karşılayamamaktadır (Madran & Özgönül, 2005, s. 158).

Günümüzde rant sağlama, üstün ekonomik güce sahip olma isteği ve şanlı tarih yaratma düşünceleri öne çıkmaktadır (Asatekin N. G., 2004). Koruma olgusu, buna bağlı olarak tamamen yok olmak ile yanlış icra edilmek arasında sıkça gidip gelmektedir. Kuban'ın (2000, s. 51) vurguladığı üzere, topraktan elde edilecek ekonomik kazancın çekiciliği tarihin prestijinden fazla olduğu zaman koruma büyük halk yığınları için bir öncelik olmaktan çıkar. Ayrıca geçmişi koruyamamanın arkasında henüz kendimize özgü çağdaş bir yaşam sentezi yaratamamış olmamızın üzerinde duran Kuban, koruma düşüncesinin toplumca benimsenememesini dikkat çekmektedir.

2.3 KÜLTÜR VARLIKLARININ YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KULLANIMI

‘Tarihsel-kültürel varlıklarımızın yeterince değerlendirilmesi, bizim birikimlerimizden de, gelecek kuşakların esinlenebileceği bir sürecin yaşatılması zorunludur. Bu itibarla yapıtlar; toplumu etkileyici ve sonunda onları eğitici, onları yüceltici birer anlam kazandırmanın en etkin yolu onları “yaşayan birer varlık” konumuna getirebilmektir (Altınoluk, 1998, s. 15).’

Tarihi çevreyi meydana getiren yapılar, inşa edildiği süreçten bugüne kadar değişiklikler geçirerek, harap olarak, yeniden yapılarak ya da herhangi bir müdahale yapılmadan günümüze kadar gelir. Birçoğunun varlığını devam ettirebilmek için eski işlevleri değiştirilmiş ya da değiştirilmek zorunda kalmıştır (Kuban, Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, 2000, s. 10).

Bir binanın veya mekanın önceden sahip olduğu işlevler, kullanım şekli, mimari özellikleri, teknik nitelikleri yeniden işlevlendirme konusunda belirleyicidir. Yapının geçmişi ve özellikleri iyi anlaşıldığı takdirde, doğru adımlarla geleceği özgürleşir (Brooker & Stone, 2012, s. 42). Yani yapı hem varlığını sürdürür hem de değerlerini korur.

Yaldız’ın (2009) yaklaşımına göre etkin ve sürekli bir koruma, özgün işlevlerini yitiren yapıların günümüz koşullarına uygun bir işlevle yaşatılması ile mümkündür. Fakat dikkat edilmesi gereken nokta özgün yaratıcının tasarımının önüne geçmemektir. Bu takdirde yapının değerleri ve mesajları ikinci planda kalır, hatta yok olur.

Yeniden işlevlendirilecek yapı, yeniden doğan işlevden ortaya çıkan eylemlere ve yapıda uzun veya kısa süreli davranışlara uygun olmalıdır. Mekanlara verilecek fonksiyonlar arasındaki ilişkiler, görsel, işitsel ve iletişimsel koşullar göz önünde bulundurularak düzenlenmelidir. Yapıdaki alan ve eylemlerin birbirleriyle ilişkileri ve kullanıcı gruplarına yönelik kriterler sağlanmalıdır.

Yapıdaki özgün bölümler ile restorasyon yapılan bölümler, birbirinden ayrıştırılabilir, fakat aynı zamanda birbirlerine uyumlu olmalıdır (Asatekin N. G., 2004, s. 55). Bu

durum ile özgün yapıya sahip çıkılırken, tarihi, mimari ve estetik değerlerin de korunmasını sağlar.

2.3.1 Yeniden İşlevlendirilmeyi Gerektiren Temel Nedenler

Yapıların orjinal işlevlerini kaybetmesi ve/vaya işlevsel olarak eskimesi, yeniden işlevlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Birçok şeyin hızlı değiştiği bir çağ yaşandığı için, yeni biçim ve düzenlemeler mecburidir. Süreç içerisinde işlevler değişmekte fakat yapılar kalabilmektedir. Buna bağlı olarak yapılar gelecekte farklı bir açıdan kullanılabilir. Buna örnek olarak Türkiye'deki bazı kilise, medrese, han, hamam ve benzeri yapılar gösterilebilir. Bu yapıtlar değişen koşullar çerçevesinde buldukları yakın çevreye göre geçerli olsa da özgün işlevlerini sürdürmemektedir (Altınoluk, 1998). Yeni yıkanma alışkanlıkları hamamların, okulların varlığı medreselerin, otellerin yapılması hanların, mevcut çevrede cemaatin azalması çeşitli dini yapıların işlevlerini yitirmesine neden olmaktadır.

Yeniden işlevlendirmeyi gerektiren temel nedenlere, kültür varlığının sahip olduğu değerler çerçevesinde yaklaşmak gerekir (bkz. ss. 3-5). Atılacak adımlar, bu değerlerin korunması ve en iyi şekilde geleceğe aktarılması yönünde olmalıdır.

Mimari açıdan yeniden işlevlendirilecek yapının tasarımında etkili olan estetik anlayış, tasarım ilkeleri, ait olduğu yapı grubu, etkilendiği sanat dönemi, iç hacimleri, malzeme ve mimari elemanları önemlidir. Duvarda bulunan çinilerden ahşap işlerine, çatıdan döşemelere kadar geçmişi anlatan bir çok belge vardır. İnsanlar, bu belgeler ile tarihe tanıklık eder ve geçmişini anlar. Yalnızca kitaplardan ve dönem araştırmalarından varolan güzellikleri ve zenginlikleri anlayabilmek yeterli değildir. Bu durum korumanın temellerini oluşturduğu gibi yeniden işlevlendiriminin de temelinde olmalıdır. Aksi takdirde ekonomik yaklaşımlar ve yanlış uygulamalar sonucu, tarih bilinci yok olacağı gibi gelecek nesillere yanlış bilgi aktarımları da olacaktır (Ahunbay, 2004, ss. 63-64).

Tarihi yapıların çağdaş fonksiyonlarla tekrar canlandırılması, kültürel mirasa sahip çıkma konusunda önemli bir adım olmakla beraber ekonomik getirileri de vardır. Eski yapıyı yeniden işlevlendirmek ile o işleve göre yeni bina yapmak arasında enerji verimliliği açısından önemli bir fark vardır.

Çevresel değişim mevcut yapının işlev değişikliğine yol açabilir. Çevrenin gerek ada gerekse sokak ölçeğinde değerlerinin saptanması gerekir. Çevredeki doğal ve yapay değişimlerin yanı sıra sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve kültürel niteliklerin değişimi de irdelenmelidir. (Altınoluk, 1998, s. 20).

Koruma sektöründe, kültür varlıklarının yeni işlevler kazanarak günümüz dünyasında hayatlarını devam ettirmeleri, arzu edilen ve teşvik edilen bir yaklaşımdır. Yeni işlevler bazı durumlarda yüksek miktarda gelir getirici olabilir. Dolayısıyla kültür varlıklarını korumak isteyen yatırımcılar artabilir. Fakat bu artışa bağlı olarak kültür varlığını kapasitesi üzerinde kullanmak, deformasyonlara ve önemli değerlerin yitirilmesine yol açabilir (Madran & Özgönül, 2005, ss. 47-48).

Korumada en önemli faktör, farklı sektörler arasındaki dengeyi kurarak, koruma olgusunu diğer sektörler için araç olarak kullanmak yerine, kültür varlıklarının çağdaş yaşamda doğru bir rol üstlenerek yaşamlarını uzatmalarını sağlamaktır.

2.3.2 Yeni İşlevlerin Yapı Kapasitelerine Göre Belirlenmesi

Kültür varlığı olan yapı değerlendirilirken ilk olarak çevreden başlanır. Çevre verilerini, bölgenin tarihi, kullanım amaçları, yaşayan insanlar, ulaşım ve benzeri girdiler oluşturur. Tüm bunlar irdelendikten sonra yapı üzerinde net bir şekilde söz sahibi olunur. Daha sonra strüktür, mekan organizasyonları, iç mekanda mimari elemanlar sırasıyla incelenir. Kısacası yapılacak müdahalelerden önce genelden özele doğru izlenen bir veri toplama durumu vardır.

Yapı gerekli bakım ve onarımları (yalıtım, tesisat, strüktür sağlamlığı, malzeme vb.) geçirdikten sonra, bir potansiyel araştırmasına tabi tutulur. Bu araştırma sonucu yapının hangi işlevlerle kullanılabileceği ve ne tarz müdahaleler yapılabileceği ortaya çıkar. Bu müdahaleler sonucu yapının değerini kaybetmemesi amaçlanır (Madran & Özgönül, 2005, s. 161)

Yapının mekansal kurgusu tek bir hacimden, tekrarlanan hacimlerden ya da karmaşık hacimlerden oluşabilir. Yeni işlevin seçimi mekansal oluşum şemasıyla doğrudan bağlantılıdır.

Örneğin bir şehir içi hanı konaklama tesisi yapılmak istenirse, ilk karşılaşılabilecek engel mekanın boyutlarıdır. Yatayda ve düşeyde bölünmeler yapılarak istenilen sonuç elde edilebilir, fakat yapının sahip olduğu değerler kaybedilir.

Han örneği üzerinden gidecek olursak, otel olması durumunda zorlama ile yapılmış sirkülasyon alanları meydana gelebilir. Bu durum da yine işlevin yanlış seçildiğinin bir göstergesidir.

Doğal, yapay ve toplumsal çevre girdileri de önemli verilerdir. Belki de şehir içindeki konumu itibarıyla otel yerine alışveriş merkezi olması gereklidir. Sonuç olarak bu kararlar verilirken titiz davranılmalı, ihtiyaca göre olan değişimler doğru belirlenmelidir (Altınoluk, 1998, s. 22).

Yapı özgün işlevini değişen koşullar çerçevesinde sürdürebildiği müddetçe biçimsel bir değişme gereksinimi olmayacaktır. Yeni işlev önerileri içinde en makul olanı müzeleştirmektir. Bunun dışında bir işlev ve kullanım kuramsal olarak savunulamaz (Kuban, Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, 2000, s. 103). Kuban'ın bu düşüncesi bazı açılardan yanlıştır. Müzeye çevirmek kolaydır, fakat ne şekilde çevirildiği önemlidir. Eğer yapı müzeleştirilip, içerisinde onu gölgeleyen bir sergi varsa, yapının vereceği mesajlar kendi içinde kalır. Yatayda ve düşeyde bölmeler ve yanlış ışıklandırmalar kullanılırsa yine bir anlam ifade etmez. Sadece adı müze olarak anılan bir yapıdan öteye geçemez. Ayrıca bu düşünce en geçerli ve doğru saptama olsaydı, her kültür mirası müze olarak işlevlendirilirdi.

3. BİR KÜLTÜR VARLIĞI OLARAK HAMAMLAR

3.1 HAMAM KAVRAMI

İlkel toplumlardan modern toplumlara kadar insanların vazgeçilmez ihtiyaçlarından birisi temizlenmektir. Çeşitli yollar denenmiş olsa da en kalıcı şekli su ile yapılanı olmuştur. Toplumlar gelişip, yerleşik hayat başladığında ise temizlik için mekanlara ihtiyaç duyulmuş ve böylelikle hamam kavramı ortaya çıkmıştır.

Hamam sözcüğü Arapça'da ısıtmak, sıcak olmak anlamlarına gelen 'hamm' sözcüğünden türemiş olup, günümüzde yıkanma yeri anlamında kullanılmaktadır. Farsça'da ise 'germabe' sözcüğüne karşılık gelmektedir. 'Munça' veya 'munçak' ise İslamiyet'ten önceki dönemde Türkler'in kullandığı, hamam manasına gelen en eski sözcüklerdir. Çimek, yunak, yıkak ve yunuk sözcükleri de bir çok Türk boyunda kullanılmıştır.

Suyun ısıtılması ile insanların yıkanması ve temizlenmesi için yapılmış tesislerdir. Çok eski çağlardan bu zamana bir çok hamam yapısına, daha doğrusu kalıntısına rastlanmakla beraber, en yaygın kullanım Roma döneminde olmuştur.

Müslümanlarda vücut temizliği çok önemli bir durum olduğu için, özellikle Türkler'de şehirlere birçok hamam inşa edilmiş ve hayatın değişmez bir parçası haline gelmiştir (Eyice, 1997, s.402; Taşçıoğlu, 1998, s.22).

3.2 TARİHSEL SÜREÇTEKİ GELİŞİMİ VE SOSYAL HAYAT İÇERİSİNDEKİ YERİ

Bilinçli olarak yıkanma ve temizlenme onbinlerce yıl öncesine dayanmaktadır. "Eskiler suda, günahları ve bütün fenalıkları giderici gizli bir kuvvetin mevcudiyetine inanmışlardı. Nitekim Hindliler Ganj nehrini, Asurlar Fırat'ı, Mısırlılar Nil'i mukaddes sayarlar, senenin muayyen günlerinde bu nehirlerde yıkandıktan sonra kendilerini bütün günahlarından kurtulmuş farzederlerdi." (Aru, 1941, s. 9).

Yapılan kazı çalışmalarında Dicle Nehrinin kıyısındaki Asur'da hükümdarlara ait bir yıkanma tesisi bulunmuştur. Dünyanın en eski hamamı olarak kabul edilmektedir.

Türkiye ile Suriye sınırı dolaylarında milattan üç yüzyıl önceye ait ev kalıntılarında yıkanmak için yapılan özel mekanların varlığı anlaşılmıştır. Anadolu'da yapılan kazılarda ise Hitit Devletinin devamı niteliğindeki Geç Hitit devletlerinden birine ait hamam kalıntılarına rastlanmıştır.

İlkçağ Yunan kültürüne ait bulunan kaynakların bir kısmında senede üç defa yıkanıldığından sözedilmektedir. Ve yine bu kaynaklara göre Platon yıkanmayı bir lüks olarak görmekteyken, Pisagor her gün yıkanmayı şart koşturmaktadır (Eyice, 1997, s. 402).

Yunan şehirlerini inşa edenler, bir çok sporun icra edildiği gymnasium yapılarına mutlaka hamamı dahil etmişlerdir. Çünkü yapılan spordan sonra dinlenme, yıkanma, temizlenme ve benzeri gereksinimlerin önemini farkına varmışlardır (Taşcıoğlu, 1998, ss. 24-25).

Çeşitli hamam kalıntılarının bulunmasına karşın, günümüz hamamlarına benzer, içi sıcak ve sıcak su bulunan yapılara milattan önce 5. yüzyılda Atina'da rastlandığı kabul edilmektedir. Isıtma sobayla yapılmaktayken, hamam planları daire ve dikdörtgen biçimliydi. Yunanlılar bedensel yıkanma kadar ruhsal arınmaya da önem vermişlerdir. Hatta kutsal sayılan mekanlara yıkanmadan girmeyi doğru bulmamışlardır (Yılmazkaya, 2002, s. 10).

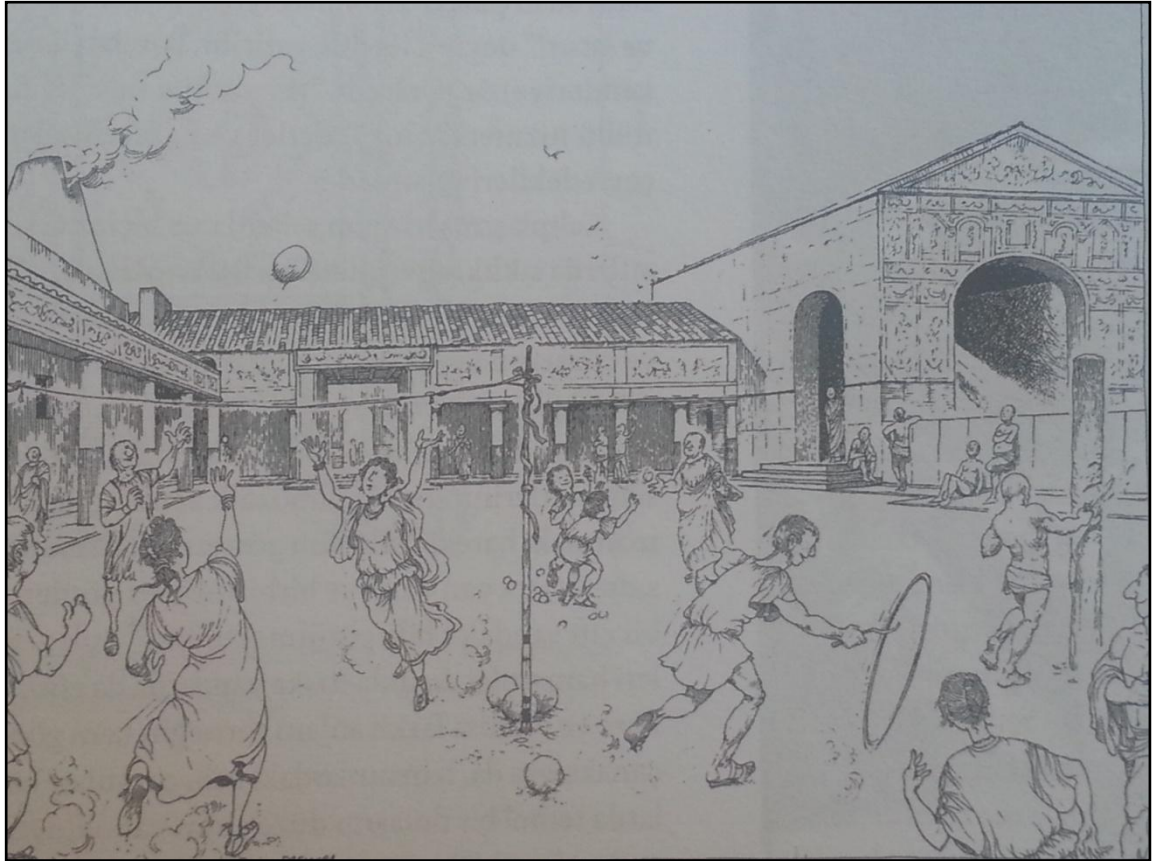
Roma döneminde hamamlar altın çağını yaşamıştır. Hamam mimarisi ortaya çıkmış ve geliştirilmiştir. Merkezi ısıtma sistemini de inşa ettikleri büyük yapılarda kullanmış ve günümüz için referans olmuşlardır (Eyice, 1997, s. 402). İlk büyük hamamlara milattan sonra 1. yüzyılda rastlanmıştır. Hamamlar bu zamandan itibaren bağımsız yapılar şeklinde inşa edilmeye başlanmıştır. Açıklıklar kolon ve kemerler üzerine tonoz ve kubbeler ile geçilmiştir. Kullanılan malzemeler ön plana çıkmıştır. Bir çok heykel, mozaik, beyaz ve renkli kaplamalar kullanılmıştır (Taşcıoğlu, 1998, s. 30).

İlk Roma hamamı olarak Pompei'de bulunan Stabia Hamamı kabul edilir. Milattan önce inşa edilen Stabia Hamamı, sonrasında eklerle genişleterek anıtsal bir yapı haline getirilmiştir (Yılmazkaya, 2002, ss. 10-11).

Roma hamamları, Yunan gymnazyumlarının varisi ya da devamı olarak nitelendirilebilir. Yunanlı atletlerin çıplak olarak spor yaptıkları ve yıkandıkları yerler

olan gymnazyumlar, Roma dönemi için bir temel oluşturmuştur. Roma'da hamam spor yapılan, yıkanılan, masaj yaptırılan, eğlenceler düzenlenen, kitaplar okunan, müzikler dinlenen, yeme içmenin yapıldığı, sosyal ve günlük yaşantının vazgeçilmez bir parçasıydı. Yunanlıların aksine Romalılar, ekledikleri aktivitelerle hamamlara entelektüel bir boyut kazandırmışlardır.

Şekil 3.1: Bir palaestra çizimi

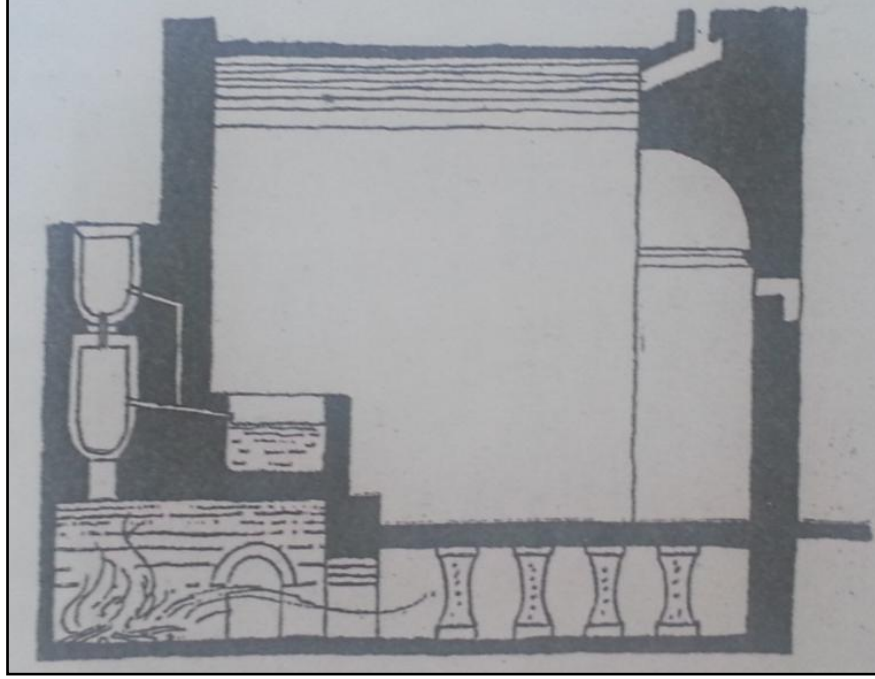
Kaynak: Yegül, F., 2006. Antik Çağda Yıkama Ve Hamamlar

Hamamların sağlık, eğitim ve eğlence konusundaki önemini kavrayan Romalılar, yapım ve bakım gibi gereklilikleri üstlenmekle kalmayıp, herkes için çekici ve ulaşılabilir olması için gayret göstermişlerdir. İmparatorun gücünü ve cömertliğini de yansıtan hamamlar, sağlık, eğitim ve kültürü de zorunlu kılmaktaydı.

Roma döneminde hamama gitmek kurumsal bir hareketti. Varlıklı kişilerin kaldıkları ev ve konaklar haricinde, hamam tesisatı bulunan apartman veya ev yoktu. Bazen mutfağın yanında hamam olarak kullanılan bir ya da iki odaya rastlanırdı. Bu bölüm hamama

gitme olanağı zayıf ya da hiç olmayan köleler ve hizmetkarlar tarafından kullanılmaktaydı. Sıcak su ise mutfak kazanından temin edilirdi.

Şekil 3.2: Roma’da bir ev hamamı

Kaynak: ARU, K. A., 1941. Türk Hamamları Etüdü

Şekil 3.3: ‘Banyo Sahneleri’ freski, Menander Evi Hamamı, Pompei

Kaynak: Yegül, F., 2006. Antik Çağda Yıkama Ve Hamamlar

Roma'da lüks hamamlar varlıklı şahıslara hizmet vermekteydi. Bazı hamamlar ilgi alanlarına ya da meslek gruplarına yönelikti. Bu yönüyle bir buluşma merkezi olarak nitelendirilebilirler. Kent hamamlarının fazla sayıda olması da bu durumu desteklemektedir.

Roma'da sabahın erken saatlerinde başlayan iş hayatı öğle vakti gibi sona erer. Saat 2 gibi (o döneme göre 8. saat) hamamlara gidilmeye başlanır. Romalılar'a göre bu saat en uygun yıkanma ve spor zamanıdır.

Geceleri hamama gitmek pek alışlageldik bir durum değildir. Normalde hamamlar gün ışığı tamamen kaybolmadan kapanmaktaydı.

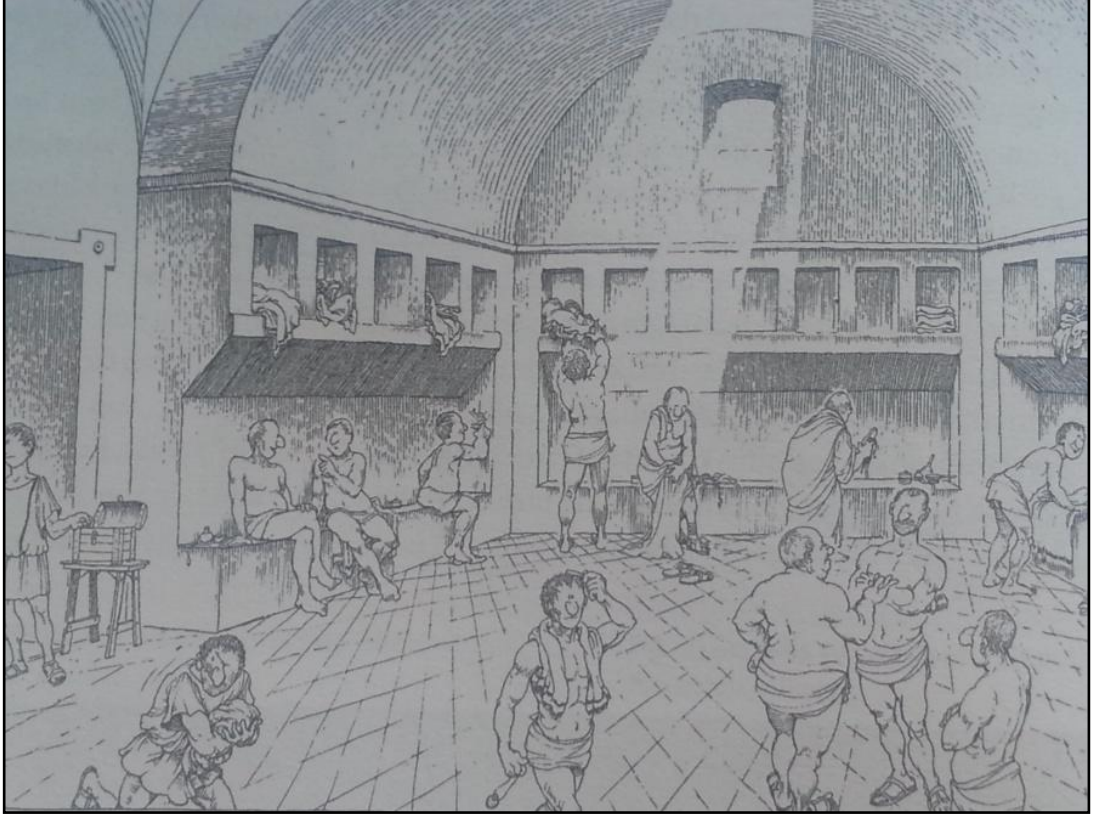
Romalılar'da hamam ritüeli, spor (jimnastik, top oyunları vb...), yağlı masajlar ve yıkanma sırasıyla. Hamamda profesyonel masörler ve tüy temizleyiciler vardır, fakat bu ve buna benzer işleri (ek olarak kıyafet taşıma, havlu taşıma vb...) yapan kölelerle hamama gitmek bir statü sembolüydü. Birçok Roma vatandaşının bu işler için köle tutacak maddi olanağının olmasının yanısıra, kendi eşyalarını taşıyanlar da vardır. Aynı zamanda köleler, eşyaların güvenliğinden de sorumludur. Bazı küçük hırsızlıklar yaygın olup, çok küçümsenen bir davranıştır.

Yunanlılar'ın aksine Romalılar'da çıplak spor yapmak ve yıkanmak uygun karşılanmamaktaydı. Hamamlarda giyilen çeşitli elbiseler vardı ve iklim ve bölge şartlarına göre değişiklikler göstermekteydi.

Temel egzersizlerin dışında, hafif top oyunları vücudu çalıştırmak adına önemlidir. Ayrıca maddi olarak da çok pahalı olmadığı için bu dönemde tercih sebebidir. Nadir olarak yüzme sporuyla da uğraşıldığı görülmüştür, fakat yüzme havuzları çok lüks hamamlarda ve imparatorluk hamamlarında vardı.

Yemek ve içki içmek Roma hamamlarının popüler eğlenceleri arasındaydı. Akşam yemeği öncesinde hafif atıştırmalar yapılır ve biraz içki içilirdi. Fazlası ise açgözlülük olarak nitelendirilmekteydi (Yegül, 2006, ss. 15-40).

Şekil 3.4: Bir apodyterium çizimi

Kaynak: Yegül, F., 2006. Antik Çağda Yıkama Ve Hamamlar

Bizans dönemi Roma medeniyetinin Hıristiyanlaşmış devamıdır. Dolayısıyla hamam geleneği devam etmiştir (Eyice, 1997, s. 404). Hıristiyanların katı kuralları gereği yıkanmaya karşı çıkılıyordu. Hamamlar şeytanın mabedleri olarak halka lanse ediliyordu. 7. ve 8. yüzyıllarda hamam yapıları azalmıştır. Ama yine de hamamlar dönemin en yaygın kurumları olmuşlardır (Yegül, 2006, s. 291). Bizans döneminde de Roma dönemindeki gibi hamamlar, toplanma mekanları olmuş, birçok meseleler görüşülmüş ve eğlenceler düzenlenmiştir. Ayrıca Türkler’de yapılan gelin hamamı da Bizans döneminde yapılmaktaydı (Eyice, 1997, s. 404). Roma döneminde hoş karşılanmayan kadın ve erkeğin aynı anda yıkanması, bu dönemde daha katı olarak yasaklanmıştır. Ayrıca buna bağlı olarak çifte hamamlar inşa edilmiştir. (Berger, 2002, ss. 68-69). Bizans fakirleşmeye başladığında ise Roma döneminden kalan hamamlar tamir edilerek yenilenmiştir. Hamamların gözden düştüğü dönemde ise, strüktürden parçalar sökülerek başka yapıların inşasında kullanılmıştır (Taşçıoğlu, 1998, s. 33).

Şekil 3.5: Bir azizin şeytanı hamamdan kovması

Kaynak: Yegül, F., 2006. Antik Çağda Yıkanma Ve Hamamlar

“ XI. yüzyılın sonlarından itibaren Türklerin Anadolu’ya yerleşmeye başlamasıyla, bu şehirlerdeki diğer yapılar gibi antik devir hamamlarının da, İslamiyetin temizlik şartlarına uygun bir yıkanmayı sağlayacak şekilde, tamir ve tadil edilerek kullanıldığı söylenebilir.” (Önge, 1995, s. 9). Roma dönemi hamamları, Osmanlı Devleti de içinde olmak üzere İslam uygarlıklarının yıkanma ve arınma kültürlerini önemli derecede etkilemiştir. Suriye, Ürdün, Lübnan, Filistin, İsrail, Mısır gibi ülkelerde birçok hamam kalıntısı bulunmuştur. Daha önceleri Roma Devletine ait olan bu şehirlerdeki hamamlar, Roma mimarisinin izlerini taşımaktadır. 16. yüzyılda Hindistan’ı fetheden Moğol İmparatoru Babür Şah döneminde, bu ülkede büyük, görkemli ve büyüleyici hamam yapıları inşa edilmiştir. İslam medeniyetinde ilk inşa edilen hamam olarak eski Ermeni şehri Ani’de bulunan iki Selçuklu hamamı olduğu kabul edilmektedir. 11. ve 15. yüzyılları arasında Mardin, Kayseri, Kütahya, Konya, Tokat, İzmir (Selçuk ilçesi) gibi

şehirlerde de hamamlar tespit edilmiştir. Selçuklu dönemi hamamları Roma dönemindekilere oranla daha küçük, basit ve ihtiyaca yönelik olmakla birlikte Osmanlı dönemi hamamlarına referans olmuşlardır (Yılmazkaya, 2002, ss. 12-15).

Osmanlı döneminde çok sayıda irili ufaklı hamam yapısı inşa edilmiştir. Halk hamamlarının dışında saraylarda ve maddi olarak zengin kişilerin evlerinde de hamam bulunurdu. Küçük evlerde ise gusülhaneler (küçük yıkanma yeri) bulunurdu. Isıtma sistemi açısından Roma hamamlarının devamı niteliğinde olan bu hamamlar, mekan ve mimarileri bakımından oldukça farklıdır. Kadın ve erkekler için iki yapıdan oluşan çifte hamamlar vardır. Çifte hamamlar genellikle planda simetriye sahiptir.

Osmanlı Devletinde, din ve sağlık açısından önemli ve gerekli bir yıkanma yapısı olan hamamlar aynı zamanda iyi de gelir getirirdi (Eyice, 1997, ss. 412-414). Gelirlerin yüksek olması sayesinde birçok vakıf binası yapılmış ve buraların ihtiyaçları için de gelirlerden faydalanılmıştır. Özellikle Sadrazam Rüstem Paşa (16. yüzyıl) imparatorluğun sınırları dahilindeki çeşitli şehirlerde 32 hamam yaptırmıştır. Günümüzün aksine hamamlar hem dönemin yaşam biçiminin bir parçası, hem de vakıf yapısı ve yüksek gelir kaynağı olduğu için itina ile korunmuşlardır (Yılmazkaya, 2002, s. 17).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde hamam inşa ettirmek isteyen insanlar, yapılarda kullanılacak olan suyu getirmek zorundaydılar. Bulunan kaynaklar borular yardımıyla kentin su tesisatına bağlanır, tesisatın hacmi arttırılır ve bu su hamamın kendi malı olarak kayıtlara geçerdi. Günümüzde (1980'li yıllardan itibaren) belediyeler kendi kuyusuna sahip hamamlardan bile su parası ve vergi almaya başlamıştır.

Osmanlı'da kadınların gidebildiği tek yer hamamdı. Kadınların yalnız sokağa çıkmaları dini yönden caiz değildi. Aile mensubu bir erkekle beraber bile uzun süre dışarıda olmak uygun karşılanmazdı. Dolayısıyla 10-15 günde bir gidilen, komşularla, akrabalarla ve arkadaşlarla görüşülen hamamlar, önemli bir sosyalleşme merkeziydi. Erkeklerin aksine kadın hamamları daha kalabalık, önceden sözleşilmiş ve çeşitli etkinliklerin olduğu (lohusa hamamı, nişan hamamı, gelin hamamı, sünnet hamamı vb...) hamamlardı. Ayrıca gösteriş de ön plandaydı. Maddi durumu iyi olan kadınlar fazla eşyayla gelir ve çok harcama yapardı.

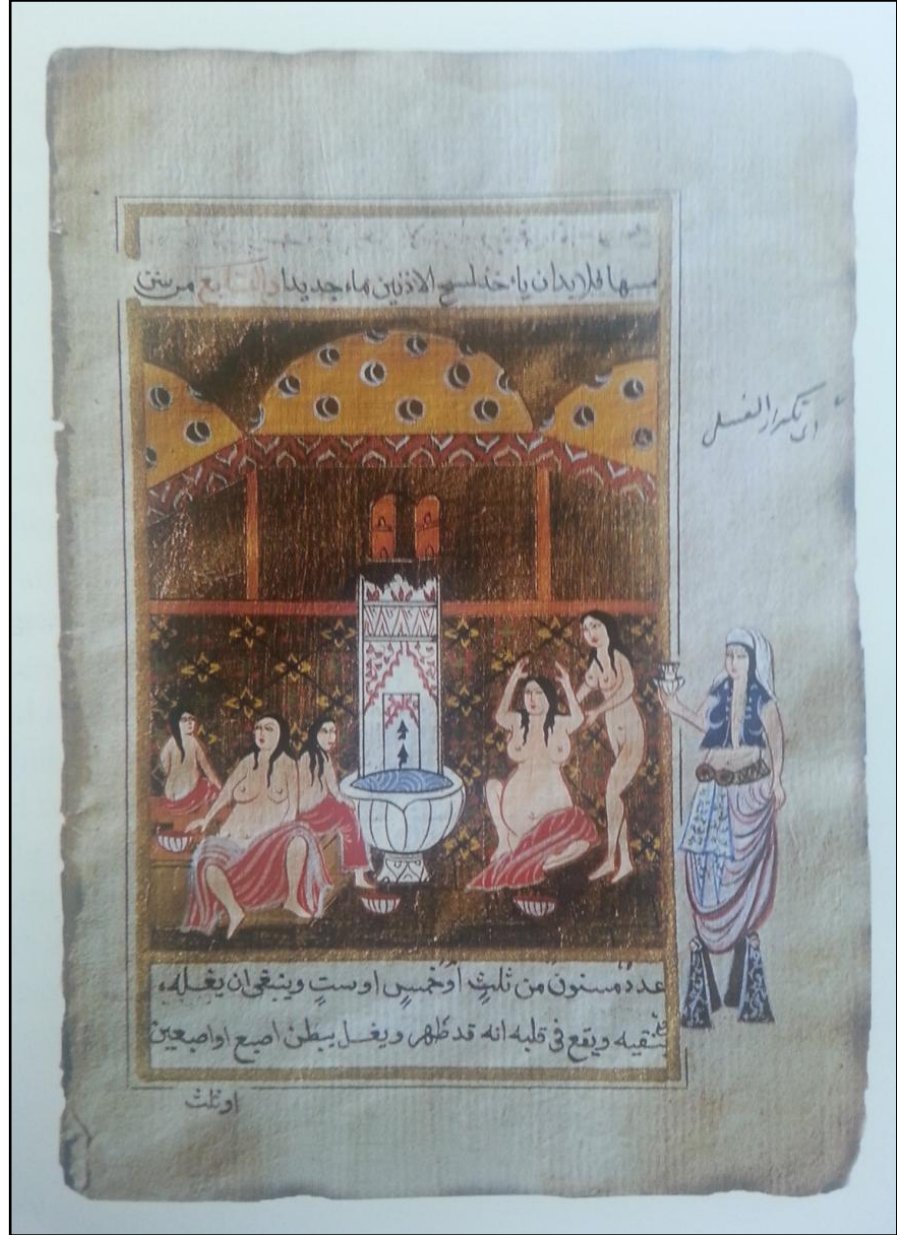
Şekil 3.6: Jean-Dominique Ingres, 'Türk Hamamı', 1862

Kaynak: Kayaoğlu, İ. G., 1998. Eski İstanbul'da Gündelik Hayat.

Evlenecek genç kızlar için gelin hamamı yapılırdı. Ulaşılan bulgulara göre bu geleneğin Bizans döneminde de olduğu ortaya çıkmıştır. Şarkı ve türküler söylenerek, yemekler yenerek gerçekleştirilen bu önemli hamam ritüelinde gelin kız gümüş veya altın taslardan sularla yıkandıktan sonra, üç kez göbek taşı etrafında dolaştırılırdı. Gelinin başından paralar atılır, sonra da düşen paraları gelin olmak isteyen kızlar uğurlu geldiğine inanarak toplardı. Ayrıca Osmanlı hamamlarında oğullarına uygun, fiziği ve davranışları düzgün genç kızlar arayan kadınlar da vardı. Bir diğer gelenek ise, mesleği bırakan hayat kadınlarının hamamda yıkanmasıdır. Böylece beden arındıklarına ve ruhlarının temizlendiğine inanılırdı.

Şekil 3.7: Kadınlar hamamını tasvir eden bir Osmanlı minyatürü

Kaynak: Yılmazkaya, O., 2002. *Türk Hamamı*

Gelin hamamının yanı sıra başka hamam kutlama ve seromonileri de yapılmaktaydı. Evli çiftlerin bebeği olduğunda, kırkıncı gün bebeğin ebesi dahil, ailenin çevresi, akrabaları, komşuları hamama davet edilir, lohusa hamamı bir diğer adıyla kırk hamamı kutlaması yapılırdı. Amaç lohusa ve bebeğin sağlık kontrolü ve sağlık, yetiştirme, bakım ve benzeri konularda bilgi aktarımıydı. Yapan kişilerin zenginliğine göre çok gösterişli olabilirdi. Bir diğeri ise erkek çocuğunun sünnet olmadan önce yıkıldığı, kutlamaların yapıldığı sünnet hamamıydı. Çocukluktan erkeklığe geçiş olarak kabul

edilen bu durumda çocuğa at, silah, arsa, tarla gibi çeşitli hediyeler ilerleyen yaşlarda değerlendirilmek üzere armağan edilirdi. Askere gitmeden önce asker hamamı yapılırdı. Gelinlerde olduğu gibi, evlenmeden önce erkeklerde damat hamamı yaparlardı. Ramazan ve bayram arifelerinde ise bayram hamamı yapılırdı. Tulumbacılar hamamı ritüelinde ise, tulumbacılar her yangın söndürme sonrası hamama giderdi. Kamu hizmeti yaptıkları için tulumbacıardan para alınmazdı. Hatta Ramazan aylarında tulumbacılar iftar ziyafeti verilirdi.

Osmanlı hamamları 18. yüzyıldan itibaren batılıların ilgisini çekmeye başladı ve Avrupa'da benzerleri yapıldı. Resim yapmanın İslam dinine göre yasak olduğu düşüncesi Osmanlı İmparatorluğunda yaygın bir inanıştı. Bu durumdan dolayı Türk hamamı sadece batılı ressam tarafından resmedilmiştir. Hamamları ziyaret edenler gördüklerini, gelemeyenler ise anlatılanlar doğrultusunda hayal ettiklerini resimlerine yansıtmışlardır (Taşcıoğlu, 1998, ss. 123-127; Yılmazkaya,2002, ss. 20-37)

Şekil 3.8: Batılı bir ressam tarafından resmedilen Türk hamamı

Kaynak: Yılmazkaya, O., 2002. Türk Hamamı

Şekil 3.9: La Barbier'in bakır baskı 'Türk Hamamı' çalışması

Kaynak: Yılmazkaya, O., 2002. Türk Hamamı

3.3 MEKAN ORGANİZASYONU VE MİMARİ ELEMANLAR

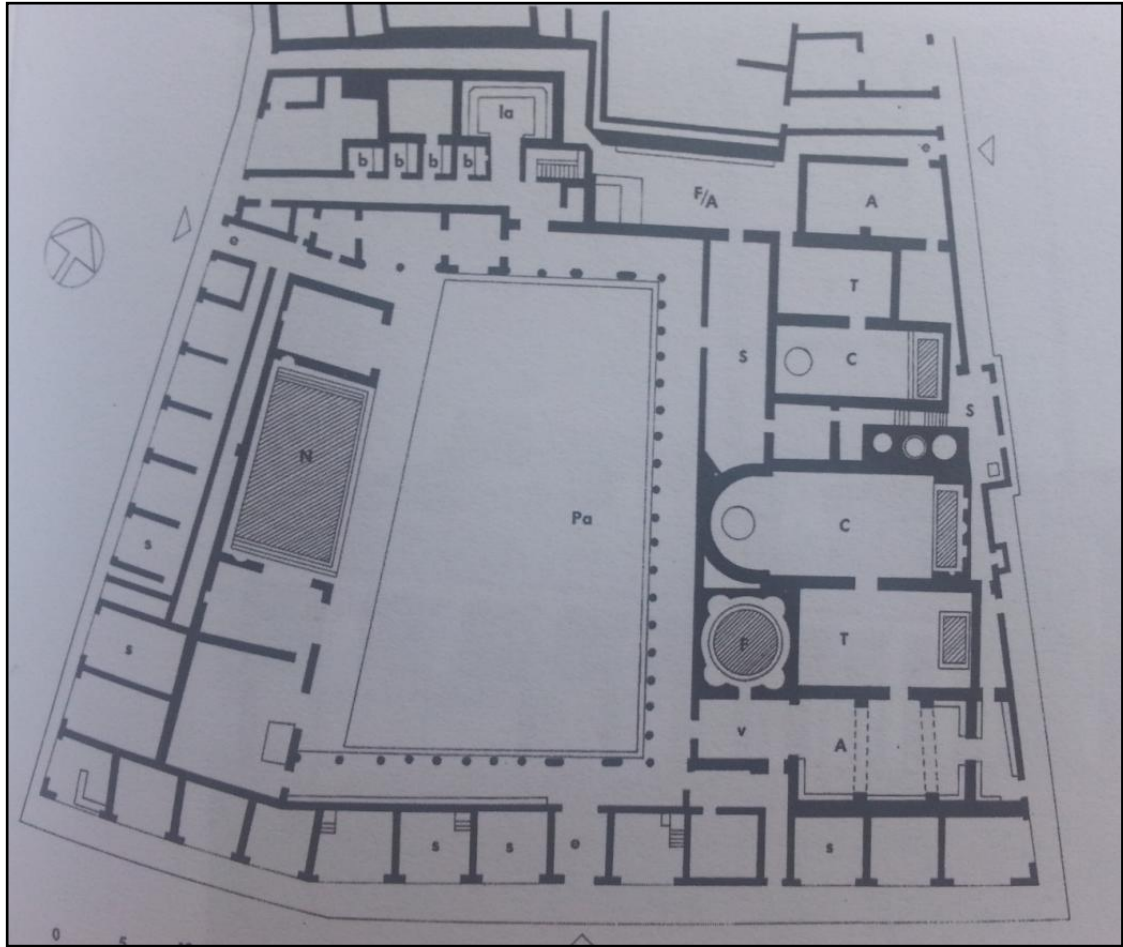
Türk hamamları için, dünyadaki birçok hamam gibi Roma hamam mimarisinin izlerini taşıdığı söylenebilir. Temeldeki anlayış aynı olsa da mekanlar arasında büyüklük, süsleme ve benzeri birçok fark bulunmaktadır. Zaten Roma dönemindeki gibi büyük hamamlar hiçbir zaman inşa edilmemiştir. Roma hamamlarında bulunan sıcak ve soğuk su havuzları (kaplıcalar haricinde) bulunmaz. Çünkü batının aksine Türk kültüründe durgun suda yıkanma alışkanlığı yoktur. Durgun su pis olur ve beden temizliği tam anlamıyla gerçekleşemez (Yılmazkaya, 2002, s. 40).

İlk olarak Roma hamamlarındaki mekan organizasyonuna bakacak olursak; hamam binasının önünde etrafı sütunlu revaklarla çevrili olan 'palaestra' adlı oyun oynanan ve cimnastik yapılan avlu bulunurdu (şekil 3.1). Daha sonra 'Apodyterium' adlı soyunma hacmi geçilirdi (şekil 3.4). Bu hacimde oturmak için sıralar ve eşya dolapları bulunurdu. Ayrıca asillere hizmet eden köleler için de bir oda düşünülmüştü. Daha sonra bir aralık

hacmi olan 'Frigidarium'a geçilirdi. Soğuk su ile yıkanılan bu hacimde bazen havuzlar da görülmektedir. Hamamın en ihtişamlı bölümü olan 'Tepidarium' mekanında ise dinlenilir, köleler tarafından yağlanılır ve sıralara oturularak terlenirdi. 'Caldarium', sıcak sularla yıkanılan, ter ve yağlardan arınılan bölümdür. Hamamın en sıcak yeri ise buhar banyosunun yapıldığı 'Sudatorium'dur. Bu bölümde değişik kese yöntemleri ve masajlar yaptırılarak rahatlanır. Suyun ve havanın ısıtıldığı altyapı mekanı ise 'hypocausten'du. Hypocausten mekanı ile ilgili geniş bilgi 'Külhan-Isıtma Sistemi' bölümünde anlatılacaktır.

Spor, yıkanma ve dinlenme işlerini bitirenler, lokanta, dükkan, bekleme salonları, ders çalışma odaları, pudralanma odaları ve benzeri mahallere geçerlerdi (Eyice, 1997, ss. 402-403; Taşcıoğlu, 1998, ss. 30-31).

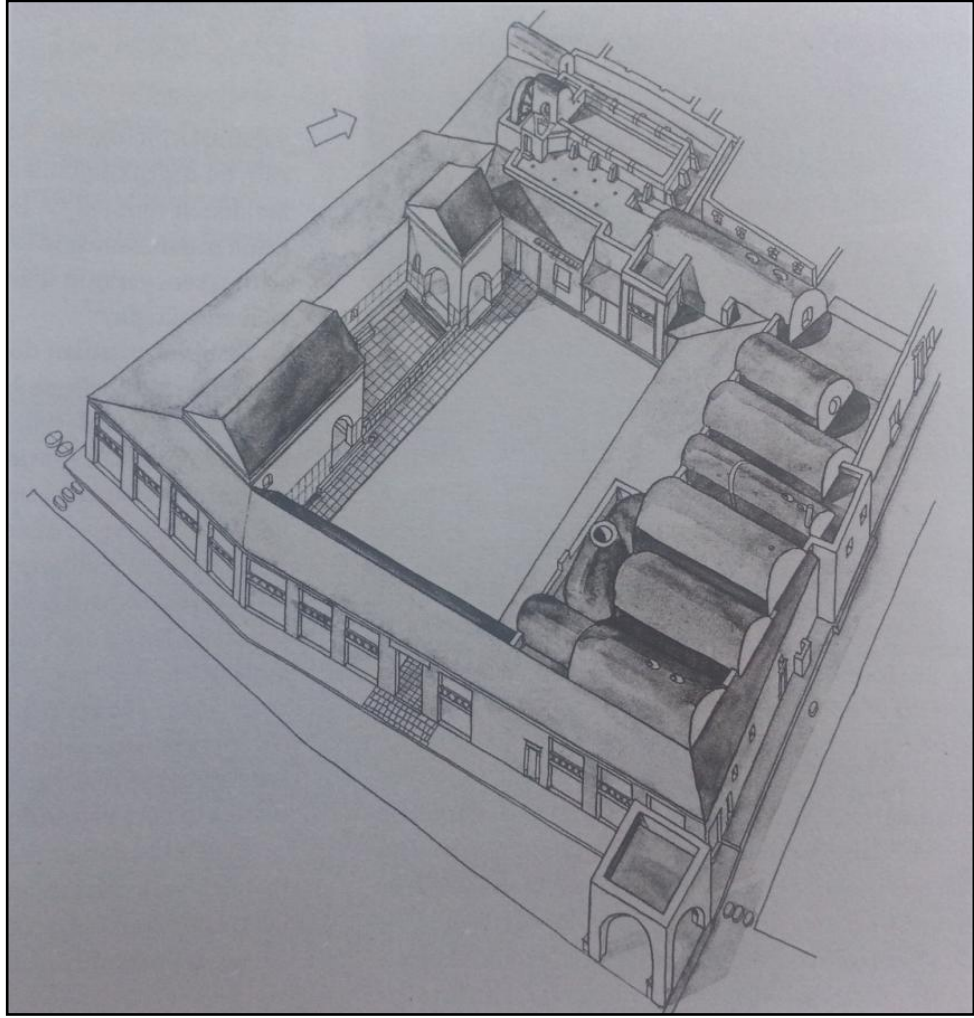
Şekil 3.10: Stabia hamamı planı

Kaynak: Yegül, F., 2006. *Antik Çağda Yıkanma Ve Hamamlar*

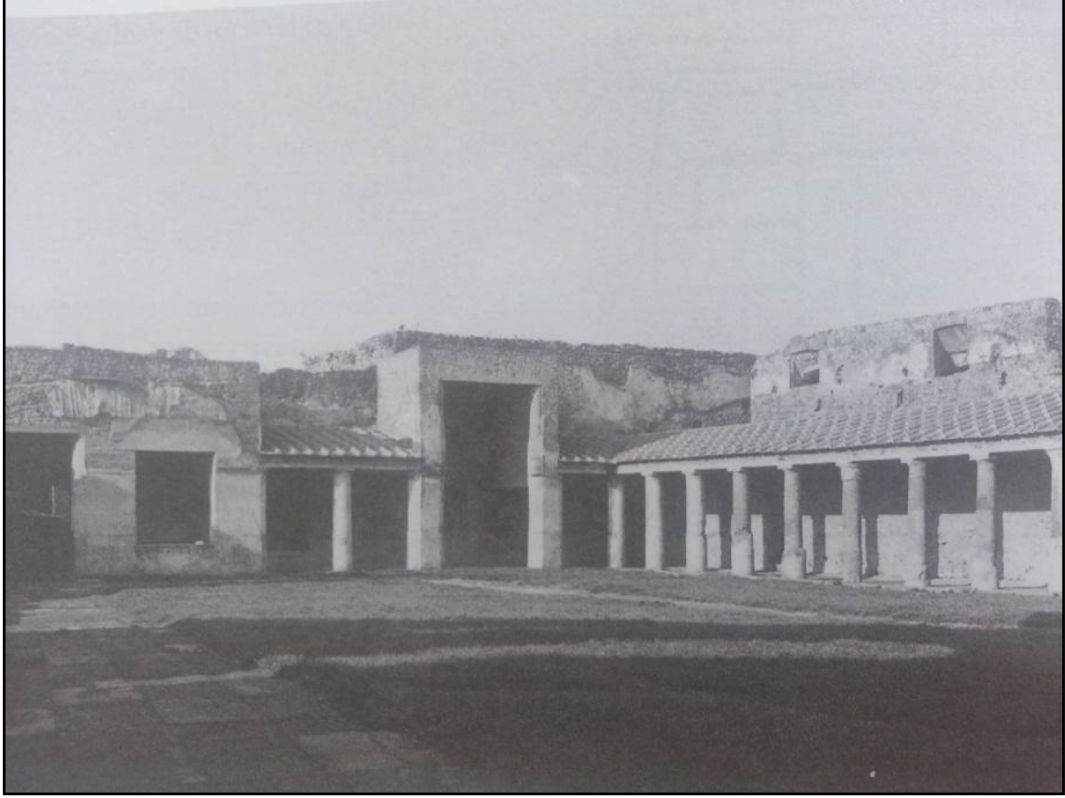
Örnek olarak ilk Roma hamamı kabul edilen Pompei şehrindeki Stabia hamamının planı incelediğinde mekanların hiyerarşisi rahatlıkla okunmaktadır. Şekil 3-10 ve 3-11'deki plan ve perspektifte de görüleceği üzere her yoldan ayrı bir giriş vardır ve bu girişler palaestra (şekil 3-12) ile doğrudan bağlantılıdır. Erkekler ve kadınlara ayrılan farklı bölümler mevcuttur. Bu mekanlarda ısıtma sistemi ortaktır. Tüm hamam bölümlerinin arka duvarı boyunca bir servis koridoru uzanır, böylece dışarıdaki yoldan ayrılmış olur. Bu yapıdaki plan tipi çok fonksiyoneldir ve daha sonra doğuda ve batıda birçok örneğine rastlanmıştır (Yegül, 2006, ss. 55-60).

Şekil 3.11: Stabia hamamının aksonometrik perspektifi

Kaynak: Yegül, F., 2006. *Antik Çağda Yıkama Ve Hamamlar*

Şekil 3.12: Stabia hamamının palaestrası

Kaynak: Yegül, F., 2006. Antik Çağda Yıkama Ve Hamamlar

Osmanlı dönemi hamamları, Roma hamamlarına göre yapı olarak daha küçük, süs bakımından daha sadedir. Fakat işlevseldir ve iç mekandaki özenli işçilikler ve mimari zarafet ön plana çıkmaktadır. Bazı hamamların tamamı kagir olarak yapılmakla beraber, soyunmalığı ahşap olarak inşa edilen hamamlar da mevcuttur. İç mekan organizasyonuna bakıldığında soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık, su deposu ve külhan (ısıtma sistemi) olmak üzere beş ana bölüm vardır. Tek ve çifte hamam olmak üzere iki farklı türü vardır. Tek hamamlar, belirlenen saatlere göre erkekler ve kadınlar tarafından ayrı ayrı kullanılır. Çifte hamamlarda ise erkeklerin ve kadınların kullandığı mekanlar ayrıdır. Hatta girişler bile farklı sokaklara bakar. (Taşçıoğlu, 1998, s. 141; Yılmazkaya, 2002, s. 41)

Bazı dönemlerde farklı ekler olsa da mekan hiyerarşisi temelde aynıdır. Durgun suda yıkanma geleneği olmadığı için havuzlara rastlanmaz (Asatekin, 1978, s.16). Klasik Osmanlı devri hamamlarının mekan organizasyonu ve şematik planları şekil 3.13-14'teki gibidir.

(Aru, 1941, s. 32). Kare veya dikdörtgen formlu olarak inşa edilen soyunmalık, ferah bir mahaldir. Genellikle kagir bazen de ahşap olarak inşa edilen bu bölümün üzeri kırma çatı ya da kubbe ile örtülüdür. Hamama girmeden önce soyunulan, çıktıktan sonra ise dinlenen mekandır (Eyice, 1997, ss. 415-416).

Tablo 3.1 Soyunmalık

SOYUNMALIK			
YAPISAL ÖGELER		Taşıyıcı Malzeme	Yüzey kaplama malzemesi
	Duvar	Moloz taş, Kesme taş, Tuğla	Sıva + Mermer
	Zemin		Mermer
	Üst Örtü	Ahşap çatı, taş	Alaturka kiremit
Kubbe (Tuğla)		Kireç sıva	
MİMARİ ELEMANLAR (DIŞ)		Malzeme	Kaplama malzemesi
	Kapı	Ahşap (tek veya iki kanatlı)	
	Saçak	Ahşap	Kiremit
	Pencere	Ahşap çerçeve	Kepenik, kafes
	Çatı feneri	Ahşap	
MİMARİ ELEMANLAR (İÇ)	Seki	Taş, mermer	
	Nalın nişi (pabuçluk)	Taş, mermer	
	Aydınlatma nişi	Taş, mermer	
	Şadırvan (havuz)	Mermer	
	Soyunma hücreleri	Ahşap	
	Merdiven	Ahşap	
	Havlu ocağı	Taş, mermer	
	Çay ocağı	Mermer	
	Su çeşmesi	Taş, mermer	
	Ilıklık kapısı	Ahşap (tek kanatlı)	
TEKNİK SİSTEM	Isıtma sistemi	Yok	
	Aydınlatma	Doğal (çatı feneri ve pencereler) ve yapay (mum, kandil)	
	Akustik	Yok	

Aydınlatma, cepheden açılmış sayıca az pencerelerden ve çatının tam merkezinde bulunan aydınlık fenerinden sağlanır. Hamamlar dışı kapalı yapılar olduğundan ötürü soyunmalıkta pencerelerden içerisi ve dışarı görünmemektedir. Hamamın tasarımına ve büyüklüğüne göre tek sıra ya da iki sıra pencereler olabilir (Taşcıoğlu, 1998, ss. 72, 152). Yapay aydınlatma olarak duvarda kandil ve mumlar için nişler vardır.

Bu bölümden ısıtma tesisatı geçmemektedir. Bazı hamamlarda giriş bölümünün uygun bir yerinde hem mekanı kısmen ısıtan hem de daha çok havluları kurutmak amacıyla kemerli bir hücre içerisinde yere gömülü ocaklar bulunmaktadır. Buhar kontrolü ılıklığa geçiş kapısı üzerindeki davlumbaz şeklindeki bacadan ve çatıdaki fener yardımıyla sağlanır.

Şekil 3.15: Havlu kurutma ocağı

Kaynak: ARU, K. A., 1941. Türk Hamamları Etüdü

Çoğunlukla mekanın ortasında genellikle mermerden yapılmış şadırvan adı verilen bir havuz bulunur. Kare, daire, altıgen ya da sekizgen formlu olarak yapılan şadırvanın ortasında fiskiye vardır. Fakat fiskiyesiz örnekler de mevcuttur. Kademeli tabaklardan su akarken, buralara soğusun diye meyveler konulurdu. Bu süs havuzlarının sesi insanları rahatlatırken, aynı zamanda doğal bir iklimlendirme görevi görürdü. Çevresine ise saksı bitkileri koyularak, içerinin oksijen yönünden zenginleşmesi sağlanırdı. Mermer işçiliği bakımından önemli eserler olan bu havuzlar yapıldığı dönemin sanat anlayışını da yansıtmaktadır (Aru, 1941, ss. 32-35; Taşcıoğlu, 1998, s. 72)

Genellikle soyunmalığın duvarları boyunca yaklaşık 1 metre yüksekliğinde, üç basamak ile çıkılan taştan veya ahşaptan yapılmış sekiler bulunur. Sekilerin üzerinde 15-20 cm yüksekliğinde sedirler olur ve hamama gelen müşteriler, oturarak ya da uzanarak bu bölümde dinlenirler. Sekilere çıplak ayak ile çıkılır. Bundan dolayı sekilerin altında nalınları koymak için mermerden yapılmış nişler vardır.

Şekil 3.16: Sedir ve nişler

Kaynak: ARU, K. A., 1941. Türk Hamamları Etüdü

Şekil:3.17: Kılıç Ali Paşa Hamamı soyunmalığı

Kaynak: Yılmazkaya, O., 2002. Türk Hamamı

Geç dönem osmanlı mimarisinde, soyunmalıklarda merdiven ile çıkılan ahşap galeriler vardır. Ahşap ayaklar üzerinde duran bu bölümde soyunma hücreleri bulunur. Hamam mimarisinin ilk örneklerinde kapalı soyunma hücreleri yoktu, soyunmalığı çevreleyen sekiler üzerinde soyunulurdu. Çıkarılan kıyafetler duvardaki çivilere asılırdı. Daha sonraki dönemlerde soyunma hücreleri hamamlara dahil edilmiştir.

Mermer çay ocakları da bu bölümün vazgeçilmez elemanlarından (şekil 3.18). İtinai bir işçilik sonucu ortaya çıkan bu ocaklar, dinlenenlerin çay, meşrubat, şerbet, tütün ve benzeri ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Bazı hamamlarda hala görmek mümkündür (Yılmazkaya, 2002, ss. 42-43; Taşcıoğlu, 1998, ss. 72, 147).

Şekil 3.18: Vezneciler Hamamı çay ocağı

Kaynak: Yılmazkaya, O., 2002. Türk Hamamı

Şekil: 3.19: Cağaloğlu Hamamı soyunmalığı

Kaynak: Yılmazkaya, O., 2002. Türk Hamamı

Çini kullanımına genelde konak, ev ve saray hamamlarında rastlanır. Kütahya ve Bursa şehir hamamlarında da görülen çiniler çoğunlukla soyunmalık mekanındadır. Mermerden yapılan kurna taşları yerine de çini panoların kullanıldığı örnekler mevcuttur (Asatekin, 1978, ss. 68-72; Taşçıoğlu, 1998, ss.150-151).

Şekil 3.20: Bursa’da bir hamamın soyunmalığındaki çiniler

Kaynak: Taşçıoğlu, T., 1998. Türk Hamamı

3.3.1.2 Ilıklık

Roma dönemine ait hamamlarda ‘Tepidarium’ veya ‘Alipterium’ olarak adlandırılan mahaldir. Kış mevsiminde havalar soğuduğunda camekan olarak da kullanılmaktadır (Aru, 1941, s. 35). Bazen soğukluk olarak da adlandırılan bu bölüm, soyunmalıktan sonra gelir, sıcaklık bölümü kadar sıcak değildir. Çoğunlukla dikdörtgen formlu enine uzanan bir mekandır. Genelde küçük kubbeler veya tonozlar ile örtülüdür. (Eyice, 1997, s. 416). Musevilerin yaşadıkları bölgelerdeki hamamların ılıklığında ise yahudi havuzu denilen küçük bir su havuzu da bulunmaktadır (Eyice, 1997, s. 416).

Tablo 3.2 Ilıklık

ILIKLIK (Ana Mekan + Tuvalet + Traşlık)			
YAPISAL ÖGELER		<u>Taşıyıcı Malzeme</u>	<u>Yüzey kaplama malzemesi</u>
	Duvar	Moloz taş, Kesme taş, Tuğla	Sıva + Mermer
	Zemin		Mermer
	Üst Örtü	Küçük Kubbeler (Tuğla) Tonozlar (Tuğla)	Kireç sıva + Horasan Sıva
MİMARİ ELEMANLAR (DIŞ)		<u>Malzeme</u>	
	Fil Gözleri	Cam	
MİMARİ ELEMANLAR (İÇ)	Seki	Taş, mermer	
	Kurna	Taş, mermer	
	Su çeşmesi	Taş, mermer	
	Musluk	Tunç, Pirinç	
	Ilıklık kapısı	Ahşap	
	Buhar yaşmağı	Alçı	
	Sıcaklık kapısı	Ahşap	
TEKNİK SİSTEM	Isıtma sistemi	Var	
	Aydınlatma	Doğal aydınlatma (kubbedeki açıklıklar)	
	Akustik	İyi niteliklere sahip	

3.3.1.2.1 Ana Mekan

Bu mekana ahşap bir kapıdan girilir. Kapının üzerinde (ılıklik tarafında) buhar ve ısı kontrolünü sağlamak için bir külâh bulunur. Bu külâha buhar yaşmağı da denir. Kapı açıldığında sıcak hava yükselip burada toplanır ve orada bulunan bir delik ile tekrar ılıklığa aktarılır.

Şekil 3.21: İlıklik Kapısı

Kaynak: ARU, K. A., 1941. Türk Hamamları Etüdü

Kapının o dönem teknolojisi ile yapılmış otomatik bir kapanma mekanizması vardır. Ahşap tokmak, içerisinden makaraya geçirilir ve kapıya bağlanır. Kapı açıldığında ise tekrar itmeye gerek kalmadan, tokmağın ağırlığı vasıtasıyla kendiliğinden kapanır (Taşçıoğlu, 1998, s. 73). Bu duruma günümüzde açılıp bırakıldığında kendiliğinden kapanan kapı sistemlerinin temeli olarak yaklaşabiliriz.

Daha erken dönemlerde ise soyunmalıktan ılıklığa geçişte kapı yerine deri kullanıldığı da olmuştur. Kapı kadar etkili olmasa da nem ve sıcaklığı tutma açısından düşünülen önemli bir çözümdür.

3.3.1.2.2 Tıraşlık

Bu bölümde sekiler ve kurnalar mevcuttur. Usturalık olarak da adlandırılan bu bölümde istenmeyen kıllar tıraş edilir. Ayrıca fazla sıcağa dayanamayan insanlar sıcaklığa geçmez ve burada yıkanır. Dinlenmek ve masaj yaptırmak isteyenler bu bölümü kullanırlar. Bazı hamamlarda bu bölüm salgın hastalığı olan insanlar tarafından kullanılmıştır (Asatekin G., 1978, s. 62; Yılmazkaya, 2002, s. 43).

Şekil 3.22: Cağaloğlu hamamı ılıklıği

Kaynak: Taşcıoğlu, T., 1998. Türk Hamamı

Resimde kurnaların yanı sıra bir de içme suyu çeşmesi görülmektedir. Bu çeşme tıraşlıkta olabileceği gibi soyunmalık mekanında da olabilir.

3.3.1.2.3 Tuvalet

Çoğunlukla ılıklik bölümünde bulunan tuvalet mekanları bazı hamamlarda yapıdan ayrı olarak inşa edilmiştir. Tuvalet bölümlerinde tuğla ile örülmüş yüksek ayırıcı duvarlar ve kapılar bulunur (Asatekin G. , 1978, s. 62).

3.3.1.3 Sıcaklık

Ilıklıktan sonra gelen sıcaklık hacmi, bir ana mekan, eyvanlar ve halvetlerden oluşur. Arapça’da bu hacme beit-el-Harara denmektedir (Asatekin, 1978, s.16). Roma dönemi hamamlarında ise, *Caldarium* veya *Sudatorium* olarak adlandırılan mekandır. Bir ana mekan, eyvanlar ve halvetlerden oluşur.

Tablo 3.3 Sıcaklık

SICAKLIK (Ana Mekan+ Eyvan + Halvet)			
YAPISAL ÖGELER		<u>Taşıyıcı Malzeme</u>	<u>Yüzey kaplama malzemesi</u>
	Duvar	Moloz taş, Kesme taş, Tuğla	Sıva + Mermer
	Zemin		Mermer
	Üst Örtü	Kubbe (Tuğla), Taş	Kireç sıva + Horasan sıva, Mermer
MİMARİ ELEMANLAR (DIŞ)		<u>Malzeme</u>	
	Fil Gözleri	Cam	
MİMARİ ELEMANLAR (İÇ)	Seki	Taş, mermer	
	Göbek taşı	Taş, Mermer	
	Su oluğu	Taş, mermer	
	Kurna	Taş, mermer	
	Musluk	Tunç, Pirinç	
	Ayna taşı	Mermer, çini pano	
	Türk üçgeni (geçişlerde)	alçı	
	Pencere (su deposu kontrolü için)	ahşap	
	Sıcaklık kapısı	Ahşap (tek kanatlı)	
TEKNİK SİSTEM	Isıtma sistemi	Var	
	Aydınlatma	Doğal aydınlatma (kubbedeki açıklıklar)	
	Akustik	İyi niteliklere sahip	

3.3.1.3.1 Ana Mekan

Genellikle kare planlı ve büyük kubbeli olan ve açıklıklar ile aydınlatılan sıcaklığın ana mekanının ortasında çoğu zaman poligon planlı, nadiren de dairesel ve kare formda bir göbek taşı bulunur. ‘Hamamın kalbi’ olarak da adlandırılır. Yerden 45-50 cm yüksek olan göbek taşı hamamdaki en fazla ısınan zemindir. Üzerinde oturulur, uzanılır, terlenir ve kese yaptırılır.

Göbek taşı kaplamasına çok önem verilir. Geometrik döşeme kaplaması süslemeleri renkli mermerler kullanılarak yapılır. Özellikle Selçuklu motifleri kullanılır.

3.3.1.3.2 Eyvanlar ve Halvetler

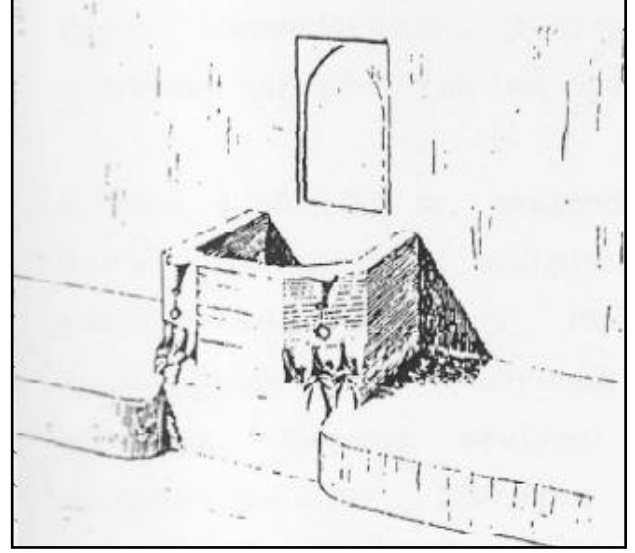
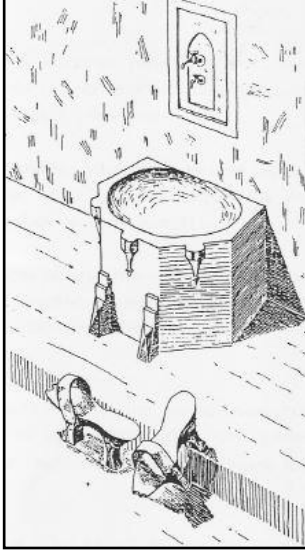
Göbek taşının etrafında tek kişilik yıkanma hücreleri olan halvetler ve umumi yıkanmalar için eyvanlar vardır. Halvet , arapçada ıssız ve yalnız anlamlarına gelir. Halvet olmak deyimini ise iki kişinin başka kimsenin giremeyeceği bir mekanda yalnız kalması anlamını taşır. Külhanın en fazla ısıttığı odalar olan halvetlerin basık bir kemerli geçiş kapısı vardır. İçeriye girildiği zaman peştemal kapının iki yanındaki çivilere asılır ve mahremiyet sağlanır. Geç dönemde halvet girişlerinde basit kanatlı ahşap kapı yapılmıştır. Tavanı basıktır, bazen kubbe bazen de beşik tonoz ile örtülüdür.

Halvet ve eyvanlarda yerden yaklaşık 20cm yükseklikte, 100cm genişliğinde mermer sekiler vardır. Bu sedirlerde mermerden veya taştan yapılmış kurnalar bulunur. Sağına veya soluna oturularak yıkanılır. Soğuk ve sıcak su muslukları kurnaların duvara dayandığı yerde bulunur. Genelde pirinç ve tunçtan yapılan musluklar görülmekle beraber, som gümüşten yapılanları da vardır (Aru, 1941, ss. 35-37).

Kurnaların içinde devamlı temiz su bulunması gerektiği için, pis su giderleri yoktur. İçleri pürüzsüz ve perdahsızdır. Dışları oymalı, nakışlı ve kakmalı olabilir. Duvar ile birleştiği yerlerin köşelerinde sabun koymak için yerler vardır. Muslukların arkasında ise kurna ile benzer bezeme anlayışı ile yapılmış ‘ayna taşı’ denilen mermer taşlar vardır. Bu ayna taşları Selçuklu ve Osmanlı taş yontma sanatının özelliklerini ve tekniklerini yansıtır. Bazı mermer ayna taşları yerine çini panoların kullanıldığına da rastlanmıştır. Günümüzde çok daha basit kurnalar yapılmaktadır.

Şekil 3.23: Kurna örneği

Şekil 3.24: Kurna örneği

Kaynak: Klinghardt, K., 1927. Turkische Baeder

Şekil 3.25: Kurna örneği, Vezneciler Hamamı

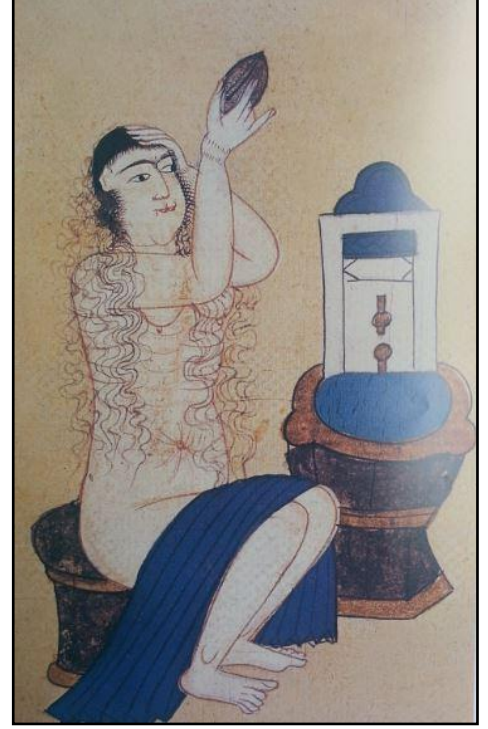
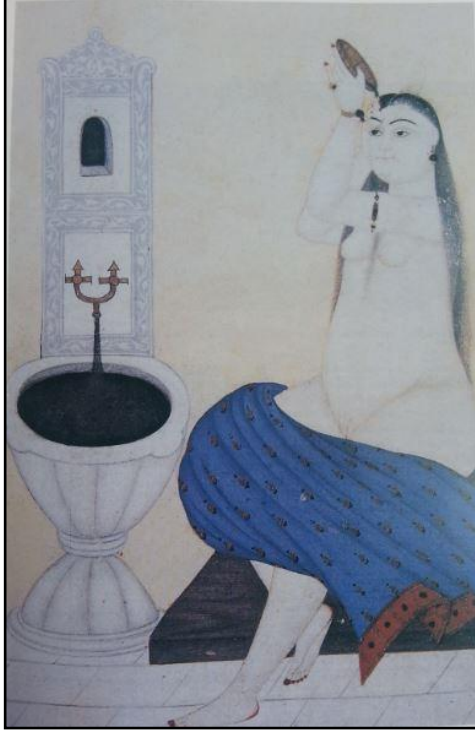
Şekil 3.26: Kurna örneği, Havuzlu Hamam

Kayna: Demirdal, M., Özel arşiv

Şekil 3.27: Kurna başında yıkanan kadın figürü

Şekil 3.28: Kurna başında yıkanan kadın figürü

Kaynak: Taşcıoğlu, T., 1998. Türk Hamamı

Şekil 3.29: Cağaloğlu hamamı sıcaklığı

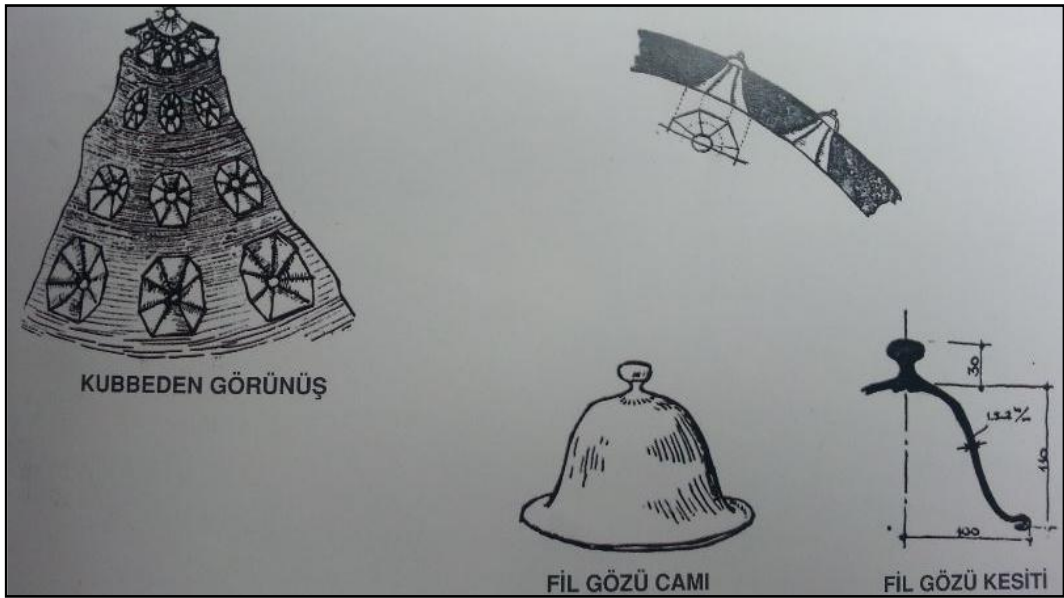

Kaynak: Taşcıoğlu, T., 1998. Türk Hamamı

Yer döşemesi mermerdir. Duvarlar da tamamen sıvalı ya da mermer kaplama olabilir. Belirli bir yüksekliğe kadar mermer kaplama, sonrası ise sıvalı da olabilir (Taşçıoğlu, 1998, ss. 75-76, 141-152; Yılmazkaya, 2002, s. 45).

Sıcaklık bölümünün aydınlatması, kubbede bulunan cam fanus formunda küçük pencerelerden sağlanır. Bu pencereler fil gözü olarak adlandırılmaktadır (Kuruçay, 2011, s. 13). Dışarıdan bakıldığında hamamı diğer kubbeli yapılardan ayıran en belirgin mimari eleman fil gözleridir. Bu açıklıklar sayesinde günışığı, içerdeki buharlı havada süzülür ve çeşitli ışık oyunları meydana getirir (Taşçıoğlu, 1998, s. 142).

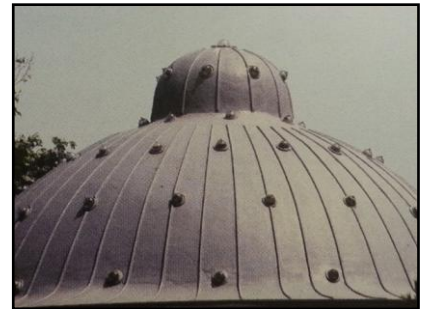
Şekil 3.30: Fil gözü çizimi

Kaynak: ARU, K. A., 1941. Türk Hamamları Etüdü

Şekil 3.31: Fil gözleri

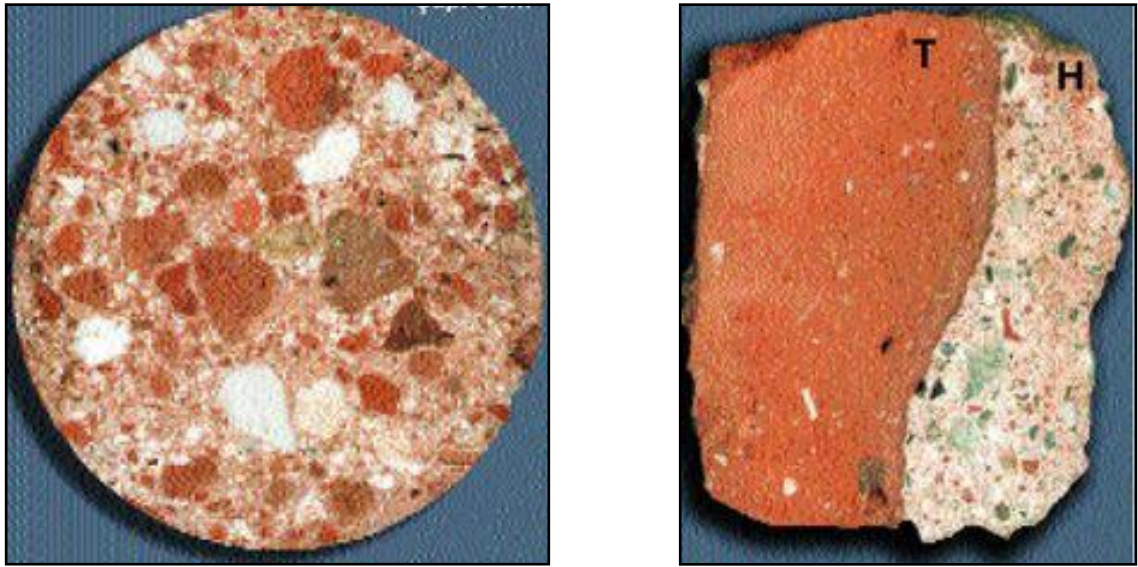
Şekil 3.32: Fil gözleri

Kaynak: Yılmazkaya, O., 2002. Türk Hamamı

Türk hamamlarında horasan harcı kullanılmıştır. En önemli bağlayıcı maddelerden biri olan bu harç, tuğla kırığı ve kireç karışımından hazırlanmaktadır. Sahip olduğu hidrolik özelliklerden dolayı suya dayanıklıdır. Bu özelliklerden dolayı, hamamların yanı sıra sarnıç, su kuyusu ve su kemerlerinde de kullanılmıştır. Selçuklu ve Osmanlı döneminde yaygın bir şekilde horasan harcı kullanılmıştır. Yapılan araştırmalarda Antik Yunan ve Roma dönemlerinde de içeriği biraz farklı olan bu tarz harç ve sıvalara rastlanmıştır (Böke, Akkurt, & İpekoğlu, 2004).

Şekil 3.33: Horasan harcının dokusu ve tuğla ile yaptığı bağ

Kaynak: Böke, Akkurt & İpekoğlu, 2004. Tarihi Yapılarda Kullanılan Horasan Harcı ve Özellikleri

Bu özelliklerinin yanı sıra horasan harcının akustik açısından da önemi büyüktür. Tarihi kireç sıvaların (horasan harcı vb.) ses yutuculuğu fazladır. Buna bağlı olarak yüksek frekanslarda iç mekan konuşmaları daha anlaşılır hale gelmektedir. Horasan harcının kullanıldığı mahaller (ılıklik ve sıcaklık) opera ve senfonik müzik gibi aktiviteler için gerekli akustik niteliklere sahiptir (Aydın, 2008).

3.3.1.4 Su Deposu

Su deposu sıcaklık bölümünün yanında bulunur. Boyutları hamamın kapasitesine göre farklılıklar gösterir. Çifte hamamlarda bir tane büyük ya da iki ayrı su deposu kullanılmıştır. Çoğunlukla tonozla örtülü olup çok ince bir tabaka horasan harcı kullanılmıştır.

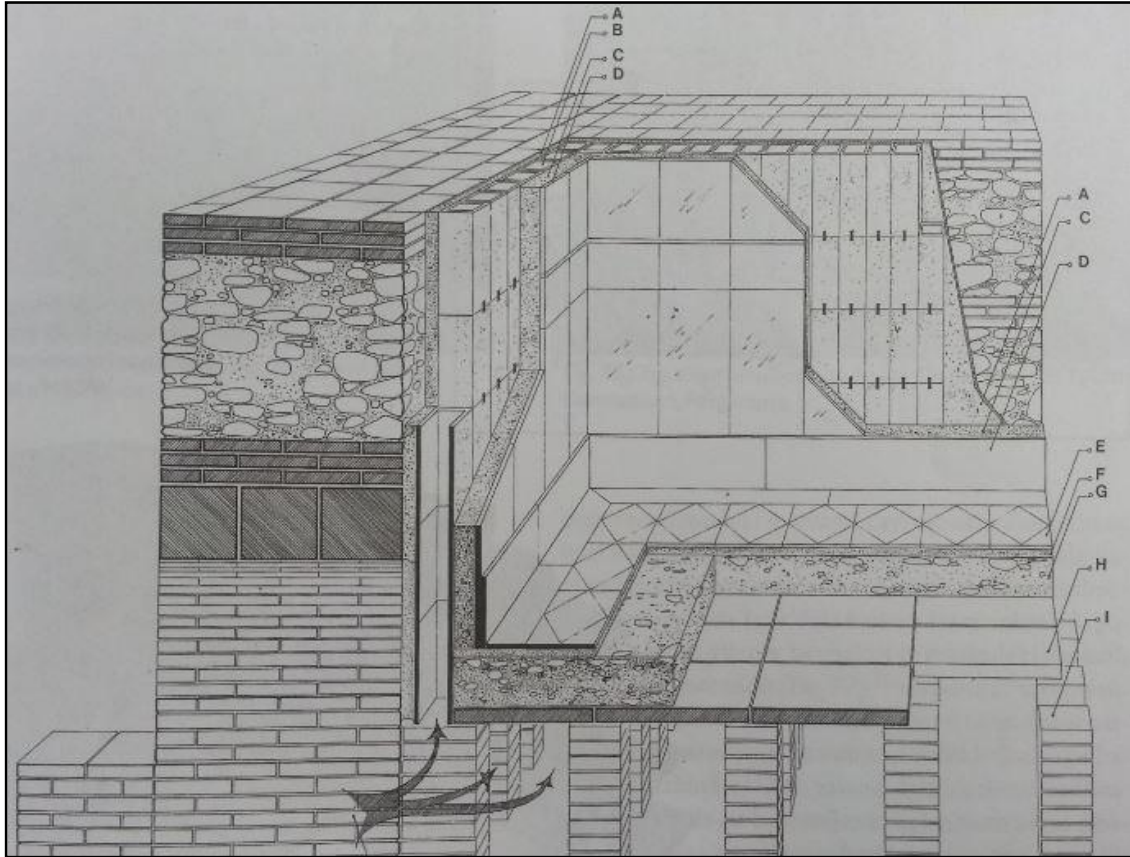
Genellikle su depolarının üçte ikisi sıcak, üçte biri soğuk suyla doludur. Bazı hamamlarda su seviyesini öğrenmek için halvetlerin birinde depoya açılan bir pencere bulunur. Ayrıca bazı hamamlarda yine su seviyesini kontrol amaçlı, deponun tonozunun tepesinde bir açıklık olur. Bu açıklığın üzerine taş koyulur (Asatekin G. , 1978, s. 65).

3.3.1.5 Külhan

Külhan, Roma hamamlarında *hypocaust* denilen bölümdür. Boyutları hamamın ebatlarına göre değişiklik gösterir. Odun deposunun ve hamamın ve hamamda kullanılan suyun ısıtılması için kullanılan ocağın bulunduğu mahaldir.

Aşağıdan ısıtılan fırın manasına gelen *hypocaust* Roma hamamlarının en yaygın ısıtma sistemidir. Sistemin kökeni tam anlamıyla belirlenememekle birlikte ilk verilere Pompeii'deki Stabia Hamamları ve Olimpia'daki Yunan Hamamları'ndan ulaşılmıştır.

Şekil 3.34: Tipik bir Roma hamamının *hypocaust* şeması

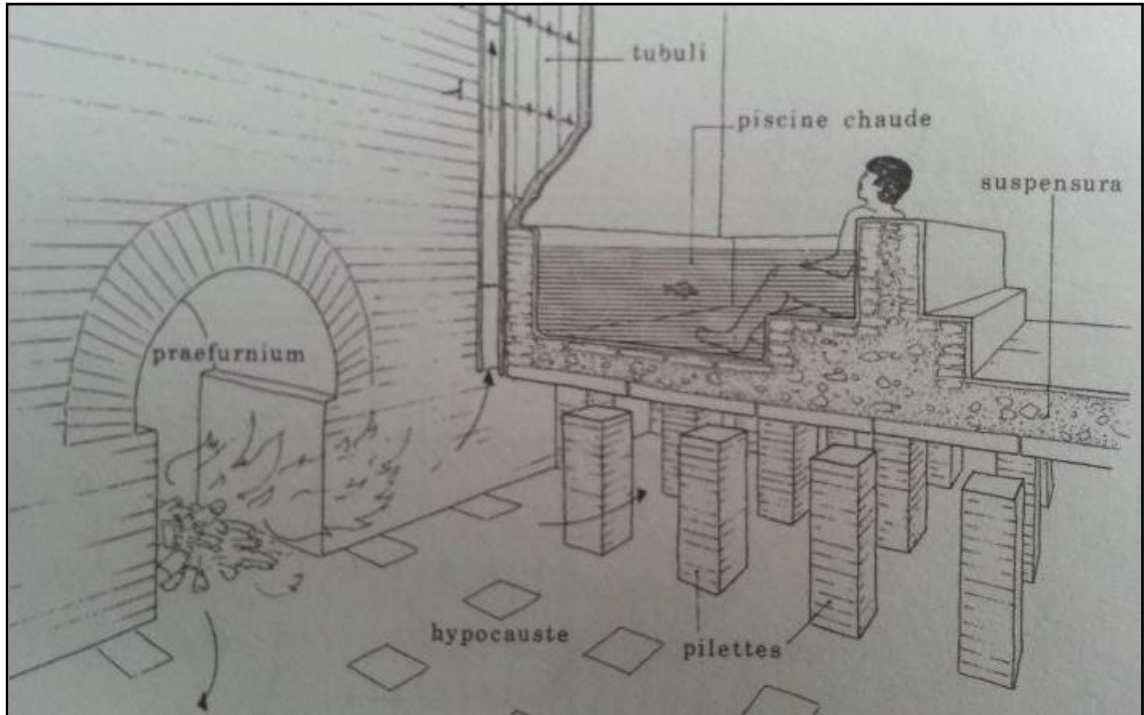
Kaynak: Yegül, F., 2006. *Antik Çağda Yıkama Ve Hamamlar*

Şekil 3.34'te görüldüğü gibi çok uzun olmayan ve birbirine yakın yerleştirilmiş tuğla ayaklar (boyutu yaklaşık 0,60 - 0,80 metre) hypocaust'un taşıyıcı sistemidir. Kesiti alındığında bir asma kat görüntüsü ortaya çıkar. Zaman zaman tuğla yerine taş levhaların da kullanıldığına rastlanmıştır. Bu ayakların yüksekliği 0,60 ile 1 metre arasında değişmektedir. Daha yüksekleri de olabileceği gibi iki katlı sistemlerin olduğuna dair kalıntılar da bulunmuştur.

Döşeme oluşturulurken ayakların (I) üzerine büyük tuğlalar (H) koyulur. Üzerine beton harcı (G) döküldükten sonra, döşeme altı harcıyla (F) beraber taban döşemesi (E) yapılır.

Duvar oluşturulurken ise, duvarın içine içi boş pişmiş toprak tuğlalar (tubuli) (B) koyulur. Üzerine tuğla kırığı ve tozlu harç karışımı (C) sürülür ve mermer döşeme kaplaması (D) yapıştırılır.

Şekil 3.35: Isıtma sistemi, havuzdan alınan şematik kesit

Kaynak: Yegül, F., 2006. *Antik Çağda Yıkarma Ve Hamamlar*

Ocakta (prae-furnium) ateş yanar, fakat kesinlikle ayaklarla temas etmez. Su kazanı bu ocağın üzerinde bulunur ve suyun ısıtılması bu şekilde sağlanır. Taban, ortaya çıkan sıcak hava ve gazların dolaşımı ile ısınır. Gazlar tabandan sonra duvarların içindeki

tubuli isimli borulardan geçerek duvarları ısıtır. İçi boş döşeme sisteminin bir uzantısı olan bu içi boş borular daha yukarıda yatayda birleşir ve tahliye bacalarından dışarı atılır.

Temelde sistem aynı olmakla beraber birbirinden farklı *hypocaust*'lar bulunmuştur. Kemerli ve tuğla sütunlu, kanallı, kanallı ve sütunlu, iki katlı gibi büyüklüğü ve konuma göre değişkenlik gösteren uygulamalara belge ve kalıntılardan ulaşılmıştır (Yegül, 2006, ss. 88-105).

Şekil 3.36: Kanallı *hypocaust* sistemi

Kaynak: Yegül, F., 2006. *Antik Çağda Yıkanma Ve Hamamlar*

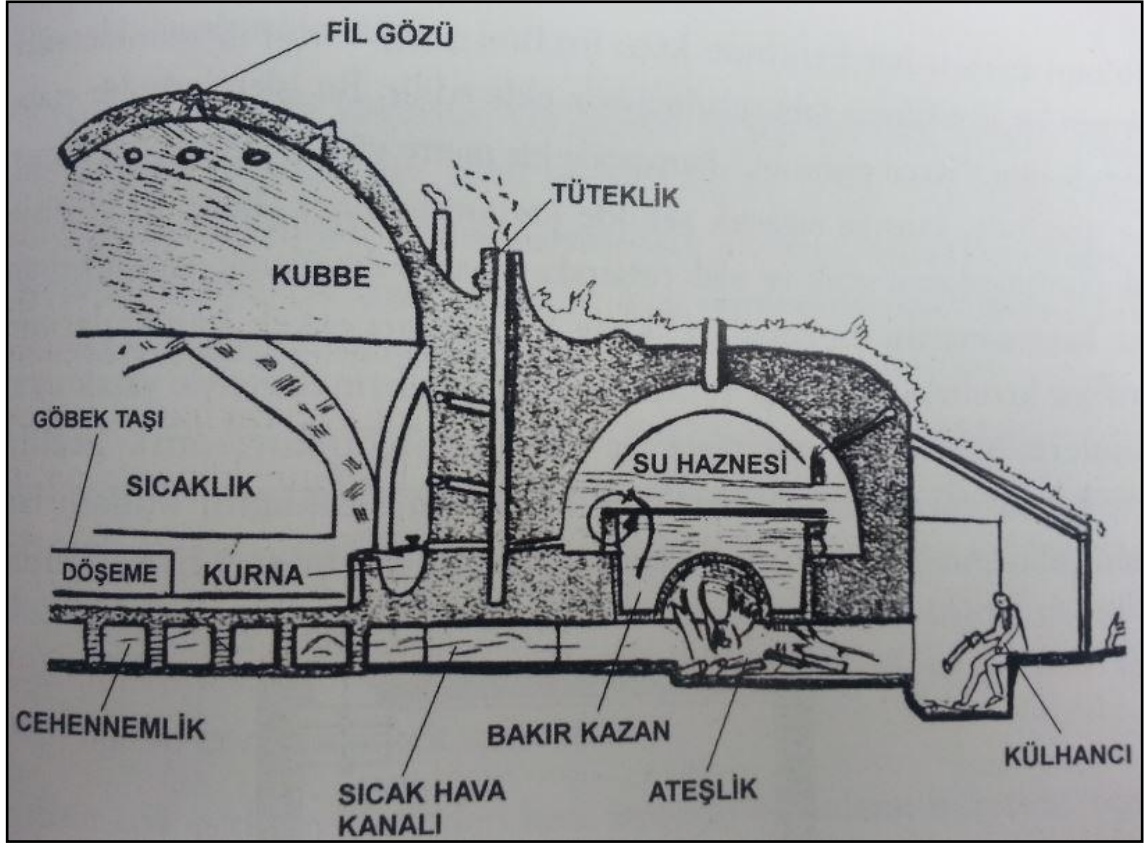
Osmanlı dönemi hamamlarına bakıldığında hemen hemen aynı ısıtma sistemi karşımıza çıkar. Genellikle moloz taş ile inşa edilen külhan, en çabuk harap olan bölümdür. Bu yüzden eskiyi tamamen yansıtan külhan bulmak çok zordur.

Külhandaki ocak, hamam döşemesinden daha düşük kottadır. Bakır su kazanı ocağın üzerindedir. Ocakta yanan ateşle bir yandan su ısıtılırken, diğer yandan hamamın zemini ve duvarlar ısıtılır.

Cehennem ya da cehennemlik adı verilen ve içinde sıcak gazların dolaştığı bölüm 70 ile 150 cm arası bir yüksekliğe ve 50 cm civarında bir genişliğe sahip tuğla sütunların oluşturduğu mekandır. Ocakta yanan ateşten çıkan sıcak hava gazları ve dumanlar önce

buralara gider. Daha sonra ise duvardaki, tüteklilik adı verilen ve kubbe seviyesine kadar yükseltile top rak veya taştan yapılmış dar duman bacalarından geçer, dışarı atılır. Bu esnada hamam duvarları da ısınmış olur (Asatekin, 1978, ss. 65-67).

şekil 3.37: Külhan tesisatının şematik izimi

Kaynak: ARU, K. A., 1941. Türk Hamamları Etüdü

Klhanın girişi hamamın ana girişinden ayrı olup, dışarıdandır. Sıcaklık kısmında hissedilen sıcaklık 30-40 C derece civarındadır. Klhana yakın halvetlerde ise bu sıcaklık daha da artabilir. Ilıklık bölümü ise 20-30 C derece arasındadır. Son dönemlerde yakıt olarak odun yerine kömür ve mazot da kullanılmaya başlanmıştır (Yılmazkaya, 2002, ss. 46-47).

3.3.2 Strüktürel Elemanlar

3.3.2.1 Duvarlar

Yığma sistem kullanılarak 14. yüzyılda moloz taşlar ile yapılan hamamlar, 15. ve 16. yüzyıllarda kesme taşlar ve tuğlalar ile inşa edilmiştir. İ duvarlar taşıyıcıdır.

Soyunmalıklar genelde daha dayanıksız malzeme ve tekniklerle inşa edilmiş ve sıradan sıvalar kullanılmıştır. Dolayısıyla ömürleri diğer mahallere göre kısadır, çabuk yok olur. Ilıklık ve sıcaklık mekanları daha güçlü, sıcağa ve neme dayanıklı olarak inşa edilmiştir. Kaplama olarak mermer kullanılmıştır. Sıva olarak ise ısıya ve neme dayanıklı horasan harcı kullanılmıştır (Asatekin G. , 1978, s. 68).

3.3.2.2 Kolonlar

Soyunmalık bölümünde ahşaptan yapılan ikinci kat, kolonlar üzerindedir. Küçük taş ayaklara sahip olan ahşap kolonların yerine mermer kullanımı da olmuştur (Asatekin G. , 1978, s. 69). Soyunmalık haricindeki diğer mekanların altında bulunan cehennemlik bölümü de tuğla ya da taşlardan meydana gelen kolonlar üzerinde durmaktadır.

3.3.2.3 Kemerler

Tuğla kullanılarak yapılan kemerler, kapı, pencere açıklıklarının ve nişlerin üzerinde kullanılır. Genellikle basık ya da yarım dairesel kemerler kullanılmıştır. Segmental kemerler sadece giriş kapılarının üzerinde uygulanmıştır (Asatekin G. , 1978, s. 69).

Şekil 3.38: Kapı ve niş üzerinde kemer

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

3.3.2.4 Üst Örtü

3.3.2.4.1 Geçiş Elemanları

Kare plandan dairesel kubbeye geçiş elemanları tromp, pandantif ve türk üçgenleridir. Türk üçgenleri basit ve geometrik olarak ikiye ayrılır. Tuğla ve harçla düşeyde yanaşık, yatayda ise geniş derzler meydana getirilerek örülürler (Reyhan & İpekoğlu, 2004).

Özellikle halvet örtülerinde ve tonozlara geçişlerde alçı ile yapılan bu üçgenler ince süsleme sanatı ile mimari çözümlemenin harmanlandığı noktalardır (Taşcıoğlu, 1998, s. 151).

Şekil 3.39: Kubbeye geçişte mukarnashı pandantif ve türk üçgenleri

Kaynak: Taşcıoğlu, T., 1998. Türk Hamamı

3.3.2.4.2 Tonozlar

Hamamlardaki küçük boyutlu diktörtgen mekanların örtü elemanlarıdır. Ilıklık ve sıcaklık mekanlarının yan birimleri (tuvalet, eyvan, halvet) tonozlar ile örtülüdür. Ayrıca su deposunun da üst örtüsü tonozdur. Yüzeyleri kalın bir tabaka horasan harcı ile sıvalıdır. Tonoz kalınlıkları 35 ile 45 cm. arasında değişmektedir.

Tonozlar aynalı ve beşik olmak üzere iki çeşittir. Su deposu beşik tonoz ile, ılıkılık ve sıcaklığın yan birimleri beşik ya da aynalı tonozlar ile geçilir (Reyhan & İpekoğlu, 2004).

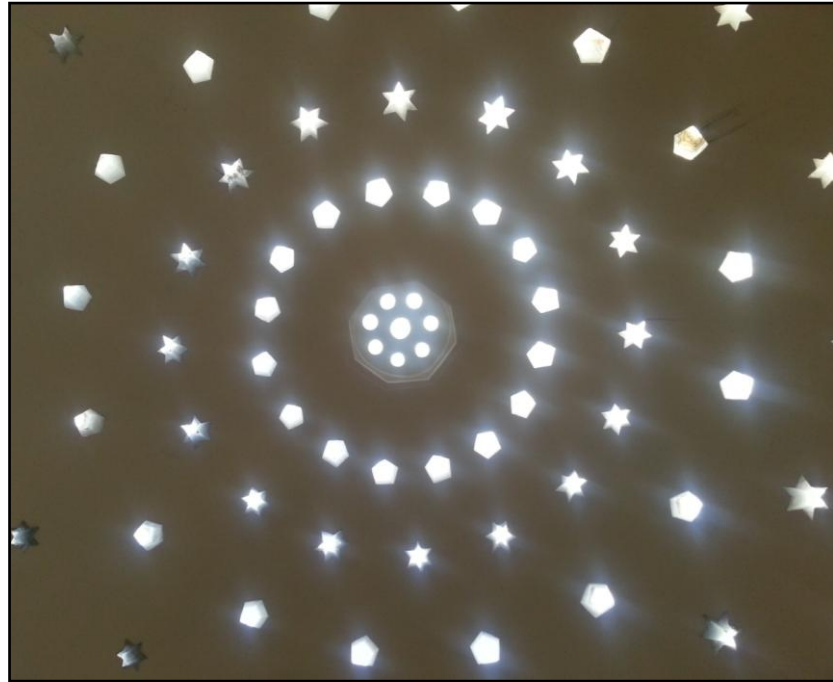
3.3.2.4.3 Kubbeler

Tuğla ve bağlayıcı harçlarla örülen kubbeler, soyunmalık, ılıkılık ve sıcaklığın ana mekan orta birimlerinin ve halvetlerin örtü elemanıdır. Kalınlığı 35-45 cm arası, yani bir veya bir buçuk tuğla kadardır.

Kubbelerin üzerine oturduğu duvarlar, hamamın diğer duvarlarından daha kalındır. Kubbeler, dışta ve içte küresel formdadır. Oval kubbelerin kullanımı nadirdir ve küçük mekanlarda görülür. Yarım kubbeler de çok sık olmamakla beraber eyvanların üzerinde görülür. Kubbelerin hepsi içte ve dışta horasan harcı ile sıvalıdır.

Doğal aydınlatmanın sağlanması için ılıkılık ve sıcaklık kubbelerinde bazı açıklıklar mevcuttur. Bu açıklıklar beşgen, altıgen, sekizgen, yıldız ve çiçek gibi farklı şekillerle meydana getirilir. Kubbe üzerinde ise bu açıklıkları kapatan cam fanuslar, yani fil gözleri bulunur.

Şekil 3.40: Sıcaklık kubbesi

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

3.4 HAMAMLARIN PLAN ŞEMALARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI

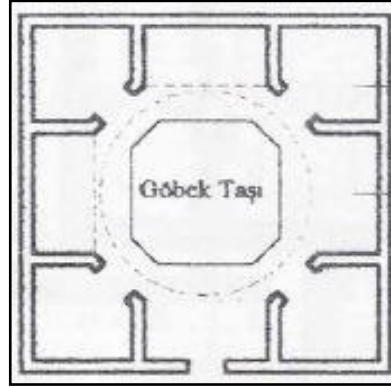
Osmanlı hamamlarında sınıflandırma iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan birincisi hamamın tek ya da çifte hamam olması şeklindedir. Tek hamamlarda soyunmalık, ılık ve sıcak mahallerinden birer tane vardır. Erkekler ve kadınlar tarafından farklı saatlerde kullanılır. Çifte hamamlarda ise belirtilen mekanlardan ikişer tane vardır. Erkekler ve kadınlar tarafından günün istenilen saatinde (hava karardıktan sonrası hariç) kullanılırlar. Plan Şemaları sayfa 26'da verilmiştir.

Türk hamamlarında en çok kabul gören sınıflandırma Prof. Dr. Semavi Eyice'nin (1997) sıcaklıklara göre yaptığı sınıflandırmadır. Bu bağlamda altı farklı şekilde gruplandırılmıştır.

3.4.1 A Tipi

Sıcaklığı haçvari tip olarak da adlandırılmaktadır. Sıcaklığın dört tarafında eyvanların bulunduğu tiptir. Köşelerde halvetler yer alır. Eyvanların bir tanesi giriş eyvanıdır. Halvetlerin sayısı hamamın boyutlarına göre değişiklik gösterebilir.

Şekil 3.41: A Tipi

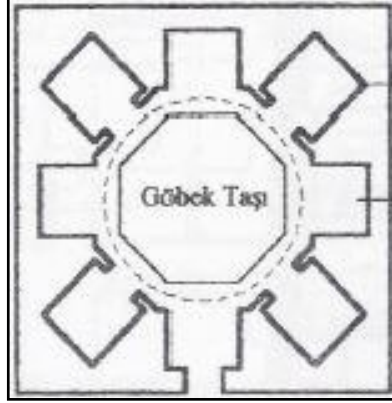

Kaynak: Eyice, S., 1997. *Hamam*

3.4.2 B Tipi

Sıcaklığı yıldızvari tip olarak da adlandırılmaktadır. Bu tipte sıcaklığın ana mekanı altılı, yedili ve sekizli çokgen biçimindedir. Orta mekanın çevresinde duvar kalınlığının içerisinde tonozlu nişler vardır. Hamamlarda ve kaplıcalarda yaygın olarak kullanılmış bir plan şeklidir.

Şekil 3.42: B Tipi

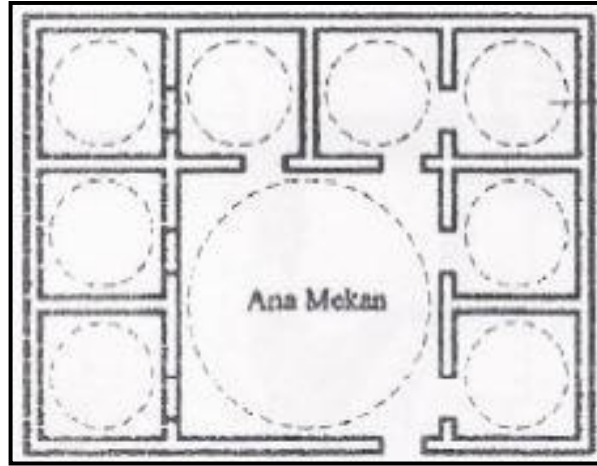

Kaynak: Eyice, S., 1997. Hamam

3.4.3 C Tipi

A ve B tipi sıcaklık planlarına göre daha basit bir planlamaya sahiptir. Sıcaklık dikdörtgen veya kare formludur. Kenarlarında halvetler sıralanır.

Şekil 3.43: C Tipi

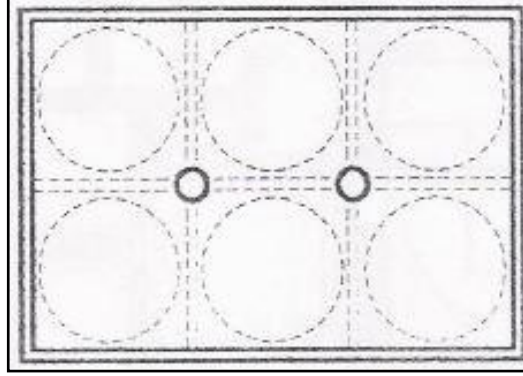

Kaynak: Eyice, S., 1997. Hamam

3.4.4 D Tipi

Sıcaklık bölümü kemerler ile bölümlere ayrılmıştır. Ortadaki kemerleri sütunlar taşır. Çoğunlukla göbek taşı yoktur. Destekler ile oluşturulmuş bölümlerin her birinin üzeri kubbe ile örtülüdür. Sık rastlanan bir plan şeması değildir.

Şekil 3.44: D Tipi

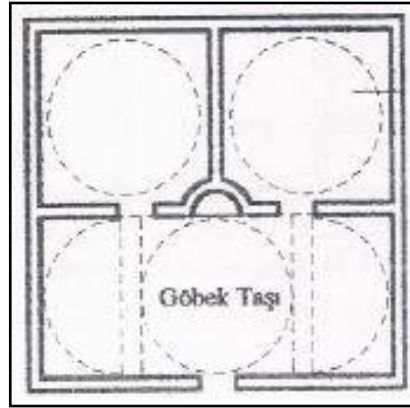

Kaynak: Eyice, S., 1997. Hamam

3.4.5 E Tipi

Sıcaklık dikdörtgen biçimlidir. Dar ve enlemesine uzanır. Orta bölümü kubbeli, yan bölümleri ise tonozla örtülüdür. Ana mekandan yan yana iki oda şeklinde olan halvetlere geçilir. İki halvet hücresi arasında kalan duvarda mihraba benzer bir niş bulunur.

Şekil 3.45: E Tipi

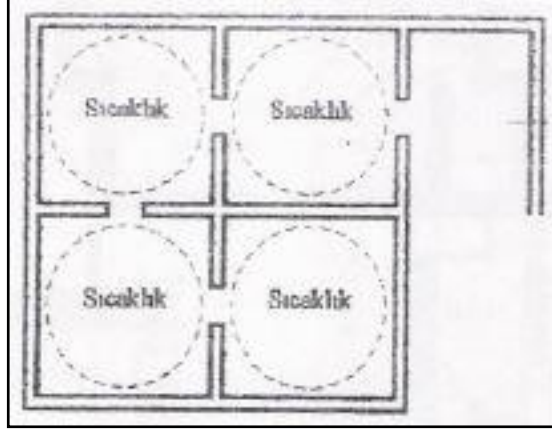

Kaynak: Eyice, S., 1997. Hamam

3.4.6 F Tipi

Bu tipteki hamamlarda ılıkılık, sıcaklık ve halvetlerin büyüklükleri yaklaşık olarak aynıdır. Üstleri kubbe ile örtülü olup, mekanlar birbirleri ile bağlantılıdır. Ev hamamlarında ve küçük ölçekli hamamlarda rastlanır.

Şekil 3.46: F Tipi

Kaynak: Eyice, S., 1997. Hamam

4. HAMAMLARDA İŞLEV DEĞİŞİMİ VE BUNUN İÇ MEKAN KURGUSUNA ETKİLERİ

4.1 ÇEVRESEL FAKTÖRLER VE ÇAĞDAŞ YAŞAMIN ETKİLERİ

Yapının (ve yapı gruplarının) araştırmaları ilk olarak kim tarafından hangi dönem yapıldığıyla başlar. Bazen bulunan bilgiler bunlarla sınırlı da kalabilir. Eğer bu bilgilere ulaşamaz ise üslup, yapı tekniği, cephe düzeni, süsleme, plan gibi özelliklerine bakılarak yapıldığı döneme ait yaklaşık bilgilere ulaşılmaya çalışılır. Bazı anıtlar, mimari dönemler, mimarlar, üsluplar, teknikler, yapımda emeği geçen insanlar, o dönemde ve daha sonrasında yapılan ve belgelenen araştırmalarda mevcuttur.

19. yüzyıldan önceki dönemlerde yapılan çizimlerin özgün halini bulmak imkansızdır. Bundan dolayı en çok başvurulan yöntem binaların ve kentlerin eski fotoğraf ve çizimlerinin incelenmesidir. Eski dönemlere ait minyatürler, gravürler, sulu boya ve yağlı boya resimleri, eskiz çalışmaları fotoğraf kadar etkili olmasa da kentsel dokuyu ve mimari üslubu anlama konusunda fikirler verir. Genel görünüm, yapıda kullanılan malzemeler, renkler, süslemeler, hatta ağaç türleri hakkında da aydınlatıcı bilgilere ulaşılabilir.

Anıtların çevresi ve sokak dokusu hakkında eski haritalar da yol göstericidir. Buna örnek olarak Pervititch'in sigorta haritaları verilebilir. Bu belgeler ile yapının, eski doku içindeki konumu ve çevreye dair bilgiler edinilir. Bugünkü durumun mimari, sosyal, ekonomik ve çevre ilişkileri açısından değerlendirilmesi gerekir. (Ahunbay, 2004, ss. 60-63).

Tarihten günümüze kentsel doku birçok defa değişikliğe uğramıştır. Bu durum zaman zaman doğa olayları, zaman zaman da insanların müdahaleleri ile gerçekleşmiştir. Deprem, sel, yangın ve benzeri olaylar doğal yolları; savaşlar, savaşlara bağlı değişen kültür ve toplumlar, teknoloji, kentleşme (özellikle yakın tarihteki süreç) insan müdahalelerini oluşturur diyebiliriz.

Bu bağlamda hamamlar ele alındığında ilk olarak kent dokusu içinde değerlendirilmelidir. Zaten günümüze kadar tahrip olmadan gelen hamam yoktur. Bir kısmı yapılan restorasyonlar ile özgün işlevini devam ettirirken, bazılarının işlevi değiştirilmiştir. Kentsel dokunun zaman içinde gerek doğal yollarla gerekse insan eliyle değişikliğe uğraması, bazı hamamların da yaşaması için işlev değişikliğine uğramasını zorunlu kılmıştır.

Yaldız'ın (2013) çalışmasında vurguladığı üzere, anıtsal yapı inşa edildiği zamandan günümüze kadar bir sürece sahiptir ve çeşitli değişimler geçirebilir. Zaman zaman doğal afetler, biyolojik nedenler, iklim koşulları gibi fiziksel yıpranmalar olacağı gibi, sosyal ve ekonomik koşulların farklılaşması, toplum bilinçsizliği ve yanlış eğitim sistemi gibi sosyal ve ekonomik koşullardan doğan yıpranmalar olabilir. Özellikle işlevsel yıpranma çağdaş yaşamda en sık karşılaşılan durumlardan biridir.

Her yapı kendi içinde ve bulunduğu dönem çerçevesinde belirli ihtiyaçları karşılamak üzere inşa edilir. Fakat zaman geçtikçe kullanıcı amaçları ve ihtiyaçları, fiziksel ve sosyo-ekonomik koşullar doğrultusunda değişir (Yaldız 2013, ss. 28-30).

Dini yapılar haricindeki anıtlarda işlev değişikliği kaçınılmaz hale gelebilir. Bu durum yapının kimliğini koruması, sahip olduğu mesajı gelecek nesillere aktarması ve ihtiyaçlar doğrultusunda içinde yaşam sağlanarak varlığını sürdürmesi açısından önemlidir.

Çağdaş yaşamda hamamlara çok sık gidilmemesinin en önemli sebebi, teknolojinin bir getirisi olarak yıkanma eyleminin her hanede soğuk ve sıcak su kullanmak suretiyle gerçekleşebilmesidir. Ayrıca bununla birlikte zamandan da kazanç sağlanmaktadır. Çünkü hamamda yıkanmak, gün içinde belli bir süreç ister ve hızlı ve yoğun bir yaşam çerçevesinde insanlar bu geniş zamanlara sahip olamayabilirler.

Tarihte hamamlar, yıkanmanın yanı sıra erkekler ve kadınların sosyalleşmek için de biraraya geldikleri yapılarıdır. Fakat günümüzde sosyalleşmek için kullanılan birçok yapı ve alanlar mevcuttur. Gerek tüm halka gerek belli kesimlere yönelik pek çok yer vardır.

Taşınmaz kültür mirasımızın önemli ve özel temsilcileri olan hamamların restore edilerek yeniden işlevlendirilmesinde önemli bazı hususlar vardır. Bu hususlar doğru

restorasyon adımları, uygun işlev seçimi ve yeni işlevin yapının dış ve iç mekanlarındaki tarihe ait mesajları doğru vermesidir.

Teknolojinin ileri seviyede olması, yeniden fonksiyonlandırılacak olan hamama her müdahalenin (bilinçli ve bilinçsiz) yapılabileceği anlamına gelmez. Aydınlatma (doğal ve yapay), akustik, renkler, yüzeyler, malzemeler, mobilyalar, mimari öğeler hamamların iç mekanlarında özgünlüğü sağlayan ve özel bir kimlik oluşturan olgulardır. Yeni işlev düşünülürken yapılacak müdahalelerin hangi ölçüde bu olguları koruyacağı hangi ölçüde değiştireceği iyi değerlendirilmelidir. Mekansal kurgu bağlamında doğabilecek sorunlar önceden irdelenmeli ve hem hamamın yaşayan bir kültür varlığı hem de günümüz koşullarına bağlı ihtiyaçlara cevap veren çağdaş bir fonksiyona ev sahipliği yapması amaçlanmalıdır.

4.2 ÖZGÜN YAPININ KORUNMASI

Özgün yapının korunması yapının inşa edildiği dönemi korumak ve yaşatmak kadar değerlidir. Çünkü geçmişin mesajı geleceği işaret edecektir.

Hamamların inşa edildiği dönemlere özgü malzemelerden oluşan tüm mimari elemanlar ve yapım tekniklerini yansıtan tüm strüktürel elemanlar, o dönemi günümüze yansıtacak derecede korunmalıdır. Nelerin ne ölçüde korunacağı ele alınan hamamın bütününe göre değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme, ele alınan bu araştırmanın daha önceki bölümlerinde de görülebileceği gibi tarihsel, çevresel, politik, kültürel, yapısal, strüktürel ve mekansal bağlamda göz önünde bulundurulmalıdır.

Hamamların bünyesinde bulunan mimari elemanlar, yapımında kullanılan malzemeler ve sahip olduğu teknik özellikler hamamın kimliğini oluşturur. Mekanlarda, bu kimliğin tanımladığı bir kaliteden söz etmek mümkündür. Hamamlar, bugün kullanımda olsun ya da olmasın çeşitli deformasyonlara maruz kalmıştır. Önemli olan konu varolan durumun ne ölçüde korunacağı, özgün kimliğin ne ölçüde teknolojik çözümlerle entegre olup yaşatılacağıdır.

Ahunbay'ın (2004) vurguladığı üzere, anıtsal yapıda restorasyon çalışmaları başlamadan önce mevcut durumunun incelenmesi ve hasar tespiti yapılması gerekir. Taşıyıcı sistemde aksaklıklar, malzemelerde bozulmalar, yanlış onarımlar ve benzeri

durumlar sonucu hasarlar meydana gelmiş olabilir. Farklı uzmanlık alanları ile koordineli şekilde çalışmalar yürütülür. Yapının niteliklerini anlamak ve doğru müdahaleler yapmak için daha az bozulmuş kısımlardan örnekler alınır, deneyler yapılır. Deney sonuçları, yapım dönemi, tekniği ve anlayışı hakkında bilgiler verir. Mazleme, tür, renk, boyut ve yüzey gibi özelliklerin detaylarına ulaşılır, hatta geçmişte bilinen başka yapılar ile karşılaştırılır (Ahunbay, 2004, ss. 64-67).

4.3 HAMAMLARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ

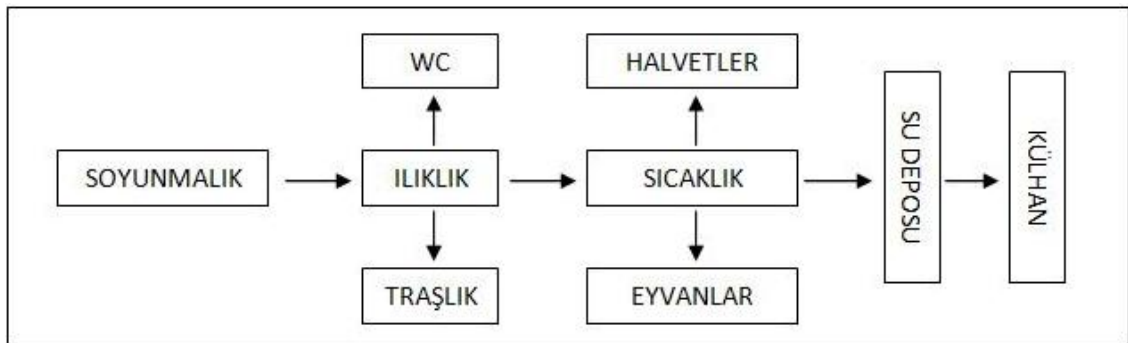
Hamamlar, yeniden işlevlendirilmesi en zor kültür varlıklarındandır. Çünkü yıkanma eylemlerinin gerçekleştiği yapılardır. Bu bağlamda ıslak mekanları ve kendine özgü öğeleri olan bir yapıya, kimliğini bozmadan yeni fonksiyonlar yüklemek zordur. Ortaya bazı sorunlar çıkabilir. Günümüzde en çok yanlış bu noktada yapılmaktadır. Yanlış işlev seçimi ile yapıya zarar verilmektedir. Çoğu zaman işleve uydurmak adına, gerek proje sürecinde gerekse uygulama sürecinde yanlışlar yapılmaktadır.

Yeni işlev düşünülürken amaçlar doğru belirlenmelidir. Hamamın sahip olduğu değerleri kaybetmemesi, yapılacak müdahalelerin geri döndürülebilir olması ve yeni işlevin yapının özgünlüğüne zarar vermeden devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki yeni işlev bir amaç değil, yapının devamlılığını sağlamak için bir araçtır.

4.3.1 Plan Şeması

Hamam yapılarının kendine özgü plan şemaları vardır. Hamamın boyutlarına göre mekan büyüklükleri ve sayıları değişebilir. Fakat plan şeması değişmez.

Tablo 4.1 Plan şeması

Tablo 4.1’de de görüldüğü gibi soyunmalık, ılıklik ve sıcaklık olmak üzere üç ana mekan birbirini takip etmektedir. Daha sonra su deposu ve külhan gelir, girişleri farklıdır.

Bu plan örüntüsü hamamların özgün işlevi için uygundur. Hamam yapısının okunması için bu şema bozulmamalıdır. Yeni işlev belirlenirken birbiriyle bağlantılı olan bu mekansal kurgu iyi bir şekilde irdelenmelidir.

Bu bölümden sonra incelenecek hamamlarda da görüleceği gibi mekansal kurgu yeni işlevin doğrultusunda bozulmuştur. Uygulama sırasında hamam mekanları arasındaki duvarlar açılmış, hatta bazı bölümler tamamen yıkılmıştır. Böylece mekanların ruhu ve birbiriyle bağlantılı olmasından doğan özgünlüğü yitirilmiştir.

4.3.2 Mekan Kalitesi ve Mimari Elemanlar

Hamamlarda gerek bir önceki bölümde anlatılan mekan organizasyonu, gerekse iç mekan elemanları ve kullanılan malzemeler açısından mekan kalitesinden söz etmek mümkündür. Her mekan kendine has tasarımlara ve malzemelere sahiptir.

Çoğu hamamda mimari eleman ve malzemelerde bozulmalar meydana gelmiştir. Yeni işlev doğrultusunda yapılan restorasyonlarda varolan hamam yapısı korunarak çağdaş yaklaşımlarla yaşatılacağı öne sürülse de uygulama esnasında işler değişmektedir. Bu değişimlerle de mekan kalitesi kaybolmakta ve önemli bir kültür mirası olan hamamlar sahip olduğu nitelikleri kaybetmektedir.

4.3.3 Teknik Nitelikler

4.3.3.1 Işık

Hamamlar, doğal aydınlatma tasarımının başarıyla gerçekleştiği yapılardır. Yeni işlev düşünülürken doğal aydınlatma göz ardı edilmemelidir. Bazı uygulamalarda kubbelerin altı kapatılmakta ve kubbe açıklıklarından mekana giren ışıklar engellenmektedir. Ayrıca yeni tasarımlar doğrultusunda mekanlara açılan pencere ve giriş kapıları, hamamın sahip olduğu özgün aydınlatma niteliklerini etkilemektedir.

Yapay aydınlatma da dikkat edilmesi gereken bir konudur. Yapay aydınlatma yapının orjinal malzemesine zarar vermeyecek türden olmalıdır. Geçmişte yapay aydınlatma için kullanılan aydınlatma nişleri çağdaş elemanlarla değerlendirilebilir. Yapının belli bölümlerine (orjinal malzemenin korunduğu yerlere) vurgular yapılabilir.

4.3.3.2 Akustik

Ilıklık ve sıcaklık mekanları akustik nitelikler bakımında önemli özelliklere sahiptir. Bunun en büyük sebebi kullanılan horasan harcı (bkz: s. 40), mermer kaplaması ve kubbe formudur. Mermer ses yansımını artırırken sıvalı bölümler sesi yutmaktadır. Günümüzde yapılan restorasyonlarda horasan harcı yerine çimento esaslı sıvalar kullanılmaktadır. Böylece mermerden yansıyan sesler yutulmamakta, aksine daha çok yansiyarak iç mekandaki akustik kalitesini bozmaktadır.

Hamam yapıları, horasan harcına yakın malzemeler kullanıldığı takdirde, yeni işlev olarak opera ve senfonik müziğin icra edildiği bir performans salonu haline gelebilir. Böylece özgün niteliğin ışığında çağdaş işlev hayat bulmuş olur.

4.3.3.3 Isıtma

Yeni işlev düşünülürken, hamamın mevcut yapısında olan ısıtma sisteminin alt yapısı göz ardı edilmemelidir. Hamamlarda külhan bölümü en çabuk harap olan bölümdür. Eğer ocaktan çıkan sıcak hava ve gazların dolaştığı cehennemlik bölümü hala varlığını sürdürüyorsa çağdaş sistemlerle müdahaleler yapılarak mekanlarda ısıtma sağlanabilir. Yapının orjinal döşemesine tamamen zarar vermektense böyle bir çözüm daha uygundur.

5. İSTANBUL'DA İŞLEV DEĞİŞİKLİĞİNE UĞRAMIŞ MİMAR SİNAN HAMAMLARI

Mimar Sinan'ın yaptığı elliye yakın hamam vardır. Bu hamamların çoğu İstanbul şehrinde. Bunlardan bir kısmı tamamen yıkılmıştır. Bir kısmı özgün işlevini sürdürmekte, bir kısmı ise yeni işlev ile kullanılmaktadır.

İşlev değişikliğine uğramış beş tane Mimar Sinan hamamı tespit edilmiştir. Bu hamamlar çifte hamam olarak inşa edilmiştir. Tespit edilen işlev değişikliğine uğramış Mimar Sinan hamamları kronolojik sıraya göre ele alınacaktır. Tezin ayrıntılandığı 1565 yılında inşa edilen Ortaköy Hamamı ise bir sonraki bölümde anlatılacaktır.

5.1 AĞA HAMAMI

1545 yıllarında Kapağası Yakub Ağa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Bu hamam Adsız Risale'de Sulu Manastır'da Kapuağası Yakub Ağa Hamamı olarak geçmektedir.

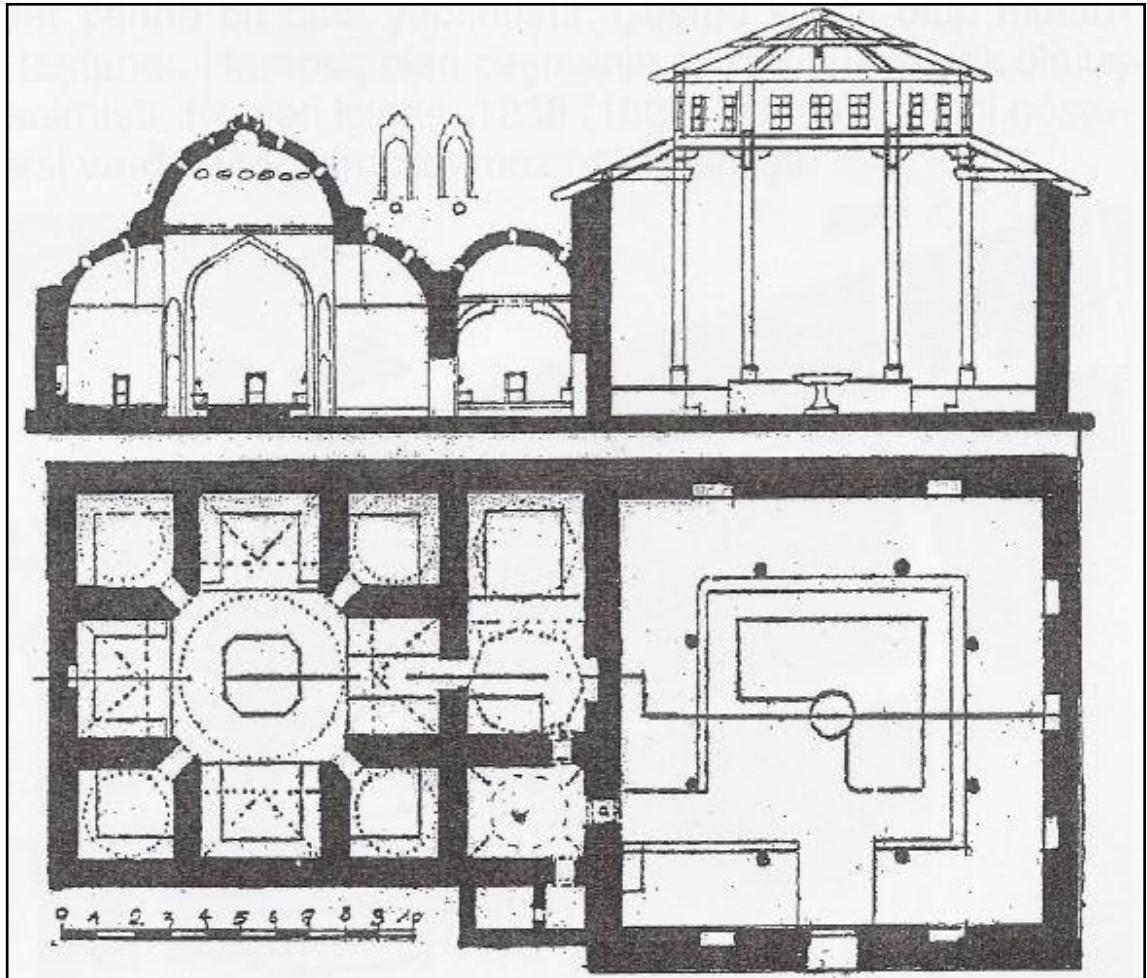
Şekil 5.1: Hamamın lokasyonu

Kaynak: maps.google.com

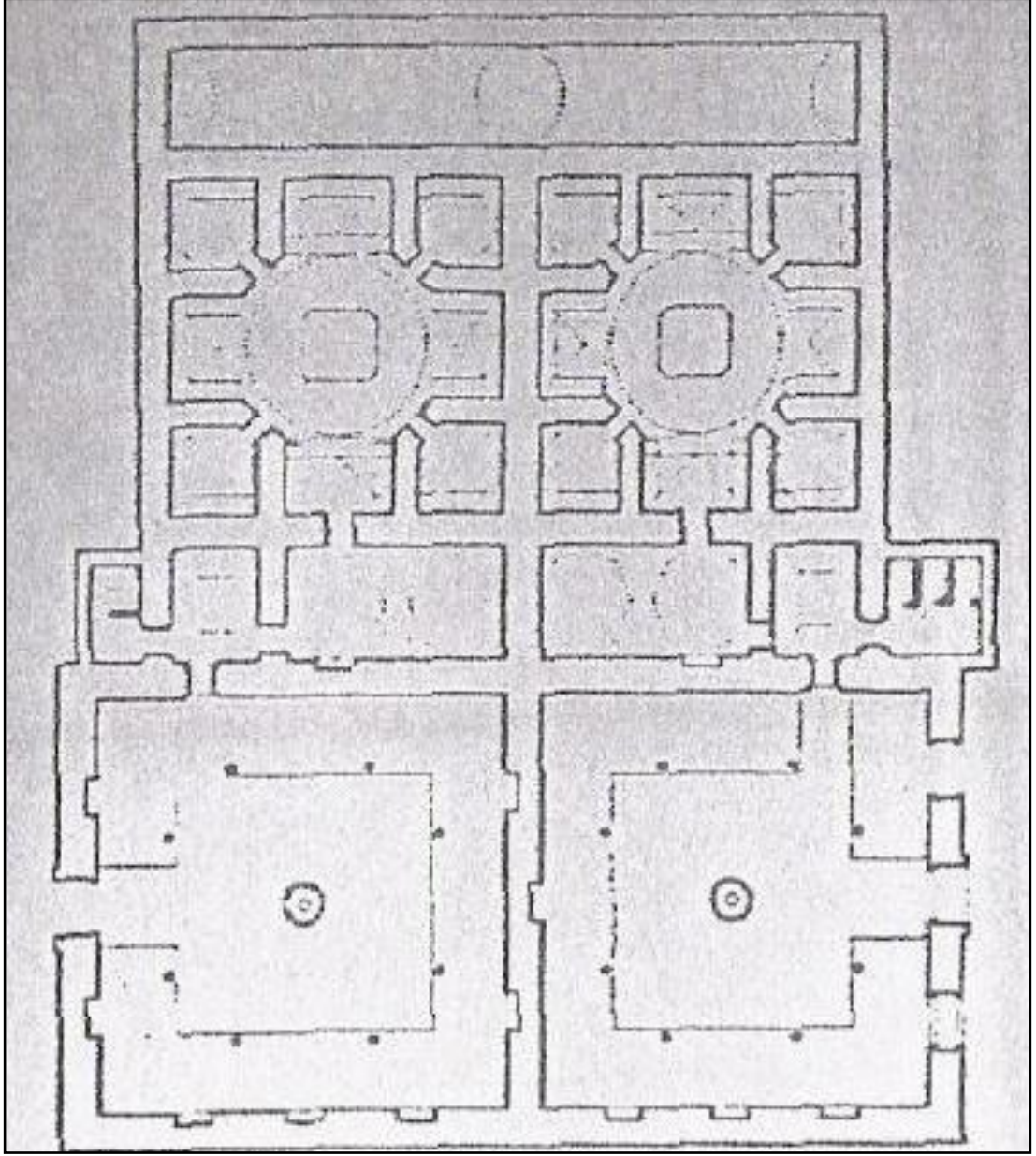
Müşir Süleymanpaşa Sokak ile Orgenaral Nafiz Gürman Caddesinin kesiştiği köşede olan Ağa Hamamı bir çifte hamamdır. Kadınlar ve erkekler bölümleri birbirinin simetriği olup, külhan bölümü ikisinin arasındadır. A tipi (haçvari tip) sıcaklık planı vardır. Eskiden erkekler kısmının yanında havuzlu bir bahçe bulunmaktaydı. Hamamın ön cephesi sonradan yıktırılıp yerine dükkanlar yapılmıştır. Ön cephenin sağ köşesinde bulunan Yakub Ağa çeşmesi ise 1989 yılında yıktırılmıştır. Kesme taştan yapılan çeşme üzerindeki kemerde hamamın 1822 yılında geçirdiği tadilatı gösteren bir kitabe vardı fakat okunamaz hale gelmişti. Hamamın caddeye bakan kısımları 1992 yılında yıktırılarak aslına uygun restore edileceği şartıyla yeni sahiplerine verilmiştir (Haskan, 1995, ss. 17-19).

Şekil 5.2: Glück tarafından çizilen plan ve kesit

Kaynak: Haskan M., N., 1995. İstanbul Hamamları

Şekil 5.3: Hamamın özgün planı

Kaynak: www.agahamami.com

Hamamın restorasyon projesi 1990 yılında Doç. Dr. Halil Onur tarafından hazırlanmıştır. Çarşı ve lokanta olarak işlevlendirilen hamamın, soyunmalık bölümündeki yola bakan cephesi tekrar tasarlanmıştır.

Şekil 5.4: Hamamın günümüzdeki durumu

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Şekil 5.5: Sonradan tasarlanan soyunmalık cephesi

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Tablo 5.1: Ağa Hamamı

AĞA HAMAMI (İşlev: Market + Restoran, Çarşı)					
YAPISAL ÖGELER			Taşıyıcı Malzeme		Yüzey kaplama malzemesi
	Duvar		Tuğla hatıllı moloz taş		Sıva
	Zemin				Mermer
	Üst Örtü		Kubbe (Tuğla)		Kurşun Kaplama
MİMARİ ELEMANLAR (DIŞ)	ELEMANLAR		Malzeme		
	Kapılar		Ahşap		
	Pencerelemeler		Ahşap çerçeve,kafes + cam		
	Çatı Fenerleri		Betonarme		
	Fil Gözleri		Cam, renkli cam		
MİMARİ ELEMANLAR (İÇ)	MEKANLAR		İÇ MEKAN ELEMANLARI		DURUM
	Soyunmalık		Seki	Yok	Soyunmalık bölümlerinin cephesi öne çekilerek yeniden tasarlanmıştır. Zemin kotu market olarak işlevlendirilmiştir. Soyunmalık bölümlerine üç katlı betonarme bir ek yapılmıştır. Ortada galeri boşluğu bulunmaktadır.
			Pabuçluk	Yok	
			Aydınlatma nişi	Yok	
			Şadırvan	Yok	
			Soyunma hücreleri	Yok	
			Merdiven	Var	
			Havlucu ocağı	Yok	
			Çay ocağı	Yok	
			Su çeşmesi	Yok	
			Ilıklık Kapısı	Var	
	Çini	Yok			
	Ilıklık	Ana Mekan	Seki	Var	Restorasyonu devam etmektedir.
			Tıraşlık	Yok	
		Tuvalet	Su çeşmesi	Yok	
			Musluk	Yok	
			Oluk	Yok	
			Ilıklık kapısı	Var	
			Buhar yaşmağı	Yok	
			Sıcaklık kapısı	Var	
	Sıcaklık	Ana Mekan(lar)	Seki	Var	Restorasyonu devam etmektedir.
			Eyvanlar	Göbek taşı	
		Halvetler	Kurna	Yok	
			Musluk	Yok	
			Oluk	Yok	
			Pencere (su deposu kontrolü için)	Yok	
			Sıcaklık kapısı	Var	
			Ayna taşı	Yok	
Su Deposu ve Külhan		Yok		Tek katlı betonarme dükkanlar	
TEKNİK SİSTEM	Isıtma sistemi		Yok		
	Aydınlatma	Doğal	Çatı fenerleri,kubbe açıklıkları, pencereler		
		Yapay	Aydınlatma elemanları		
Akustik		Akustik niteliklere sahip değildir.			

Şekil 5.6: Restorasyondan önceki hali

Kaynak: www.agahamami.com

Şekil 5.7: Restorasyon öncesi ılıklık duvarı

Kaynak: www.agahamami.com

Şekil 5.8: Restorasyon sonrası ılıklık duvarı

Kaynak: www.agahamami.com

Şekil 5.9: Soyunmalıktaki betonarme ara katlar

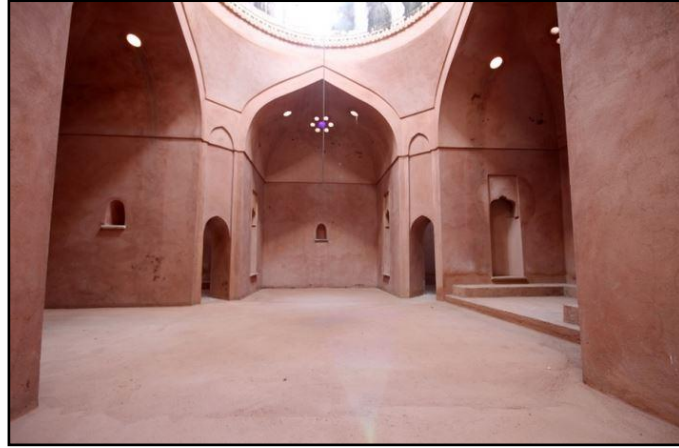
Kaynak: www.agahamami.com

Şekil 5.10: Soyunmalıklar arası geçiş

Kaynak: www.agahamami.com

Şekil 5.11: Sıcaklığın bugünkü görünümü

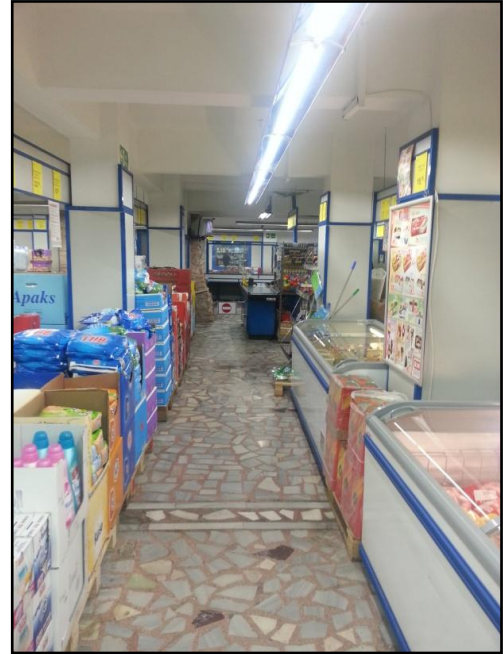

Kaynak: www.agahamami.com

Yıkık ve harap durumda olan hamam korunmaya çalışılmış ve çağdaş tekniklerle özgün haline getirilmeye çalışılmıştır. İç mekanda betonarme sistem ile, varolan mevcut duvarlar korunmak kaydıyla ekler ve galeriler oluşturulmuştur. Restorasyon projesinde soyunmalık bölümlerine betonarme sistem ile üç kat döşeme yapılmıştır. Kadınlar soyunmalığı girişte resepsiyon ve oturma bölümü olarak, erkekler soyunmalığı ise giriş katında lokanta olarak tasarlanmıştır. Soyunmalık üst katları yemek bölümü olarak devam etmektedir. Ortada galeri boşluğu vardır. Bu sayede çatıdaki açıklıktan aydınlatma sağlanabilmektedir. Soyunmalık bölümlerinin altında, yol kotundan dolayı bir bodrum kat kazanılmış ve projede sıra dükkanlar olarak işlevlendirilmiştir. Şu an birleştirilerek bir market bünyesinde halka açılmıştır.

Şekil 5.12: Yeni işlev sonrası iç mekanın görünümü

Şekil 5.13: Yeni işlev sonrası iç mekanın görünümü

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Ön cephenin uyumsuzluğunun yanı sıra yapıya girildiğinde de hamam okunamamaktadır. Market işlevi bir hamamın soyunmalığı için uygun bir işlev değildir. Mekanda sadece taşıyıcı duvar ve kemer görülmektedir. Fakat diğer elemanlarla uyumu söz konusu değildir. Kullanılan asma tavan, mermer parçalı mozaik döşeme ve alüminyum doğramalı kapılar gibi elemanlar mekanı basitleştirip, kimliksiz bir hale sokmuştur.

Diğer bölümlerde henüz yeni işlevle kullanım başlamadığı için fazla birşey söylemek zordur. Fakat mimari elemanların olmaması, daha önce hamamın büyük bölümünün tahrip olması hamamın kimliğini büyük ölçüde zedelemiştir. Yapılan tasarımın yeni işleve yönelik düşünüldüğü söylenebilir.

5.2 İSKELE HAMAMI

İskele Hamamı, 1547 yılında Mihrimah Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Bir çifte hamam olan İskele Hamamı, Küçük Hamam, Kullak Hamamı ve Mihrimah Sultan Hamamı olarak da anılır. Evliya Çelebi yazdığı günlüklerde bu hamamdan 'İskele Çarşısında Bir Sultan Hamamı' şeklinde bahsetmiştir. Yapıldığı dönemde küçük olmasına rağmen, bulunduğu konum itibariyle çok işlektir.

Şekil 5.14: Hamamın lokasyonu

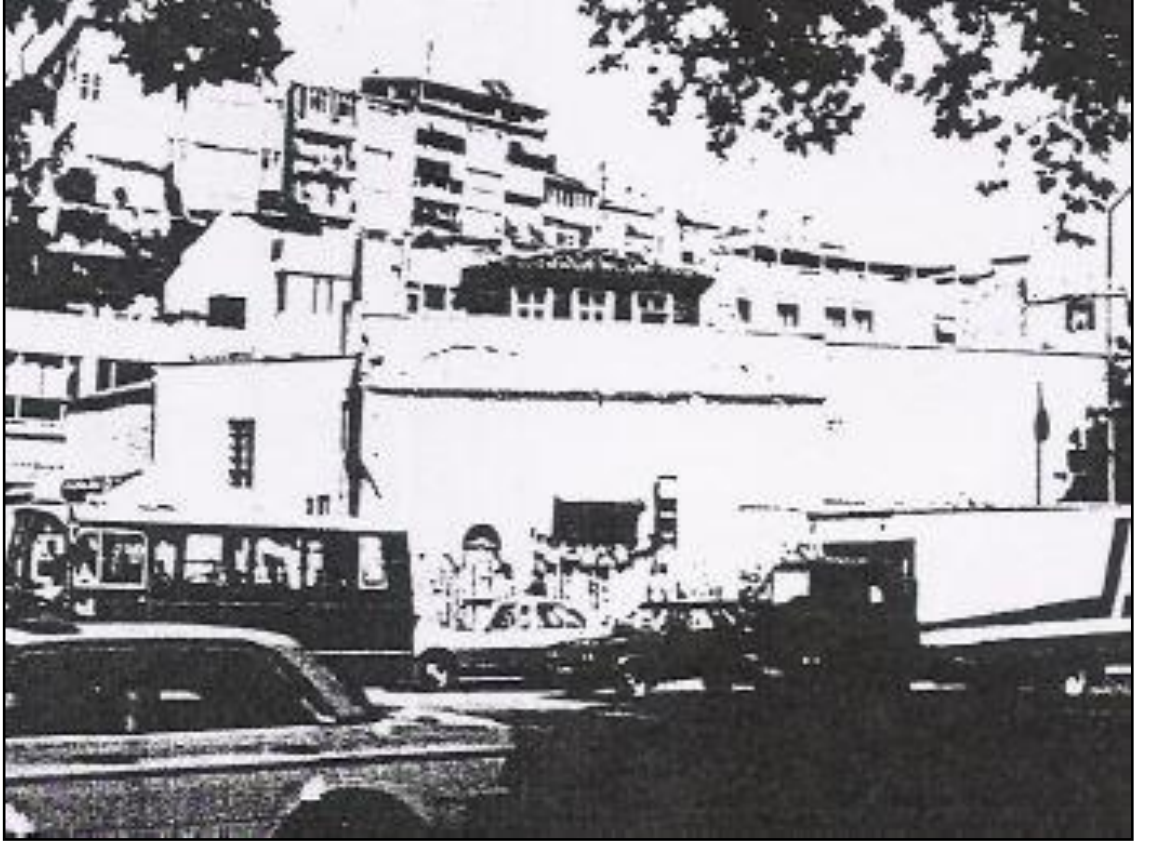

Kaynak: maps.google.com

Kemerli dış kapıdan soyunmalığa girilir. Çatı fenerinin aydınlattığı soyunmalık, iki katlı olup ferah ve aydınlık bir mahaldir. Ilıklığın solunda hela ve traşlık hücresi, sağında ise yıkanmak için alçak bir set bulunur. Sıcaklıkta, ortada göbek taşı, iki halvet ve dört eyvan vardır. Halvetlerde toplam altı, eyvanlarda ise toplam sekiz kurna bulunmaktadır.

Halvetlerin üzerinde küçük kubbeler, eyvanların üzeri ise beşik örtüler vardır. Sıcaklık kubbesinin çapı yaklaşık olarak sekiz metredir (Haskan, 1995, s. 226-228). Erkekler sıcaklığı B tipi (yıldızvari tip), kadınlar sıcaklığı ise yan yana iki halvetli olan E tipi sınıfına girer.

Şekil 5.15: Hamamın eski hali

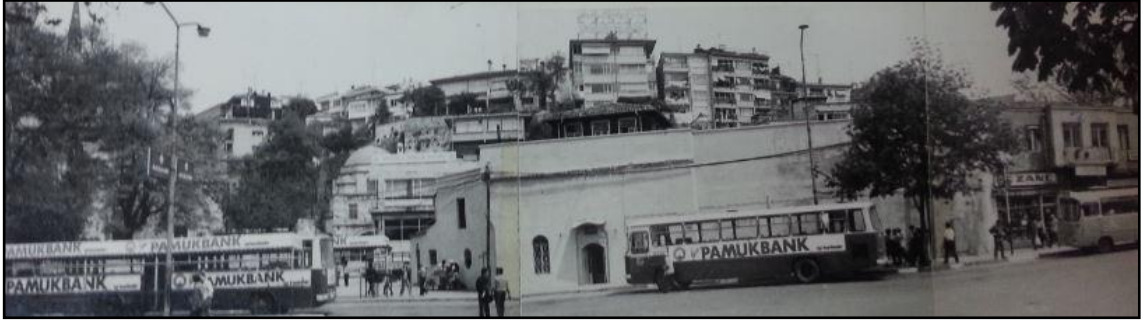
Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 5.16: Hamamın eski hali

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 5.17: Hamamın eski hali

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 5.18: Hamamın yıkımı

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

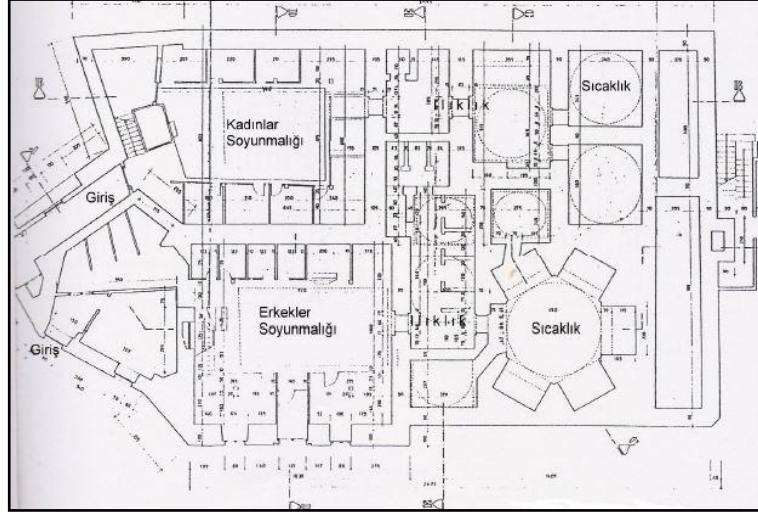
Şekil 5.19: Hamamın bugünkü hali

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

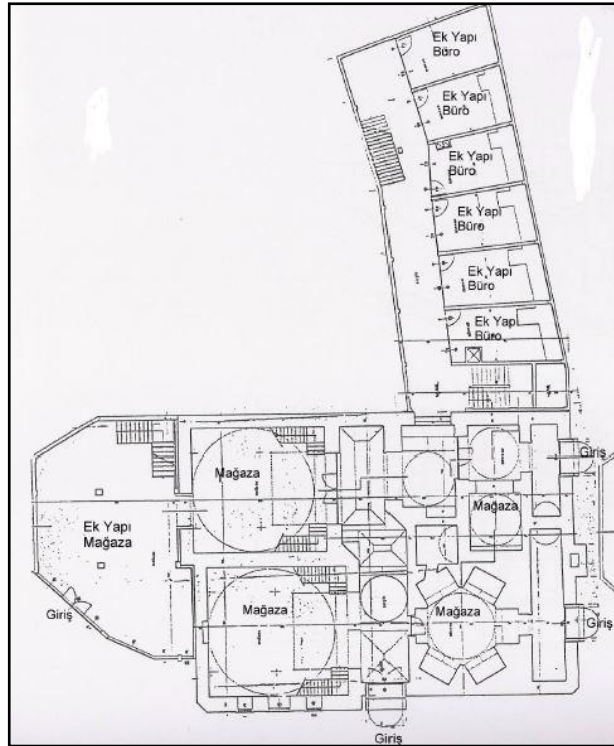
Hamamın restorasyonu 1991 yılında Haluk Sezgin tarafından projelendirilmiştir. Çarşı yapılacağı öne sürülerek tamamen yıkılmış ve yerine yeni bir yapı yapılmıştır.

Şekil 5.20: İskele Hamamı rölöve planı

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

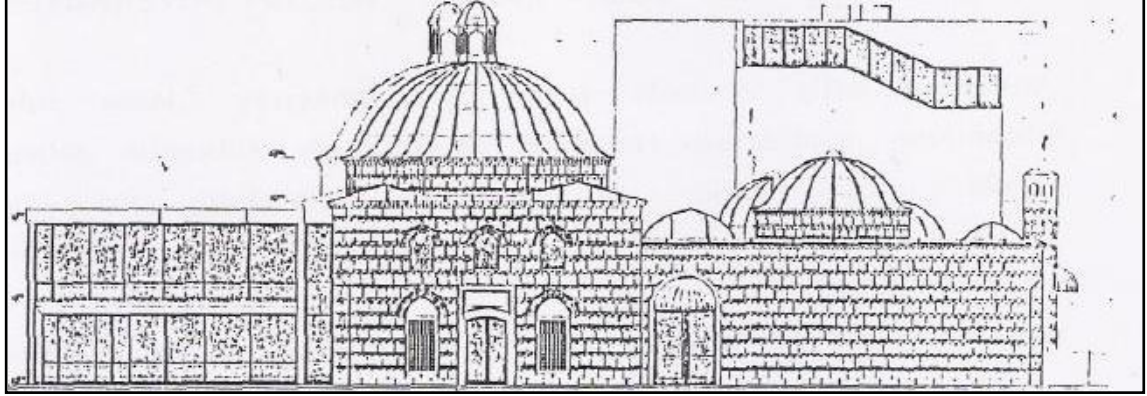
Şekil 5.21: İskele Hamamı restorasyon planı

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

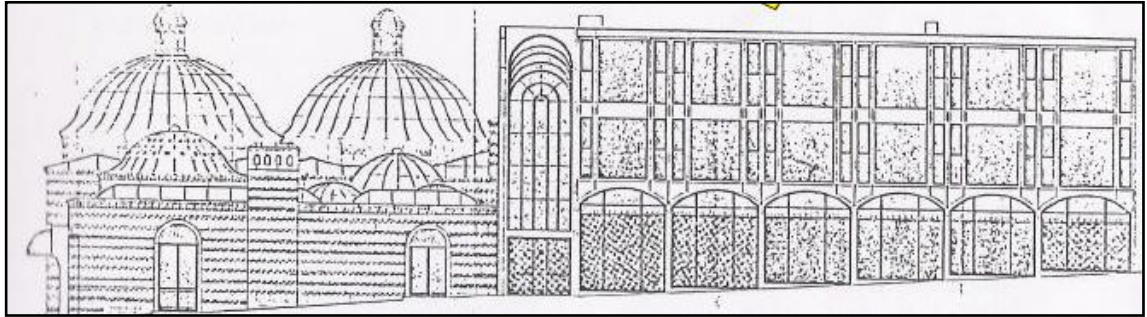
Hamama ek olarak iki katlı bir mağaza ve ılıklik ve sıcaklık duvarlarına bitişik büro yapısı tasarlanmıştır. Mağaza yapılmış fakat ek büro binası inşa edilmemiştir.

Şekil 5.22: Deniz cephesi

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 5.23: Meydan cephesi

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 5.24: Meydan cephesi

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Cepheler bir sıra taş ve iki sıra tuğla kaplama olarak yapılmıştır. Sıcaklık ve ılıklik kubbeleri inşa edilmemiştir. Üst örtüsü ahşap olan soyunmalıklar yerine kubbe ve aydınlık feneri yapılmıştır. Kubbe içeriden hissedilememektedir. Mağaza yapısı, içeriden ana binaya doğru genişlemektedir. Ana bina ise market olarak işlevlendirilmiştir.

Şekil 5.25: İç mekan

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

İç mekanda betonarme sistemin bir parçası olan kolonlar bulunmaktadır. Ayrıca asma tavan ile basık bir mekan ortaya çıkmıştır.

Yapıya dışarıdan bakıldığında ya da içerisinde gezildiğinde tarihi bir hamam olduğu anlaşılamamaktadır. Önemli tarihi yapıların kişilerin tekelinde ve yapılan bilinçsiz uygulamalarla ne hale geldiği ortadadır. Yapının duvarında hamama dair bir kitabe bile bulunmamakla beraber, eskiden mevcut konumda bir kültür varlığının mevcudiyeti sadece tarih kitaplarında ve belgelerinde kalmıştır.

5.3 HASEKİ HAMAMI

Ayasofya Hamamı, Hürrem Sultan Hamamı, Sultan Hamamı ve Haseki Sultan Hamamı isimleriyle de bilinen Haseki Hamamı, Ayasofya ve Sultan Ahmet Camileri arasındadır. 1553 yılında inşası tamamlanan hamam, Hürrem Sultan tarafından Haseki Külliyesi'ne gelir getirmesi amacıyla yaptırılmıştır. Mimar Sinan'ın önemli eserlerinden biridir.

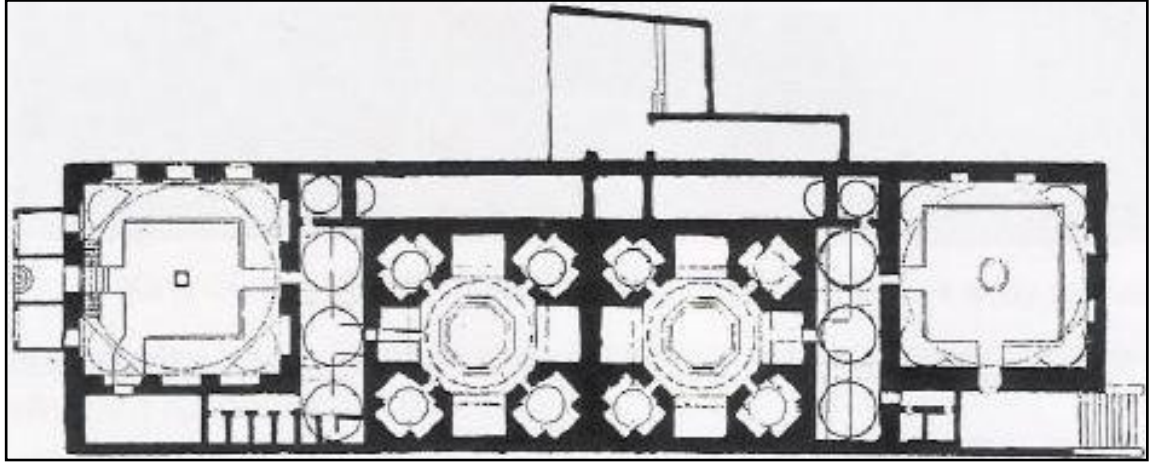
Şekil 5.26: Hamamın lokasyonu

Kaynak: maps.google.com

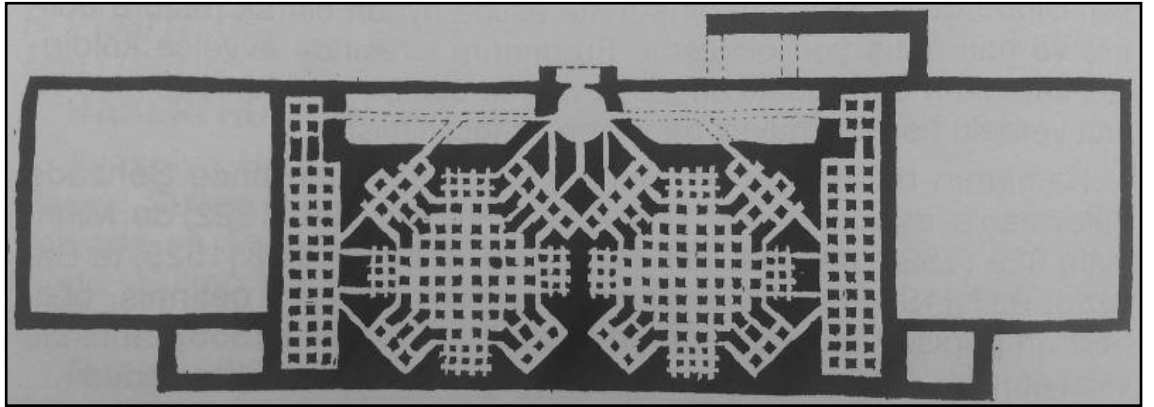
Uzun yıllar boyu varlığını ve işlevini sürdüren hamam, cumhuriyetten sonra benzin ve gaz deposu olarak, 1940'lı yıllarda ise matbaa deposu olarak kullanılmıştır. Depo kullanımları sırasında erkekler ve kadınlar kısmının duvarında bir kapı yeri açılmıştır. Hamamın bakımsız kaldığı dönemler 1957-1958 yıllarında yapılan onarım ile son bulmuştur. Daha önce kaldırılan ahşap soyunma odaları ve şadırvan tekrar soyunmalık mahaline eklenmiştir. Aslına uygun restore edilmesinden sonra 2008 yılına kadar halı teşhir ve satış mekanı olarak kullanılmıştır (Haskan, 1995, ss. 172-173).

Şekil 5.27: Hamamın özgün planı

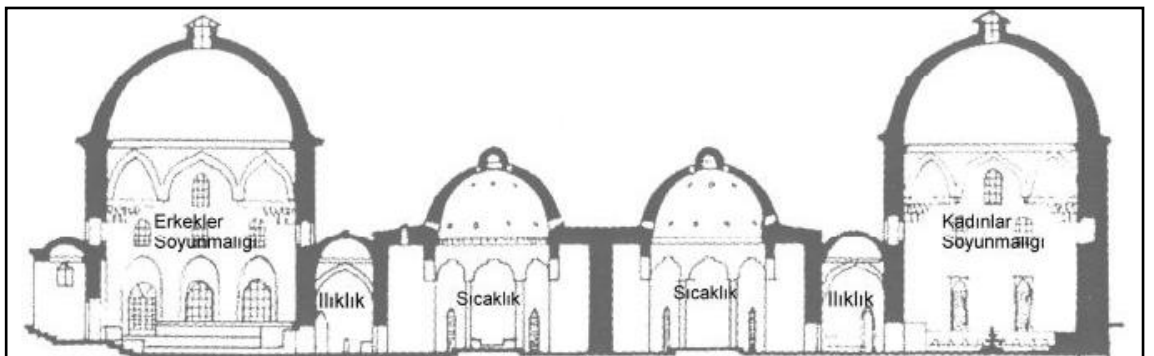
Kaynak: Haskan M., N., 1995. İstanbul Hamamları

Şekil 5.28: Cehennemlik planı

Kaynak: Haskan M., N., 1995. İstanbul Hamamları

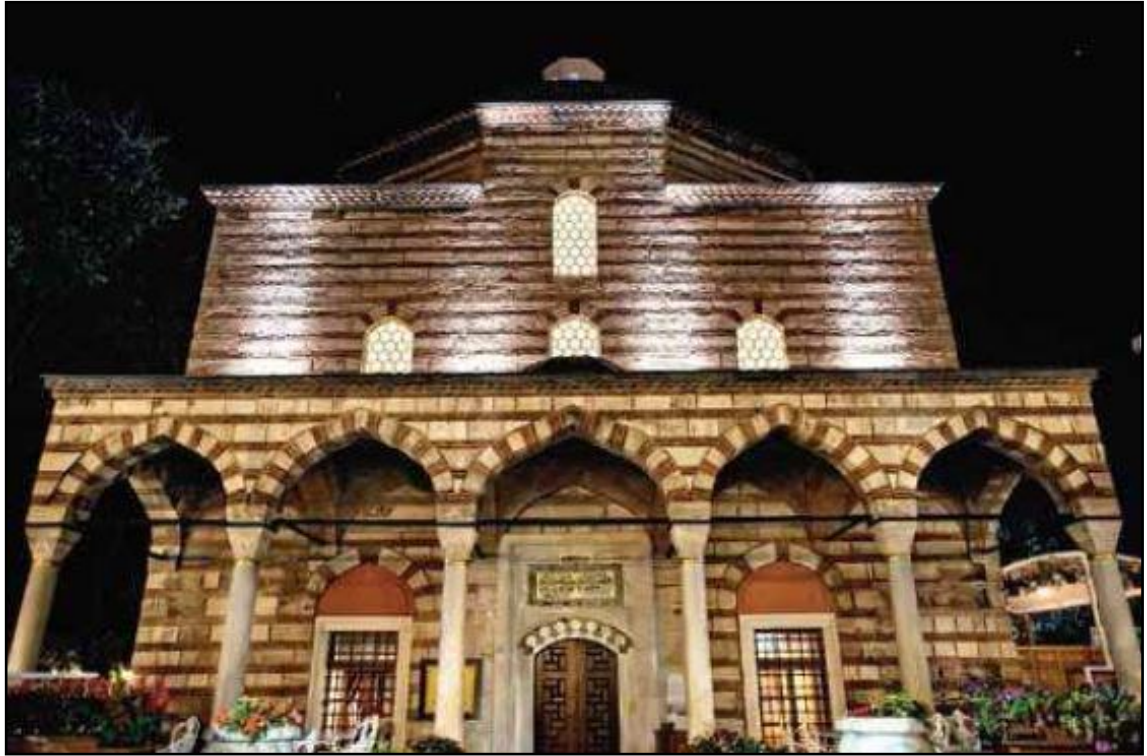
Şekil 5.29: Hamamın kesiti

Kaynak: Haskan M., N., 1995. İstanbul Hamamları

Hamamın duvarları bir sıra kesme, taş iki sıra tuğla kullanılarak örülmüştür. Bir çifte hamam örneği olan Haseki Hamamı, plan tipi bakımından diğer Sinan hamamlarından farklıdır. Erkekler ve kadınlar kısmı uç uca eklenerek uzunlamasına bir düzende (yaklaşık 75 metre) tasarlanmıştır. Mimar Sinan bu plan tipine başka yapıtlarında yer vermemiştir.

Şekil 5.30: Revaklı erkekler girişi

Kaynak: Kuruçay, A., 2011. İstanbul'un 100 Hamamı

Erkekler soyunmalığının önünde girişi tanımlayan mermer sütunlu bir revak vardır. Diğer hamamlarda rastlanmayan bu giriş tanımı Haseki Hamamı'nın önemli mimari özelliklerindedir. Soyunmalıklar büyük ve yüksek kubbelerle örtülüdür. İki sıra pencere vardır ve çatı fenerinden ışık alır. Dikdörtgen formlu dar ve uzun ılıkliklar üçer kubbelidir. Bir tarafta helalar, diğer tarafta ise traşlık bulunur. Sıcaklık mekanlarında ortada sekizgen bir göbekteşi bulunur. Giriş eyvan haricinde üç eyvan, eyvanların arasında ise halvetler vardır. Halvetlerde üçer kurna bulunmaktadır (Haskan, 1995, ss. 174-175). Sıcaklıklar A tipi (haçvari tip) plan şemasına sahiptir.

Şekil 5.31: Hamamın eski görüntüsü

Kaynak: <http://www.degisti.com/index.php/archives/4737>

Şekil 5.32: Sultan Ahmet Meydanından görünüm

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Tablo 5.2: Haseki Hamamı

HASEKİ HAMAMI (İşlev: Halı-Kilim Teşhiri)					
YAPISAL ÖGELER			Taşıyıcı Malzeme		Yüzey kaplama malzemesi
	Duvar		İki sıra tuğla, bir sıra kesme taş		Sıva
	Zemin				Mermer
	Üst Örtü		Kubbe (Tuğla)		Kurşun Kaplama
MİMARİ ELEMANLAR (DIŞ)	ELEMANLAR		Malzeme		
	Kapılar		Ahşap + Cam		
	Pencereler		Ahşap çerçeve, kafes + cam		
	Çatı Fenerleri		Kesme taş		
	Fil Gözleri		Cam		
MİMARİ ELEMANLAR (İÇ)	MEKANLAR		İÇ MEKAN ELEMANLARI		DURUM
	Soyunmalık		Seki	Var	
			Pabuçluk	Var	
			Aydınlatma nişi	Var	
			Şadırvan	Var	
			Soyunma hücreleri	Var	
			Merdiven	Var	
			Havlucu ocağı	Yok	
			Çay ocağı	Yok	
			Su çeşmesi	Yok	
			Ilıklık Kapısı	Var	
			Çini	Yok	
	Ilıklık	Ana Mekan	Seki	Var	Sergi elemanları ve mekan arasında bir ilişkiden söz edilememektedir.
		Tıraşlık	Kurna	Yok	
		Tuvalet	Su çeşmesi	Yok	
			Musluk	Yok	
			Oluk	Var	
			Ilıklık kapısı	Var	
			Buhar yaşmağı	Var	
	Sıcaklık	Ana Mekan(lar)	Seki	Var	Restorasyon sırasında sıcaklıklar arasında kapı açılmış ve mekanlar birleştirilmiştir. Sergi elemanları ve mekan arasında bir ilişkiden söz edilememektedir.
	Eyvanlar	Göbek taşı	Var		
	Halvetler	Kurna	Yok		
		Musluk	Yok		
		Oluk	Var		
		Pencere (su deposu kontrolü için)	Yok		
		Sıcaklık kapısı	Var		
		Ayna taşı	Yok		
	Su Deposu ve Külhan		Var		Kullanılmıyor
TEKNİK SİSTEM	Isıtma sistemi		Yok		
	Aydınlatma		Doğal	Çatı fenerleri, kubbe açıklıkları, pencereler, camlı giriş kapıları	
			Yapay	Aydınlatma elemanları	
Akustik		Kullanılan sıvalardan ve sergi elemanlarından dolayı akustik nitelikler kaybolmuştur.			

Şekil 5.33: Restorasyon öncesi soyunmalığın durumu

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 5.34: Restorasyon öncesi sıcaklığın durumu

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

1980 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilen Haseki Hamamı, 2008 yılına kadar halı ve kimlerin teşhir edilip satıldığı ve bazı özel sergilerin yapıldığı bir yapı olarak kullanılmıştır. Yok olan soyunma kabinleri, şadırvanlar, mermerler aslına uygun şekilde tekrar yapılmaya çalışılmış, deformasyona uğrayan mimari elemanlar onarılmıştır.

Şekil 5.35: Soyunmalık

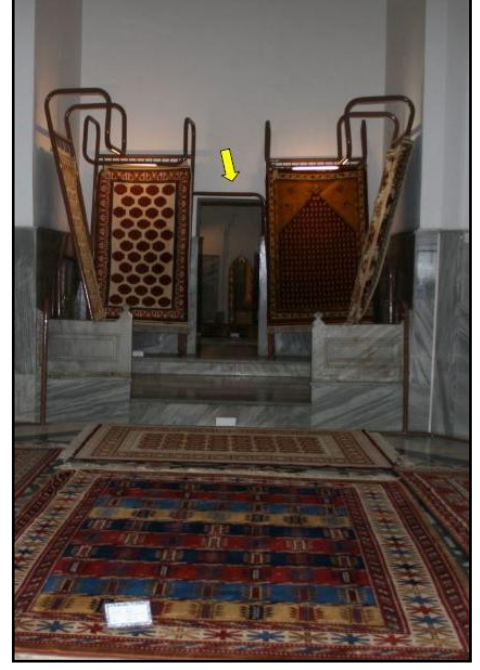

Kaynak: www.sinanasaygi.com

Soyunmalık mekanı yeni işleviyle birlikte okunmaz bir mekan haline gelmiştir. Mekanın ortasına hiç bir dönemi yansıtmayan bir şadırvan yapılmıştır ve çevresine kilimler yerleştirilmiştir. Sonradan yapılan ahşap soyunma hücreleri sergileme bölümleri olarak kullanılmıştır. Nalınları koymak için yapılmış taş nişlerde, aydınlatma elemanları kullanılarak objeler sergilenmektedir.

Şekil 5.36: Ilıklık

Şekil 5.37: Sıcaklık

Kaynak: www.sinanasaygi.com

Şekil 5.38: Sıcaklık

Kaynak: www.sinanasaygi.com

Ilıklık ve sıcaklık mahalleri de sergi mekanı olarak işlevlendirilmiştir. Halıların teşhiri ve aydınlatılması için metal teşhir elemanları kullanılmıştır. Kadınlar ve erkekler bölümünün arasındaki kapı restorasyon sırasında korunmuş ve sergi alanının bütünlüğünün korunması amaçlanmıştır. Halvet içerisinde bulunan nişlerde objeler sergilenmiştir.

Şekil 5.39: Halvet içerisindeki niş

Kaynak: www.sinanasaygi.com

Bu işlev mekanların yatayda ve düşeyde algılanmasını engellemektedir. İç mekanlarda uygulanan rastgele yapay aydınlatmalardan dolayı çatı feneri, pencere ve fil gözleri gibi doğal aydınlatmayı sağlayan elemanların yarattığı atmosfer kaybolmuştur. Yapı akustikten bakımından hamama dair hiçbir nitelik taşımamaktadır. Duvar ve kubbelerde modern sıva ve boya kullanımının yanı sıra kilim ve halı gibi sergi elemanlarının da akustik niteliklerin kaybolmasında etkisi büyüktür. Külhan işlev içerisinde değerlendirilmemiştir. Hamamda sergilenen objeler, boyutları ve sergileniş biçimleri yapı ile uyumlu değildir. Yapı, hamamdan öte turistik satış mağazası olarak kullanılmıştır.

Haseki Hamamı 2008 yılında kapatılmış ve tekrar restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Restorasyon çalışmaları Kocaeli Üniversitesi mimarlık fakültesi tarafından yürütülen yapı, 2011 yılında özgün işlevi ile tekrar kullanıma açılmıştır.

5.4 YEŞİL DİREKLİ HAMAM

1583 yılında Mimar Sinan tarafından, 2. Selim'in eşi Nurbanu Sultan'ın emri ile Toptaşı Cami'ine gelir getirmesi amacı ile inşa edilmiştir. İsminin, soyunmalık veya dış kapının yanında olduğu sanılan yeşil bir sütundan gelmekte olduğu düşünülmektedir.

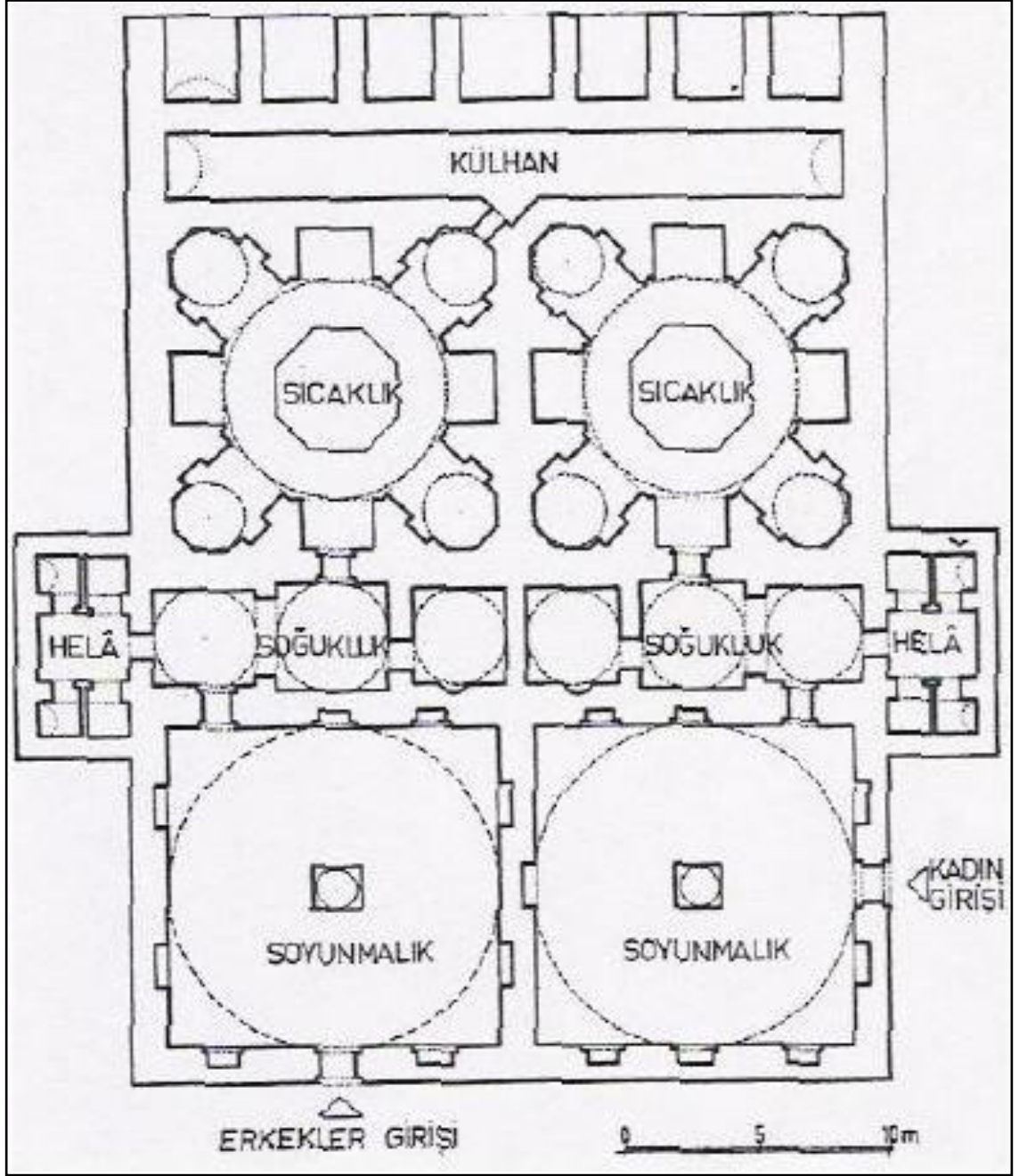
Şekil 5.40: Hamamın lokasyonu

Kaynak: maps.google.com

Bir çift hamam olan Yeşil Direkli Hamam (Büyük Hamam – Çarşı Hamamı) Üsküdar'da bulunmaktadır. Sıcaklığı B tipi, yani yıldızvari olarak yapılan hamam, tuğla hatıllı olarak kesme taştan inşa edilmiştir. Soyunmalık, ılık ve sıcak mahallerinden meydana gelmiştir. Sıcaklık mahalinde ortada göbek taşı, çevresinde ise üç eyvan ve dört halvet vardır.

Şekil 5.41: Hamamın Özgün Planı

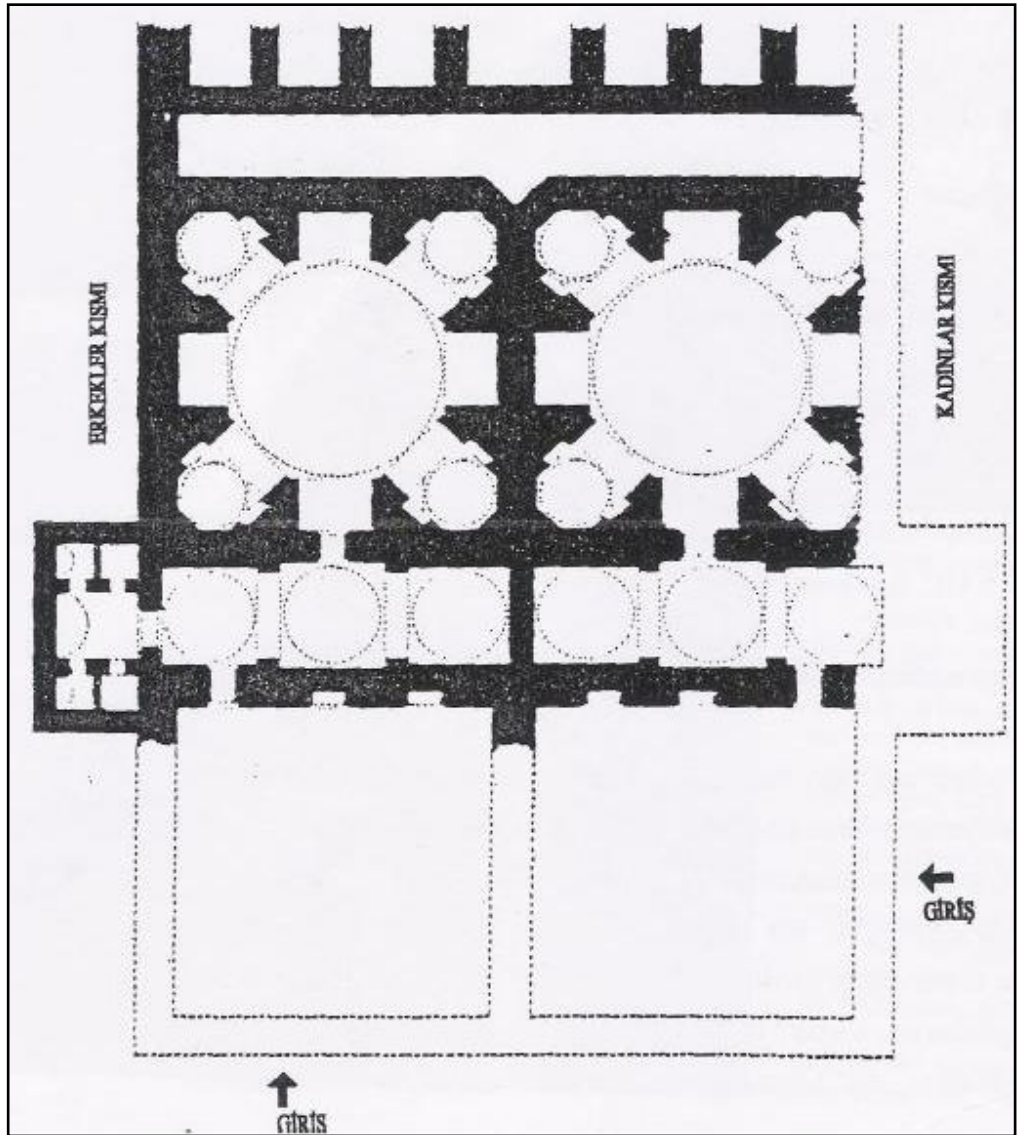

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

1932 yılında vakıf malı olmaktan çıkan hamam, şahısların eline geçmiştir. Birinci Dünya Savaşına kadar ise kiralaayanlar olmuştur. Savaş sonrası ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar hamamın kapanmasına neden olmuştur. Bir dönem tütün deposu olarak kullanıldıktan sonra hamamdaki mermerler, kurnalar ve kurşunlar satılmıştır (Haskan, 1995, ss. 77-81).

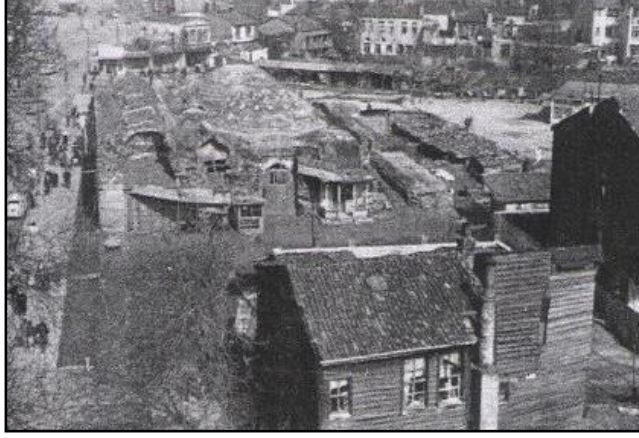
1959 yılında yol genişletme çalışmaları sırasında hamamın soyunmalıkları tamamen yıkılmıştır. Bu son darbe ile yapı, sahip olduğu özgünlüğe bir daha dönememiştir. 1962 yılında yapılan restorasyon çalışmalarında bilinçsizce inşa edilen ek yapıyla anıtsal bütünlüğünü de kaybetmiştir. Ilıklık bölümündeki duvarlar yıkılmış, sıcaklık bölümünde sıcaklıktaki eyvanlar ise alüminyum doğramalarla bölünüp dükkan olarak işlevlendirilmiştir. Ek yapı ise betonarme olarak külhan duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir (Kuruçay, 2011, s. 192-193).

Şekil 5.42: Soyunmalıklar yıkıldıktan sonra çizilen plan

Kaynak: Haskan M., N., 1995. İstanbul Hamamları

Şekil 5.43: Hamamın restorasyon öncesi görünümü

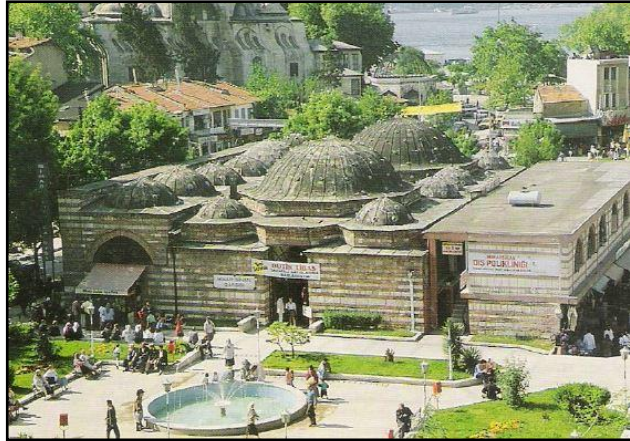
Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 5.44: Hamamın restorasyon öncesi görünümü

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 5.45: Hamamın restorasyon sonrası görünümü

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Restorasyon çalışmaları ve bu bağlamda yeni işleve değinmeden önce şahısların mülkiyetinde bu kültür varlığının değerini önemli ölçüde yitirdiğini belirtmek gerekir. Yeşil Direkli Hamam günümüzde Mimar Sinan Çarşısı olarak varlığını sürdürmektedir. Erkekler sıcaklığının dış duvarındaki kitabede hamamın tarihçesi ve bilgileri mevcuttur.

Tablo 5.3: Yeşil Direkli Hamam

YEŞİL DİREKLİ HAMAM (İşlev: Çarşı)					
YAPISAL ÖGELER			Taşıyıcı Malzeme	Yüzey kaplama malzemesi	
	Duvar		Tuğla hatıllı kesme taş	Sıva	
	Zemin			Mermer parçalı mozaik döşeme	
	Üst Örtü		Kubbe (Tuğla)	Kurşun Kaplama	
MİMARİ ELEMANLAR (DIŞ)	ELEMANLAR		Malzeme		
	Kapılar		Alüminyum çerçeve + cam		
	Pencereler		Alüminyum çerçeve + cam		
	Fil Gözleri		Cam		
MİMARİ ELEMANLAR (İÇ)	MEKANLAR		İÇ MEKAN ELEMANLARI		DURUM
	Soyunmalık	Yok	Yok		Yok
	Ilıklık	Ana Mekan	Seki	Yok	Erkekler ve kadınlar ılıklığı arasındaki duvar kaldırılarak mekanlar birleştirilmiştir. Kadınlar bölümünün tuvaleti yıkılmıştır. Daha sonra dükkanlar yapılmıştır.
		Tuvalet	Tıraşlık	Kurna	
			Su çeşmesi	Yok	
			Musluk	Yok	
			Oluk	Yok	
			Ilıklık kapısı	Var	
	Buhar yaşmağı		Yok		
	Sıcaklık kapısı	Var			
	Sıcaklık	Ana Mekan(lar)	Seki	Yok	Erkekler ve kadınlar sıcaklığı arasındaki duvarda geçiş açılmış ve mekanlar birleştirilmiştir. Halvetlerde, alüminyum doğaramalarla tanımlanmış dükkanlar bulunmaktadır.
		Eyvanlar	Göbek taşı	Yok	
		Halvetler	Kurna	Yok	
	Musluk		Yok		
	Oluk		Yok		
Pencere (su deposu kontrolü için)	Yok				
Sıcaklık kapısı	Var				
Ayna taşı	Yok				
Su Deposu ve Külhan		Yok		Betonarme ek bina	
TEKNİK SİSTEM	Isıtma sistemi		Yok		
	Aydınlatma	Doğal	Kubbe açıklıkları, pencereler, camlı giriş kapıları		
		Yapay	Duvara monte aydınlatma elemanları		
Akustik		Yok			

Yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılan soyunmalıkların, yıkılmadan önceki durumlarına ait bir bilgi bulunmamaktadır. Yapının beş yerden girişi bulunmaktadır. Bunların ikisi mevcut ılıklik kapılarıdır. Girişlerin ikisi sıcaklik duvarlarından açılmış olup, diğer bir tanesi ise ek binadır.

Şekil 5.46: Erkekler sıcaklığı girişi

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

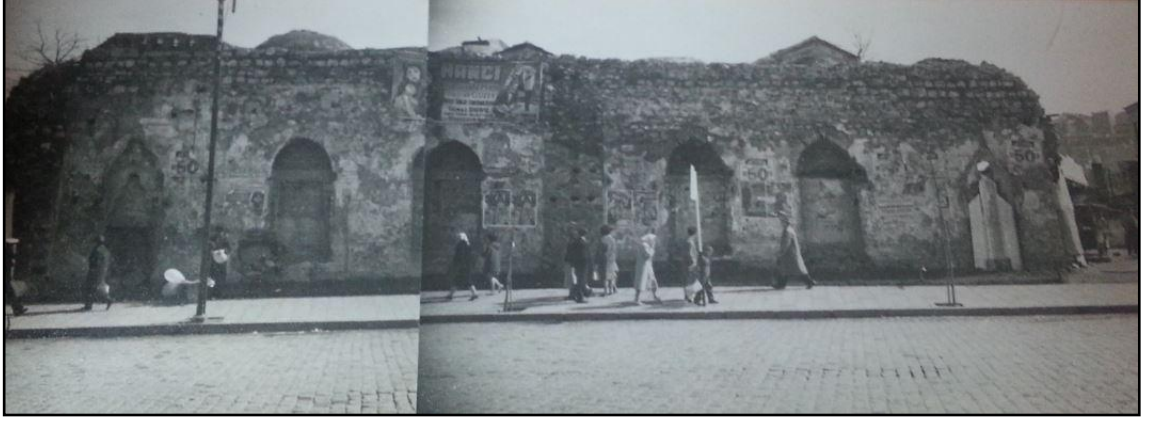
Erkekler sıcaklığına girişteki kapıya bakıldığında mevcut yapıyla uyumsuzluğu göze çarpmaktadır. İlerleyen teknoloji ile yapıya bu denli uygun olmayan bir giriş tanımı bilinçsizliğin göstergesidir.

Şekil 5.47: ılıklik cephesi

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Şekil 5.48: Iıkkığın eski hali

Kaynak: Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

İç mekanda da çeşitli değişiklikler olmuştur. Restorasyon sonrası kaldırılan ıkkık duvarları ile dikdörtgen formlu bir koridor elde edilmiş, fakat çeşitli dükkanlarla mekan tekrar bölünmüştür. Gelinlik dükkanı, eczane ve şans oyunları oynanan bir büfe ıkkıkta bulunan dükkanlardır. Eskiden varolan duvarların yerini camlı vitrinler almıştır. Ayrıca daha önce ıkkık duvarlarında bulunan nişler açılarak pencere haline getirilmiştir.

Şekil 5.49: Iıkkık kapısı

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Şekil 5.49'da görüldüğü gibi ılıklik kapısının kemeri ve mermer çerçevesi korunmuş fakat döşeme, sıva, aydınlatma, dükkanların doğramaları ve açıkta duran kablolar gibi sebeplerden ötürü önceden sahip olduğu nitelikleri kaybetmiştir.

Sıcaklıkların arasındaki duvar açılmış ve geniş bir çarşı elde alanı elde edilmiştir. Eyvan ve halvetler, aliminyum doğramalı dükkanlarla doldurulmuştur. Böylece mekan bütünlüğü kaybolmuş, okunamaz hale gelmiş ve mekanların kalitesi düşmüştür. Bazı dükkanların üst örtüleri asma tavanlarla kapatılmış ve halvet kubbeleri içeriden hissedilemez hale gelmiştir.

Şekil 5.50: Restorasyon öncesi sıcaklık

Şekil 5.51: Restorasyon sonrası sıcaklık

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Yer döşemesinde kullanılan malzeme hamamlarda kullanılan mermer döşemeden çok farklıdır ve bir hamam zemininde yüründüğünden söz edilemez. Kubbe altında bulunan ufak bir bölüm haricinde her düşey yüzeyde çimento esaslı sıva ve boya kullanılmıştır. Orjinal malzeme korunarak açıkta bırakılan bu kısmın sıvanan yüzeylerle uyumlu bir

ilişkisi yoktur. Kullanılan yer döşemesi, sıvalar ve yapılan açıklıklardan dolayı akustik ve aydınlatmaya dair hiçbir özgün nitelik kalmamıştır. Kubbelerdeki açıklıkların, her ne kadar bilinçsizce sıvansa da formları korunmuştur.

Betonarme olarak yapılan ek bina şekil 5.52’te de görüldüğü gibi mevcut yapıya oldukça uyumsuz bir şekilde inşa edilmiştir. Su deposu ve külhanın olduğu bölümde yapılan ek bina dış polikliniği olarak kullanılmaktadır. Üst kat pencereleri kemerli yapılmış olup, cephe renkleri hamamın duvar örgüsüne benzer renkler seçilerek boyanmıştır. Polikliniğin altına ise üzeri alaturka kiremitli tek eğimli bir saçak eklenmiştir. Bu bölümde çantacı dükkanları bulunmaktadır. Külhan cephesine doğru bakıldığında tarihi bir yapının varlığından bile söz etmek zordur.

Şekil 5.52: Külhan duvarına yapılan ek yapının görünümü

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Yapıya genel olarak bakıldığında yapılan uygulamalar ışığında bu kültür varlığının sahip olduğu değerlerin işleve uygun olmak adına kaybolduğu görülmektedir. Kullanılan malzemeler ve yapılan eklerle iç mekan kalitesi düşmüş ve mimari bağlamda hamam algısı kaybolmuştur.

6. AYRINTILI ÇALIŞMA: ORTAKÖY HAMAMI (HÜSREV KETHÜDA HAMAMI)

Ortaköy Hamamı, özgün işlevini yitirdiğinden bugüne, birden fazla işlev değişikliğine uğramıştır. Bu hamamın ayrıntılı olarak anlatılmasının sebebi kısa sürede (yakın geçmiş) hem çevresel, sosyal, kültürel, politik, turistik ve benzeri faktörlerin, hem de buna bağlı olarak işlevlerin değişikliğe uğramasıdır. Yeni işlevler doğrultusunda iç ve dış mimaride çeşitli değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler ile, hamamın sahip olduğu mekan kalitesi ve atmosfer belli ölçüde kaybolmuştur. Son olarak hamam kapılarını kamuya kapatmıştır. Yani yaşayan bir kültür varlığı olmaktan çıkmıştır.

6.1 HAMAMIN TARİHÇESİ VE KONUMU

Ortaköy Hamamı, Beşiktaş ilçesinde Dereboyu Caddesi ve Muallim Naci Caddesi'nin birleştiği yerde sağ köşededir. Asıl adı Hüsrev Kethüda Hamamı'dır. 1565 yılında veziri azam Kara Mustafa Paşa'nın Kethudası Hüsrev Bey tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmış bir çifte hamamdır. Ortaköy semtinin en eski anıtlarından biridir (Haskan, 1995, ss. 251-252).

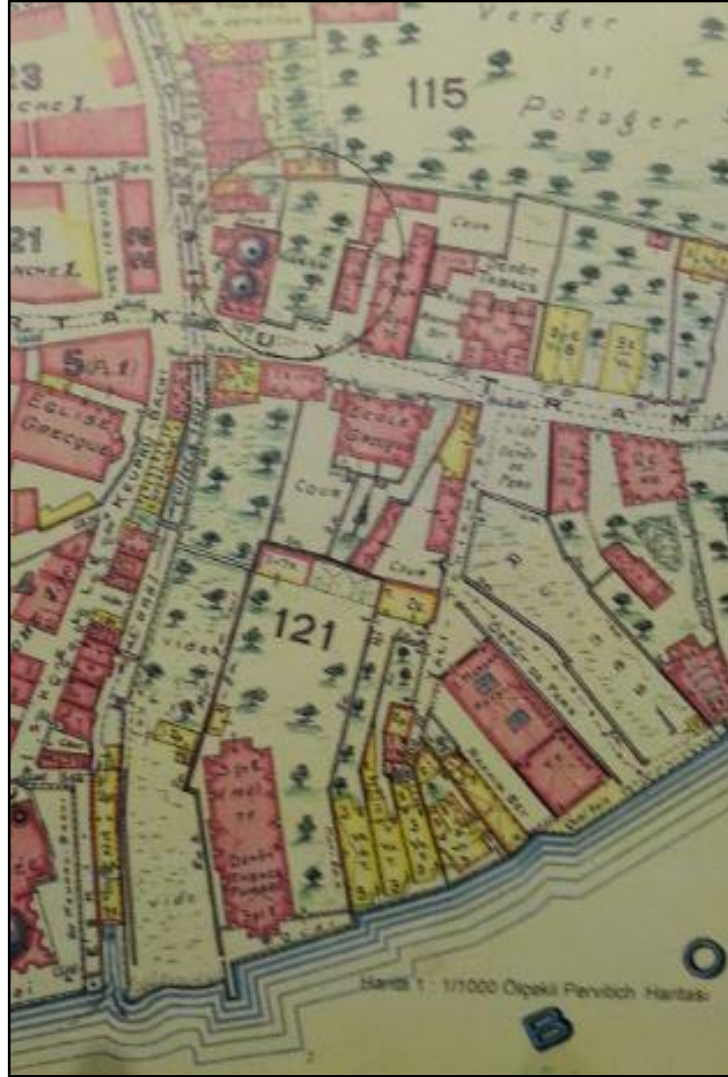
Şekil 6.1: Hamamın lokasyonu

Kaynak: maps.google.com

Hamamın bugünkü lokasyonu ise şekil 6.1’de görülmektedir. Eski konumu ve çevre ilişkilerine şekil 6.2’deki 1922 ve 1945 yılları arasında çizilen Pervititch haritalarından, ekler bölümünde yer alan Ortaköy föyleri ve Alman Mavisi Haritaları’ndan (1913) ulaşılır.

Şekil 6.2: Hamamı’nın tarihi haritada lokasyonu

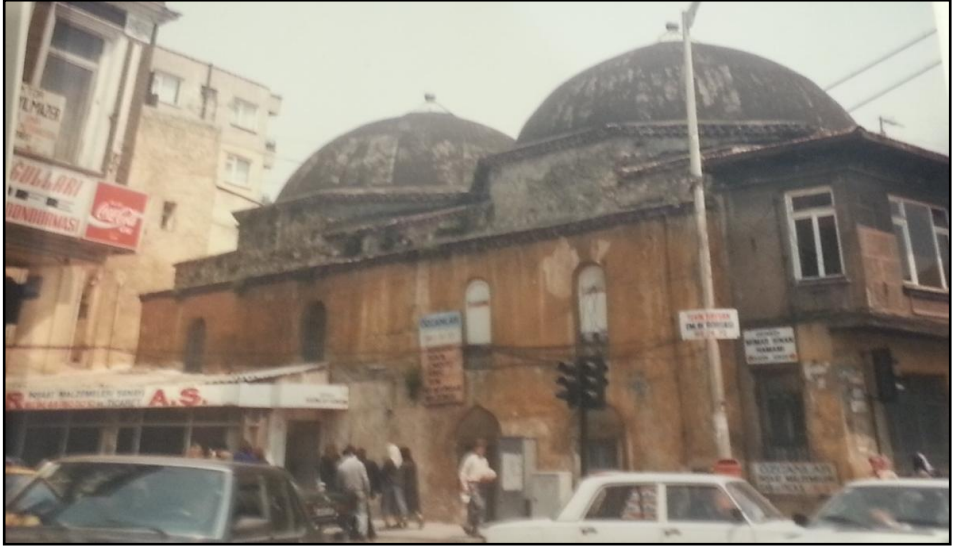

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Bugünlerde giderek kalabalıklaşan semt, tarihte belli başlı etnik grupların birarada yaşadığı bir yerd. Bu toplulukları Türk, Yahudi, Rum ve Ermeniler oluşturmuştur. Türklerin Ortaköy semtine yoğun olarak yerleşmesi Kanuni döneminde olmuştur. Mimar Sinan’ın inşa ettiği yapı da bu döneme denk gelmektedir. Ortaköy’ün en eski yapısı olan bu hamam, taşıdığı değerlere rağmen gerekli ilgiyi görememiştir.

Hamamın bulunduğu çevre 1980'li yıllarda sanatsal ve kültürel faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı bir yer haline gelmiştir. Kentli aydınların oluşturduğu genç kuşağın sıklıkla geldiği bir semt olmuştur. Sahaflar, sanat galerileri, küçük el sanatları ile uğraşan dükkanlar, restoranlar ve kafeler semte canlılık getirmiştir. 2000'li yıllar itibariyle de turistik işlevler yoğunluktadır.

Şekil 6.3: 80'li yıllarda çekilen bir fotoğraf

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 6.4: 80'li yıllarda hamamın ön cephesi

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Ortaköy Hamamı, sahibi tarafından 1992 yılında satılmıştır ve özgün işleviyle varlığını sürdürmemektedir (Haskan, 1995, s. 252). Şekil 6.3 ve 6.4'teki fotoğraflar hamamın seksenli yıllardaki halini göstermektedir.

Hamam, eski kimliğine döndürülme ve yeniden işlevlendirme çalışmaları yapma bağlamında 1995 yılında Princess Oteller zincirinin sahibi iş adamı Sudi Özkan tarafından satın alınıp restore edilmeye başlamıştır. Bu restorasyon çalışmaları Yüksek Mimar Orhan Engin tarafından yürütülmüştür.

Bir sonraki restorasyonu 2011 yılında Delta Ofis tarafından gerçekleştirilen Ortaköy Hamamı, Delta Mobilya Atelyesi olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

6.2 RESTORASYON VE YENİDEN İŞLEVLENDİRİLME

6.2.1 Yeniden İşlevlendirilmesinin Nedenleri

Hamam, doksanlı yıllara kadar özgün işlevini sürdürmüş fakat daha sonra kullanıma kapanmıştır. Bulunduğu konum itibarıyla sanatsal ve kültürel etkinlikleri, tarihi dokusu ve turistik değerleri ile İstanbul'un önemli bir semti olan Ortaköy'de yer almaktadır.

Hamamın restorasyonu ve yeniden işlevlendirilmesindeki amaç, hem bu tarihi anıtın değerlerini korumak hem de toplumsal ihtiyaçlara cevap verecek biçimde varlığını sürdürmesini sağlamaktır. Fakat yapılan müdahaleler bu bağlamda gerçekleşmemiştir.

Günümüzdeki sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yaklaşımlar, tarihselci yaklaşımı da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle de günümüzde tarihsel yapılara 'sahip olmak' bir prestij göstergesi olmuştur. Bir şanlı tarih yaratma olgusu oluşmuştur.

6.2.2 Restorasyon Öncesi

Hamam, tuğla ve moloz taştan inşa edilmiştir. Örgü sırası düzensiz olup önceki dönemlerde birçok defa sıvanmıştır.

Erkekler kısmının giriş kapısı Muallim Naci Caddesi'ne bakmaktadır. Özgün giriş şu an ki girişten daha içtedir. Üç basamak ile soyunmalığa inilir. Sağ tarafta üst kata çıkılan merdiven ve ek yapıya geçilen kapı bulunur. Üst kat döşemesi ahşaptır. Bu asma kattaki galeri boşluğunu çevreleyen korkuluklar, 1957 yılında yıkılan Fındıklı

Hamamı'ndan alınmıştır. Bu asma kattan Muallim Naci Caddesi'ne bakan ek yapının üst katına giriş yapılır. Bu kısmın eski döneme ait mimari bir özelliği bulunmamaktadır.

Şekil 6.5: Restorasyon öncesi Ortaköy Hamamı

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Kadınlar kısmının giriş kapısı, yol kotunun biraz altında olup Dereboyu Caddesi üzerindedir. Erkekler soyunmalığıyla aynı boyutlardadır. Mekan kalitesi erkekler soyunmalığına göre düşüktür. İlave kat, ilave katı destekleyen taşıyıcıları ve merdiven betonarme olarak yapılmış eklerdir.

Şekil 6.6: Soyunmalık, asma kat

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 6.7: Soyunmalık

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Üzerleri iki büyük kubbe ile örtülü olan soyunmalıklar kare formu olup bitişik şekilde tasarlanmıştır. Kubbeler tuğla ile yapılmıştır. Soyunmalık kubbesine geçişlerdeki pandantifler tuğla ile yapılmış daha sonra sıvanmıştır.

Soyunmalık bölümlerinden sonra ılıklığa geçilir. Ilıklık mekanında her bölümün üzeri tonozla örtülüdür. Ilıklıktan sonra iki küçük kubbesi olan sıcaklıklara geçilir. Sıcaklıklarda üçer halvet vardır. Sıcaklıklar E tipi sıcaklık planına sahiptir. Kubbe ile örtülü halvetlerin arkasında boydan boya üzeri beşik tonoz ile örtülü su deposu uzanır. Su deposu külhana ve kadınlar bölümüne ait bir halvete bitişiktir.

Depo olarak kullanılan mekan da su deposu ve külhana bitişiktir. Soyunmalıklardan sonra gelen mekanlarda duvar, kemer, kubbe gibi yapısal elemanlar özgünlüğünü korurken, mimari elemanlar yakın tarihin izlerini taşımaktadır. Zeminde mermer kullanılmıştır. Sıvalar nemden dolayı zarar görmüş durumdadır. Halvetler hücrelerinde su tesisatı boruları duvar yüzeylerinden geçmekte, bu durum kötü bir görüntü ortaya çıkarmaktadır.

6.2.3 Restorasyon Süreci

Çalışmalara ilk olarak hamama ait olmayan kısımların ve elemanların ayıklanması ile başlanmıştır. Erkekler soyunmalığının yukarısında bulunan sonradan eklenen kısımlar ve kadınlar soyunmalığındaki betonarme ilave kat, merdivenler, korkuluklar ve ilave katın taşıyıcıları kaldırılmıştır.

Çatı fenerleri sökülerek yerine Çemberlitaş Hamamı'ndaki kadınlar soyunmalığının çatı feneri örnek alınarak yeniden yapılmıştır. Küçük kubbe ve tonozlardaki açıklıkların üzerindeki cam fanuslar yenilenmiştir.

Şekil 6.8: Çatı fenerleri

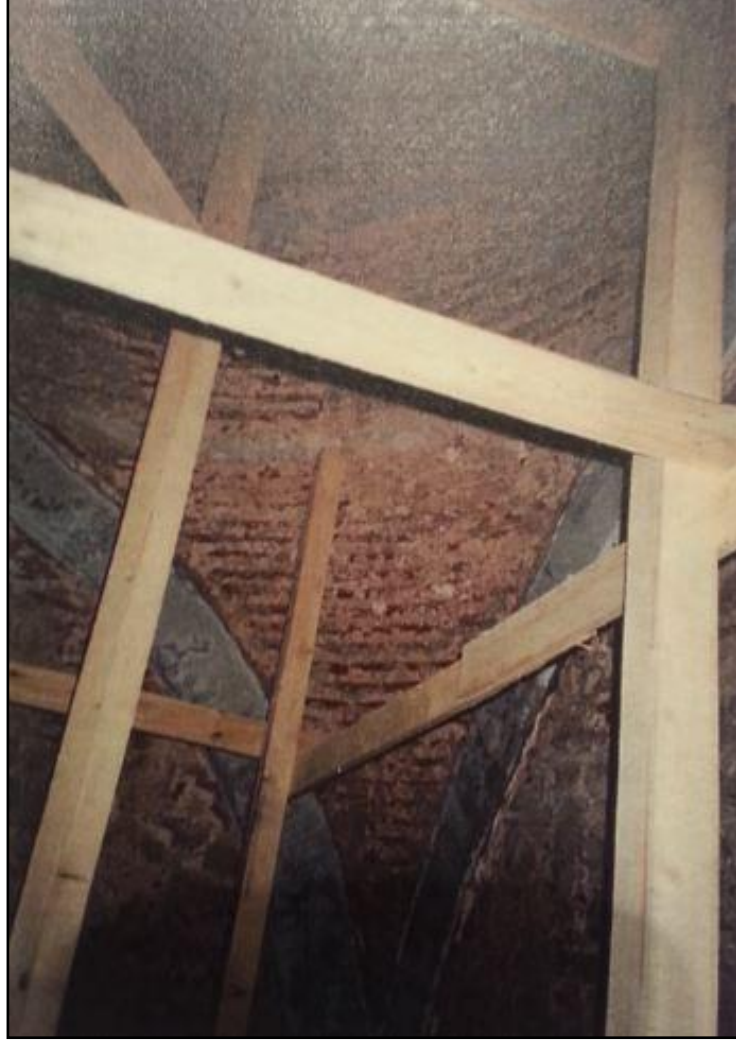
Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Şekil 6.9: Raspa sonunda ortaya çıkan niş

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 6.10: Kubbeye geçişte kullanılan tuğla örgü pandantif

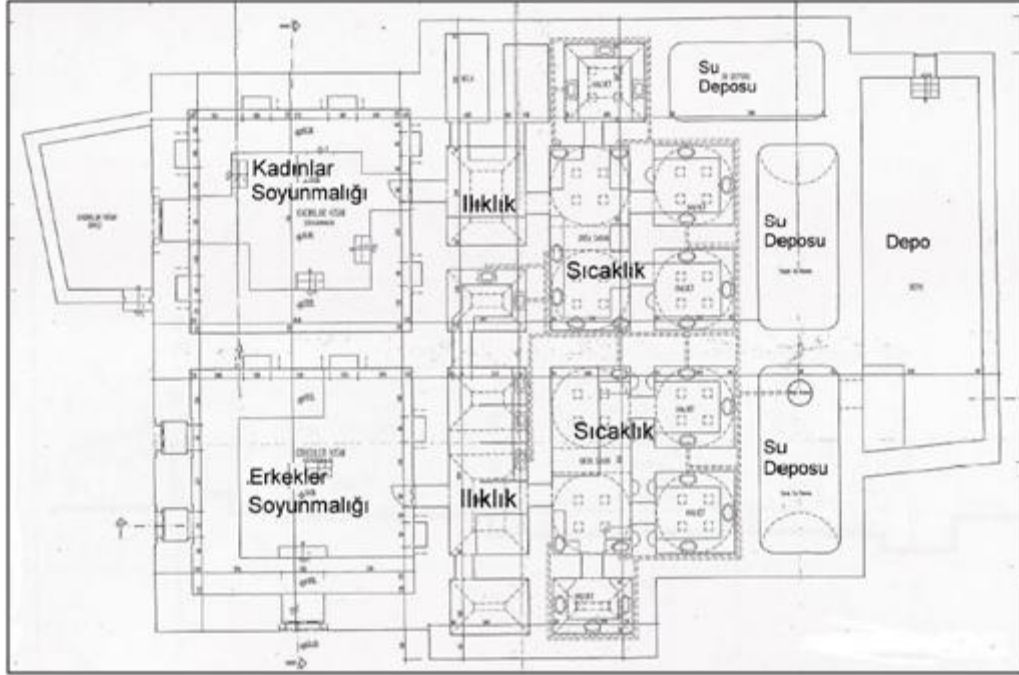
Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Raspa işlemine ilk olarak iç mekanda başlanmıştır. Raspa sonucu niş ve pencerelerdeki tuğla kemerler orataya çıkarılmıştır. Doldurulmuş nişler ve kapatılmış pencereler tekrar açılmıştır. Taşıyıcı özelliğini kaybetmiş taş ve tuğlalar değiştirilmiştir. Derz onarımları yapılmıştır. Bu işlemlerden sonra duvarlar sıvasız şekilde bırakılmıştır.

Orjinal döşeme kotuna kadar inilmiş, yeni mermerlerle tekrar döşeme yapılmıştır. Isıtma, su ve elektrik tesisatı döşeme altına yerleştirilmiştir.

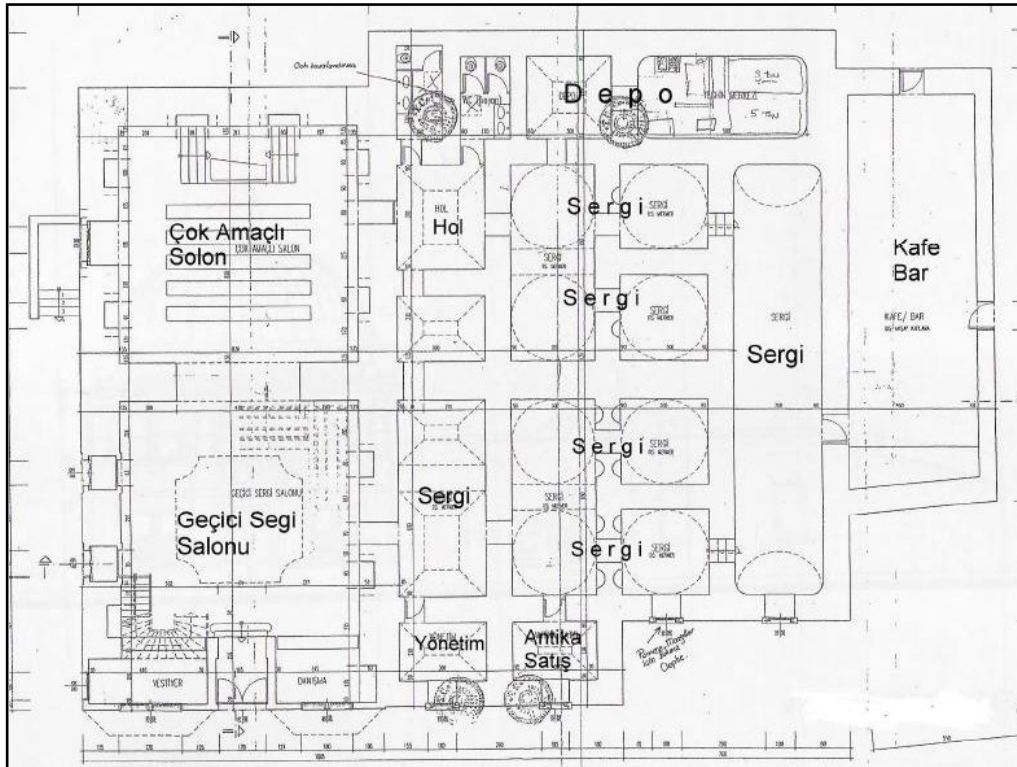
Tüm ahşap pencere ve kapı doğramaları yenilenmiştir. İkinci sıra pencerelere renkli ve süslemeli camlar yapılmıştır.

Şekil 6.11: Restitüsyon planı

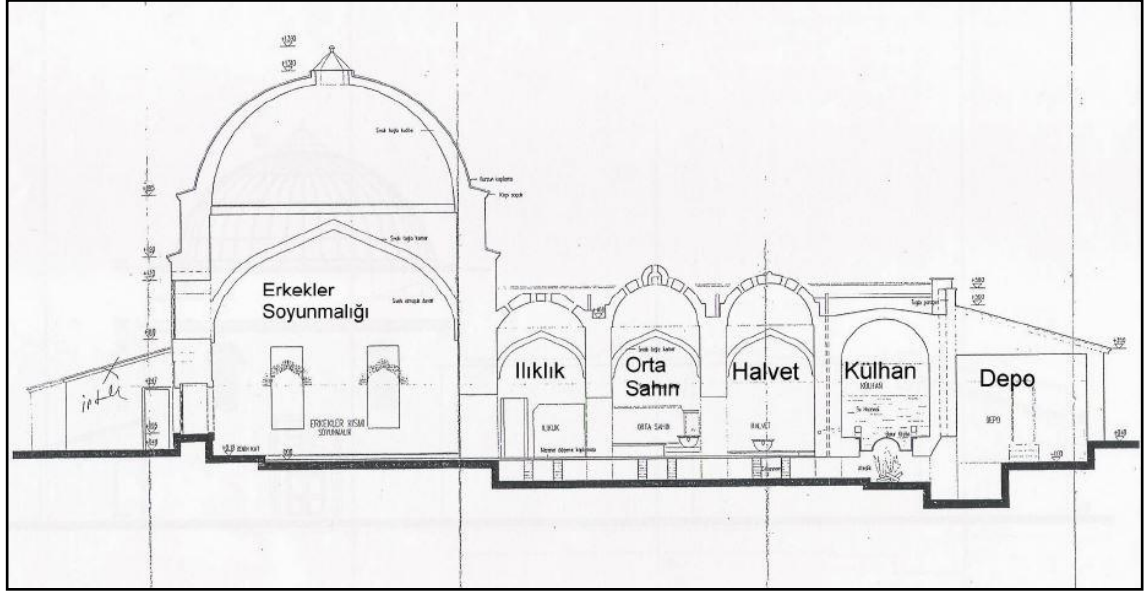
Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 6.12: Restorasyon planı

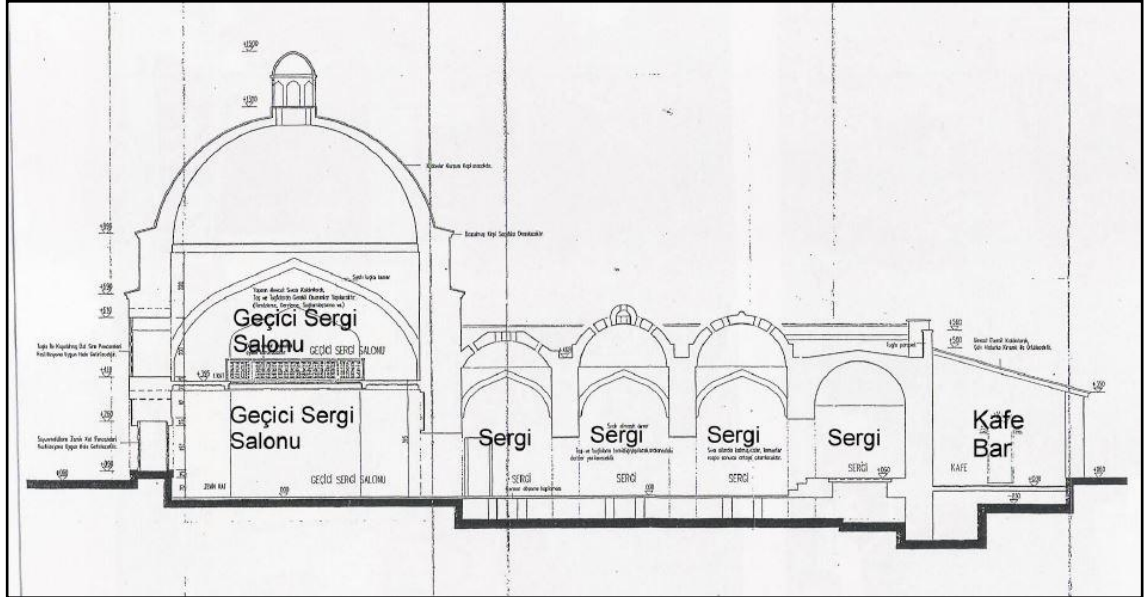
Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 6.13: Restitüsyon kesiti

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 6.14: Restorasyon kesiti

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Restorasyon sırasında yeni işleve yönelik bazı müdahalelerde bulunulmuştur. Kadınlar ve erkekler soyunmalığı arasındaki duvarda açıklık meydana getirilmiştir. 1,35 metre kalınlığında 8,50 m uzunluğunda olan bu taşıyıcı duvarda, 4,30 metrelik iki mekanı bütünleştiren bir geçiş açılmıştır. İlklıkların arasındaki duvarda, sıcaklıklar ile su deposu arasında, su deposu ve arkadaki depo arasında geçişler açılmıştır.

6.3 HAMAMIN YENİ İŞLEVLERİ VE İÇ MEKAN ÖZELLİKLERİ

Tablo 6.1: Ortaköy Hamamı

ORTAKÖY HAMAMI (İşlev: Restoran, Bar, Mobilya Ofisi)					
YAPISAL ÖGELER			Taşıyıcı Malzeme	Yüzey kaplama malzemesi	
	Duvar	Moloz taş ve tuğla almaşığı		Raspa ile sıvalardan arınmış, sıvasız	
	Zemin			Mermer	
	Üst Örtü	Kubbe ve Tonoz (tuğla)		Kurşun Kaplama	
MİMARİ ELEMANLAR (DIŞ)	ELEMANLAR		Malzeme		
	Kapılar		Ahşap		
	Pencereler		Pvc çerçeve, kafes, parmaklık + cam		
	Çatı Fenerleri		Kesme mermer taş		
	Fil Gözleri		Cam		
MİMARİ ELEMANLAR (İÇ)	MEKANLAR		İÇ MEKAN ELEMANLARI		DURUM
	Soyunma lık		Seki	Yok	
			Pabuçluk	Yok	
			Aydınlatma nişi	Var	
			Şadırvan	Yok	
			Soyunma hücreleri	Yok	
			Merdiven	Var	
			Havlucu ocağı	Yok	
			Çay ocağı	Yok	
			Su çeşmesi	Yok	
			Ilıklık Kapısı	Var	
	Çini	Yok			
	Ilıklık	Ana Mekan	Seki	Yok	
		Tıraşlık	Kurna	Yok	
			Tuvalet	Su çeşmesi	Yok
			Musluk	Yok	
			Oluk	Yok	
			Ilıklık kapısı	Var	
			Buhar yaşmağı	Yok	
	Sıcaklık kapısı	Var			
Sıcaklık	Ana Mekan(lar)	Seki	Yok		
	Eyvanlar	Göbek taşı	Yok		
		Halvetler	Kurna	Yok	
	Musluk		Yok		
	Oluk		Yok		
	Pencere (su deposu)		Yok		
	Sıcaklık kapısı		Var		
	Ayna taşı	Yok			
Su Deposu	Var				
Külhan Deposu	Var				
TEKNİK SİSTEM	Isıtma sistemi		Var (çağdaş sistem)		
	Aydınlatma	Doğal	Çatı fenerleri, kubbe açıklıkları, pencereler		
		Yapay	Aydınlatma elemanları		
Akustik	Mekanlardaki açıklıklardan ve dekorasyon elemanlarından dolayı akustik niteliklerden söz edilemez.				

Ortaköy hamamı çeşitli işlev değişikliklerine uğramıştır. Bu değişiklikler sürecinde yapının mimari ve teknik özelliklerinde, mekan kalitesi ve atmosferinde değişimler meydana gelmiştir. Tablo 6.1’de hamamın mimari ve teknik durumuyla ilgili bilgiler mevcuttur, işlevler doğrultusunda ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

6.3.1 Restoran ve Bar

Ortaköy Hamamı, sergi ve kültür merkezi işleviyle kullanılmak üzere projelendirilmiştir. Fakat sadece restoran ve bar işlevleriyle kullanılmıştır.

Şekil 6.15: Retorasyon sonrası hamamın soyunmalığı

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Şekil 6.15 ve 6.16’da soyunmalık bölümlerinin birleştiği geçiş ve restoranın en genel bölümü görülmektedir. Hamam yapısından çok, tarihi görünümün verilen yeni bir mekan gibi olmuştur. Sonradan açılan geçiş, dekoratif perdelerden ötürü algılanamamaktadır. Mobilyalar, duvarlara asılan ses sistemleri, aydınlatma armatürleri ve televizyonlar mekanın kalitesini düşürmektedir. Nişlerde bulunan objeler sergi elemanı olarak uygun değildir.

Şekil 6.16: Soyunmalıklar arasındaki geçiş

Şekil 6.17: Soyunmalık aydınlatması

Düseyde kullanılan aydınlatma elemanı ve dekoratif olsun diye gerilen kumaşlar kubbenin okunmasını zorlaştırmakta ve bütünlüğünü bozmaktadır. Asma kat, yapılan korkuluklar ve kubbenin altındaki varaklı ayna yapıyla tam bir kontrast durumundadır. Birbirleriyle bile ilişkileri kurulamazken, soyunmalıkla ilişkisinden söz dahi edilemez.

Şekil 6.18: Soyunmalık kubbesi ve dekoratif elemanlar

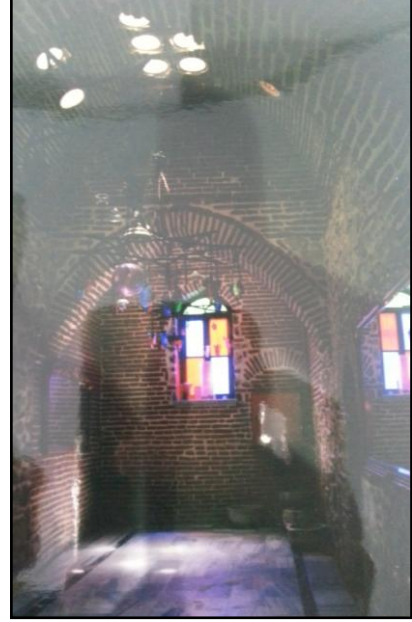
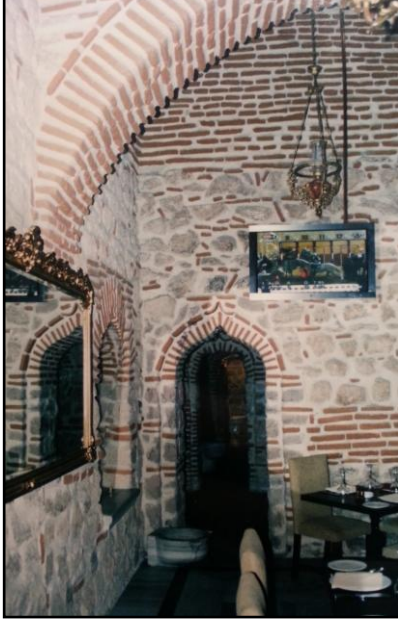
Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Ilıklık bölümünde de restoran işlevi devam etmektedir. Soyunmalığa göre kapasitesi ve boyutları daha küçüktür. Mekan yine algılanamamaktadır. Masa ve sandalyeler, aydınlatma elemanları, duvardaki çerçevesi varaklı ayna ve televizyonun bu mekana ait olmadıkları fark edilmektedir. Kurnaların köşelerde ve kapı girişlerinde yerde durmasının nedeni anlaşılamamaktadır.

Ilıklık mekanında pencere olmaz. Sadece kubbedeki açıklıklardan ışık alır. Fakat restorasyon sırasında ılıklığa pencere açılmıştır. Pencerenin renkli cam yapılmasıyla bu küçük mekana hareket katılmak istense de mekanın algılanabilirliğini düşürmüştür.

Şekil 6.19: Ilıklık

Şekil 6.20: Ilıklık penceresi

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Sıcaklık bölümü ve deponun olduğu kısım da diğer bölümlere benzer elemanlarla tefrişlenmiştir. Duvarlarda aynalar, yapay aydınlatmalar, sedirli ve sandalyeli yemek masaları vardır. Ayrıca ılıkılık mekanında olduğu gibi sıcaklık, su deposu ve arkadaki depo bölümüne de Muallim Naci Caddesi'ne bakan cephelerde pencereler açılmıştır.

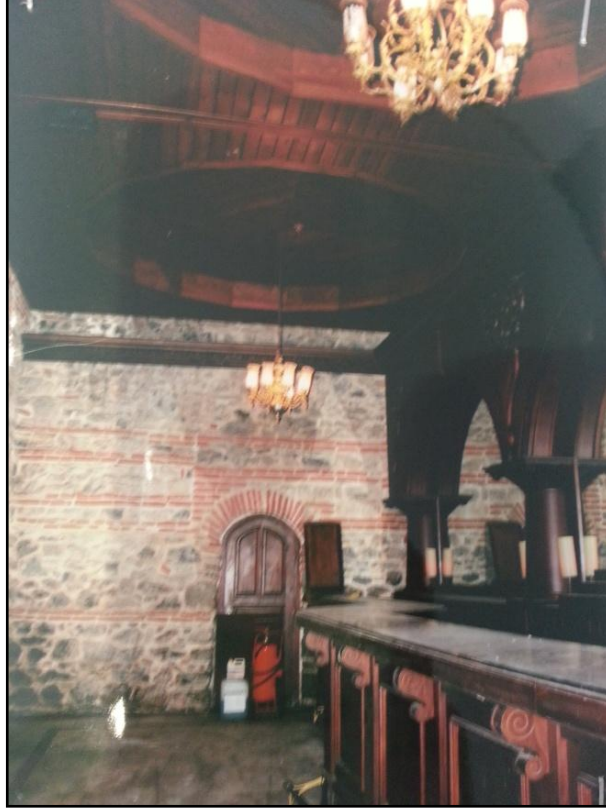
Şekil 6.21: Sıcaklık

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

Hamamın deposu bar olarak işlevlendirilmiştir. Bar ünitesi ve üst örtü ahşap olarak yapılmış, yapay aydınlatma olarak avizeler kullanılmıştır. Şekil 6.21’de görülen kapıdan hamamın bahçesine çıkılmaktadır.

Şekil 6.22: Bar olarak işlevlendirilmiş depo

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

6.3.2 Mobilya Atelyesi

Ortaköy Hamamı restoran ve bar olarak bir süre işlevlendirildikten sonra, 2011 yılında tasarım atelyesine çevrilmiştir. Yeni işlevi itibariyle tasarımların sergilendiği, üniversite öğrencilerinin proje çalışmalarının ve sergilerinin yapıldığı bir yapı haline gelmiştir. 2013 yılında Delta Ofis firması Kuruçeşme’ye taşındığı için şimdi Ortaköy Hamamı herhangi bir işlev ile kullanılmamaktadır.

Şekil 6.23: Ortaköy hamamının bugünkü görünümü

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Yapılan müdahaleler çerçevesinde yapının dış mimarisinde fazla değişiklik olmamıştır. Önceki durumuna ilave olarak, ek yapının girişine bir saçak yapılarak giriş tanımlanmıştır. Ayrıca bu girişte bulunan ahşap kapının yanı sıra, bir metre içeriye camdan bir kapı daha yapılmıştır. Böylece iç mekan algısı kapıya yaklaştıkça oluşmaya başlamaktadır.

Restoran ve bar işlevi sürerken duvarlara özensiz asılan büyük afişler yerine, tasarım ofisinin logosu iki cephede yapının duvarlarına monte edilmiştir. Gece görünümü için arkasında gizli ışık kullanılmıştır. Ayrıca saçaklar kullanılan aydınlatmalar da yapıyı vurgulamaktadır.

İç mekanlar irdelendiğinde bir önceki işleve göre yapının daha ferah ve algılanabilir olduğu görülmektedir. Bunun en önemli sebebi iç mekanda, mekanları boğucu mobilya tefrişlerinin ve dekoratif elemanların kullanılmamış olmasıdır. Önceki restorasyonda olduğu gibi duvarlar yine sıvanmamıştır.

Döşeme kaplaması yine mermer yapılarak yenilenmiştir. Tüm mekanlarda döşemenin duvarla birleştiği yerlerde oluklar oluşturulmuştur. Bu oluklardan ısıtma sistemi boruları ve elektrik tesisatı geçmektedir. Belli bölümlerde oluktan çıkarak, düşeyde duvar

boyunca elektrik kablolarının içinde bulunduğu bakır borular görülmektedir. Ayrıca oluklarda beyaz çakıl taşları ve gizli aydınlatmalar kullanılmıştır.

Şekil 6.24: Erkekler soyunmalığından görünüm

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Erkekler soyunmalığındaki asma kata dokunulmamıştır. Şekilde görüldüğü gibi asma katın altındaki ahşaba aydınlatma elemanları koyulmuştur. Bu aydınlatmalar ile hem yapının hem de sergi elemanlarının vurgulanması amaçlanmıştır.

Diğer müdahalelerin yanı sıra duvarlarda sıva kullanılmaması sonucu soyunmalık mekanları kimliğini kaybetmiştir.

Şekil 6.25: Öğrenci sergisi

Kaynak: www.deltamobilya.com

Kadınlar bölümü soyunmalığında daha önce ahşaptan yapılmış olan sahne kısmı mermer ile yeniden yapılmıştır.

Şekil 6.26: Kadınlar soyunmalığındaki döşeme

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Soyunmalıkların kubbesinden sarkıtılan dairesel aydınlatma armatürleri ile hem mekana genel bir aydınlatma sağlanmış hem de hacimsel bütünlük korunmuştur. Bu çağdaş aydınlatma elemanı ile kubbe algısı korunmuştur.

Şekil 6.27: Erkekler soyunmalığı aydınlatma armatürünün görünümü

Kaynak: www.deltamobilya.com

Şekil 6.28: Kadınlar soyunmalığı aydınlatma armatürünün görünümü

Demirdal, M., Özel arşiv

Soyunmalıklardaki pencerelerde bulunan renkli camlar, bir önceki restorasyonda yapılmış olup mekana hareket kazandırmaktadır. Fakat hamamlarda kullanılan camlarla herhangi bir ilişkisi yoktur. Hiçbir örnekte böyle bir uygulamaya rastlanmamıştır.

Üst örtüsü tonoz olan ılıklik mekanlarına bakıldığında, erkekler ve kadınlar ılıkliği arasında geçiş vardır. Bu bölümlerde ofise ait tasarımlar sergilenmektedir. Kadınlar ılıkliğinin tuvaleti modern elemanlar ile yapılarak yine tuvalet işlevi ile kullanılmaktadır. Duvarlar ve kubbelerde sıva bulunmamaktadır.

Şekil 6.29: Erkekler Ilıklığı

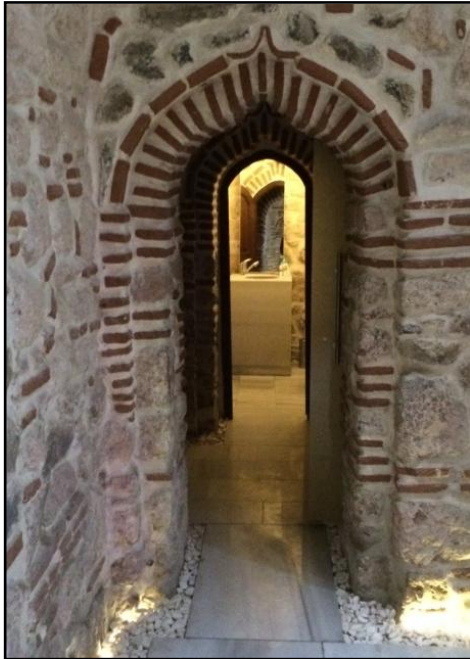
Şekil 6.30: Erkekler Ilıklığı

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Şekil 6.31: Kadınlar ılıklığından tuvaletlere geçiş

Şekil 6.32: Tuvalet

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Sıcaklık bölümlerinde, ılıklıklarda olduğu gibi ofise ait tasarımlar sergilenmektedir. Kubbe açıklıkları ve oluklardaki gizli ışıklar ile aydınlatılmaktadır.

Ana mekan ve halvetlerde bulunan nişler içerisinde kurnalar bulunmaktadır. Fakat hamamın özgün kurnaları değildir. Böyle bir yaklaşımın hangi tasarım düşüncesine göre düşünüldüğü anlaşılamamaktadır.

Üst örtü ve duvarlar sıvasız bırakılmıştır. Bu durum da diğer mekanlarda olduğu gibi mekanın kalitesini etkilemiştir.

Şekil 6.33: Erkekler sıcaklığı

Kaynak: www.deltamobilya.com

Şekil 6.34: Erkekler sıcaklığı, halvetlere girişler

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Duvarı Muallim Naci Caddesine bakan halvetin bir penceresi bulunmaktadır. Bu pencere önceki restorasyon çalışmalarında açılmış olup, önceki işlevle ilişkili olmadığı gibi bu işlevle de ilişkisi yoktur.

Şekil 6.35: Halvet penceresi

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Kadınlar sıcaklığı da erkekler sıcaklığı gibi sergi alanı olarak kullanılmaktadır.

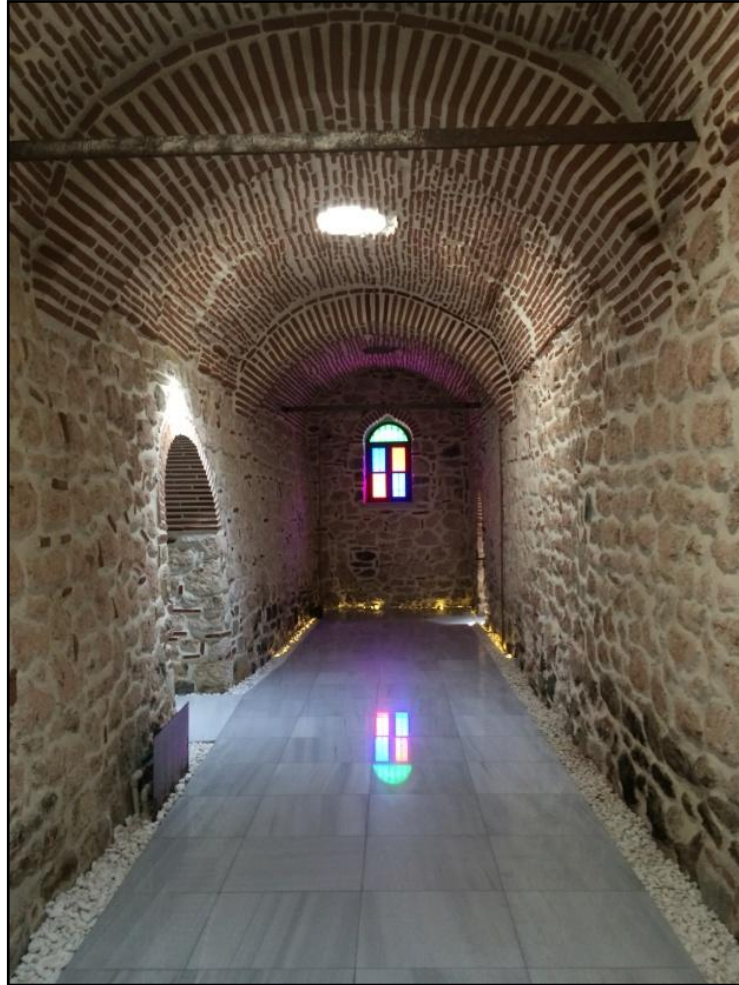
Şekil 6.36: Kadınlar bölümü sıcaklığı

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Halvetlerden açılan geçişlerden su deposuna geçilmektedir. Beşik tonozlu bir üst örtüye sahip bu bölümde, Muallim Naci Caddesine bakan duvarda bir pencere bulunmaktadır. Bu mekan öğrencilerin atelye çalışmalarını yaptığı ve diğer bölümler gibi ofis tasarımlarının sergilendiği bir mahaldir. Tonozun üstünde su kontrolü için bulunan açıklıklar, yeni işlev dahilinde doğal aydınlatma bağlamında günışığının mekana girişini sağlamaktadır.

Şekil 6.37: Su deposu

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Su deposundan sonra gelen depo ise atelye çalışmalarının yapıldığı bir mahaldir. Aynı zamanda mekan boyunca bir tezgah ünitesi uzanır. Mermerden yapılan bu üniteye kokteyllere ve benzeri toplu katılımların gerçekleştiği durumlara hazırlıklar yapılmaktadır.

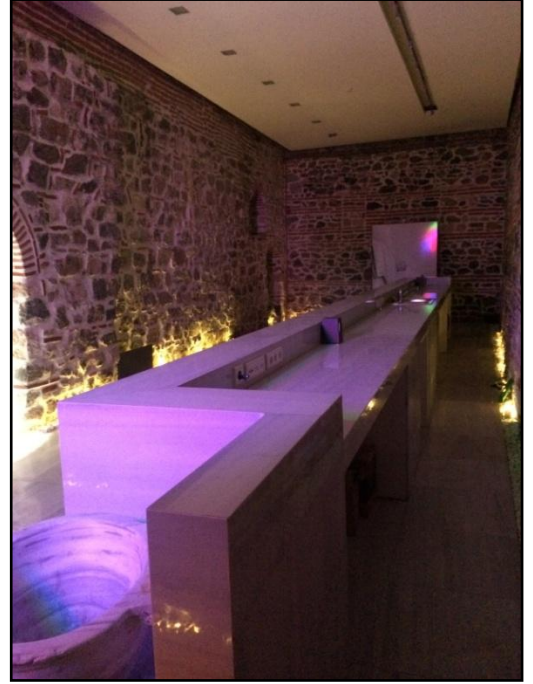
Şekil 6.38: Depo

Kaynak: www.deltamobilya.com

Şekil 6.39: Depo

Şekil 6.40: Depo

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Muallim Naci Caddesine bakan duvarda bir pencere bulunmaktadır. Hamamın restoran olarak işlevlendirildiği dönemde ahşap olan tavan, bu işlev çerçevesinde alçıpan olarak yapılmıştır.

Bu depo mekanında, şekil 6.38’de görülen ve bahçeye açılan bir kapı bulunmaktadır. Ayrıca küçük su deposunun olduğu bölüme de giriş bu mahaldendir. Bu su deposu ise şekil 6.41 ve 6.42’de görüldüğü gibi teknik bölüm olarak kullanılmaktadır.

Şekil 6.41: Küçük su deposu

Şekil 6.42: Küçük su deposu

Kaynak: Demirdal, M., Özel arşiv

Ortaköy Hamamı geçirdiği restorasyon ve işlev değişiklikleri doğrultusunda özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiştir. Restoran olarak işlevlendirildiği dönemde mekanlar, mobilya ve dekorasyon elemanlarının kullanımının yoğun olması sebebiyle hamamın algısını ve sahip olduğu özellikleri geri plana düşürmüştür. Isıtma, akustik ve aydınlatma gibi özellikler işlev doğrultusunda şekillenmiştir. Mobilya ofisi olarak işlevlendirildiği süreçte ise mekanlar ve mimari elemanlar daha algılanabilir durumdadır. Duvarların ve üst örtünün sıvasız oluşu mekanların doğru okunamamasına sebep olmaktadır. Mobilya atelyesi, restoran işlevine göre daha uygun bir işlev olsa da;

iki işlev de bu anıtın varlığını sŸrdŸrmesi için uygun değildir. İç mekan bağlamında kemer, kubbe, tonoz ve nişler gibi yapısal ögeler form olarak zgŸnlŸđŸnŸ korurken, yapılan mŸdehaleler çerçevesinde mekan kaliteleri ve nitelikleri yitirilmiştir.

7. SONUÇ

Hamamlar dünya mimarisinde önemli bir yere sahiptir. Konstrüksiyon ve işleyişe ilişkin olarak teknolojinin sürekliliğini gösteren çok önemli kanıtlardır. Roma dönemi hamamları varlıklarını sürdüremezken, Osmanlı dönemi hamamları hala mevcuttur. Fakat günümüzde hamamlar gereken ilgi ve değeri görememektedir. Teknolojinin gelişmesi ve suyun her eve gelmesi, yaşam standartlarının yükselmesi ve kültürel değişimle birlikte insanlar hamamlara gitmemeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak hamamlardan gelir elde edilememeye başlanmıştır. Hamamların pek çoğu şahıslara satılmış ve farklı fonksiyonlara sahip özel işletmelere dönüşmüştür. Şahıs tekelinde özgün özellikleri yok sayılarak çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. Ayrıca belediyelerin yoğun imar çalışmaları ve yol genişletme çalışmaları da hamamların bazen belli bölümlerinin bazen ise tamamının yok olmasına yol açmıştır.

Zaman içerisinde değişen toplumsal, kültürel, politik ve sosyal yapı; özensiz ve hatalı kent planlamalarına sebep olmuştur. Bu bağlamda hamamlar, işlevsel olarak buldukları çevreye yabancılaştırılmıştır. Değişen koşullar çerçevesinde bu kültür varlıklarının çağdaş gereksinimlere cevap verebilecek işlevlerle yeniden yaşama kazandırılması ve mevcudiyetlerini sürdürmeleri gerekmektedir. Günümüzde ekonomik olarak rant sağlamak ve şanlı tarih yaratma düşüncesini benimsemiş bir insan kitlesi oluşmuştur. Hamamları yeniden işlevlendirme ve topluma kazandırma gibi iyi düşüncelerin arkasına sığınarak özgün özelliklerini, elemanlarını ve mekan kurgusunu hiçe sayarak müdahalelerde bulunulmuştur. Ama unutulmamalıdır ki; yeniden işlevlendirme hamamın varlığını sürdürmesinde bir amaç değil, araçtır.

Yapılan incelemeler, öncelikle hamamın konumu ve çevresel ilişkileri bağlamında olmalıdır. Değişikliklerin ne ölçüde ve ne şekilde olduğu ortaya konulmalı ve daha sonra yapısal özellikleri incelenmelidir. Yapının, yapıldığı tarihten günümüze kadar geçen sürede hangi değişikliklere uğradığı ve ne kadarının korunduğu belgelenmelidir. İç mimari bağlamında yapılacak müdahaleler ise hem koruma yaklaşımıyla hem de yeni işlev bağlamında düşünülmelidir. İlk olarak, doğru işlev seçimi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Önemli olan işleve uydurmak için mimarinin yok sayılmamasıdır.

Hamamların kendine özgü iç mekan özellikleri vardır; mekanlar birbirini izler ve boyutları değişkenlik göstermektedir. Mekanlara geçişler açarak birleştirmek, yapının kalitesini ve algısını düşürmektedir. İç mimaride kullanılan eleman ve malzemeler yapıldığı dönemi ve kullanılan teknikleri yansıtmaktadır. Çağdaş eklemeler ve malzemeler kullanılabilir; fakat orjinal malzemenin devamı gibi görünmelidir. Bunun yanı sıra çağdaş eklemeler ve malzemeler yapıya kontrast oluyorsa; yapının mesajı arka planda kalmamalıdır. Ayrıca akustik, aydınlatma, ısıtma ve tesisat gibi teknik özellikler dikkatle incelenmeli, nelerden ne ölçüde vazgeçilebileceği düşünülmelidir. Ancak bu özelliklerden vazgeçildiği ölçüde mekan kalitelerinin düşeceği unutulmamalıdır.

İncelenen hamam yapıları, restorasyon ve yeni işlevler doğrultusunda özgünlüğünü yitirmiştir. İlk olarak incelenen Ağa Hamamı'na verilen ve verilecek olan işlevler, yapının çevresi ile uyuşmamaktadır. İç ve dış mimaride yapılan ekler ve kullanılan malzemeler birbirleriyle ilişkili değildir. İkinci örnekteki İskele Hamamı yıkılıp baştan yapılmıştır. Özgün halinden çok uzak olan bu yapının hamam olduğu bile anlaşılamamaktadır. Haseki Hamamı bir süre büyük bir turistik satış mağazası olarak kullanılmıştır. Bu işlev çerçevesinde iç mekana ait bazı özellikler korunsa da, sergi elemanları ve tefrişleri mekan algılarını düşürmüştür. Çarşı olarak işlevlendirilen Yeşil Direkli Hamam'da ise, soyunmalıkların ve külhan bölümünün yıkılması ve iç mekandaki ayırıcı duvarlarda geçişler açılması nedeniyle mekansal dizgi bozulmuştur. Yeni işlev ile tanımlanan dükkanlar, açılan girişler, inşa edilen ek yapı ve kullanılan malzemeler ile hamam özgün özelliklerini yitirmiştir.

Ayrıntılı olarak incelenen Ortaköy Hamamı da diğer hamamlar gibi geçirdiği restorasyonlar ve yeni işlevler ışığında kimliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Yapılan müdahaleler hamamı koruyup, yeni işlevle yaşayan bir kültür varlığı haline getirmek yerine rant sağlamak ve gösteriş yapmak adına olmuştur. Her iki işlev de Ortaköy Hamamı için uygun değildir. Açılan pencere ve geçişlerin, kullanılan mobilya ve dekorasyon elemanlarının yanı sıra özellikle duvarların ve üst örtünün sıvasız olarak bırakılması iç mekan algılarını tamamen etkilemiştir.

Sonuç olarak uygun olmayan işlevlerin yapıya uydurulma çabası ve bu doğrultuda yapılan müdahaleler, hamam yapılarının hem dış hem de iç mimarisinde özgünlüğünü yitirmesine sebep olmuştur. İç mekandaki bütünlük bozulmuş, malzemeler ve

elemanlar zarar görmüş, hamamların sahip olduğu nitelikler ve atmosfer kaybolmuştur. Bu sonuca yapılan araştırmalar, oluşturulan ölçütler ve irdelenen örnekler çerçevesinde varılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahunbay, Z. (2004). *Tarihi Çevre Koruma Ve Restorasyon*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Altınoluk, Ü. (1998). *Binaların Yeniden Kullanımı*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Aru, K. A. (1941). *Türk Hamamları Etüdü*. İstanbul.
- Asatekin, N. G. (2004). *Kültür ve Doğa Varlıklarımız: Neyi Niçin Nasıl Korumalıyız*. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Berger, A. (2002). Bizans Çağında Hamamlar. N. Ergin içinde, *Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü: Mimari, Tarih ve İmgelem* (ss. 67-83). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Brooker, G., & Stone S. *İç Mimarlıkta Bağlam + Çevre*. İstanbul: Literatür Yayınları
- Coles, J., & House, N. (2012). *İç Mimarlığın Temelleri*. İstanbul: Literatür Yayınları
- Ergin, N. (2012). *Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü: Mimari, Tarih ve İmgelem*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Eyice, S. (1997). Hamam. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Cilt 15* (ss. 402-430). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM.
- Haskan, M. N. (1995). *İstanbul Hamamları*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
- Kayaoğlu, İ. G. (1998). *Eski İstanbul'da Gündelik Hayat*. İstanbul: Aksoy Yayıncılık.
- Klinghardt, K., 1927. *Türkische Bäder*, Stuttgart.
- Kuban, D. (2000). *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Kuruçay, A. (2011). *İstanbul'un 100 Hamamı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Madran, E., & Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. Ankara: Mimarlar Odası Yayını.
- Önge, Y. (1995). *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Taşcıoğlu, T. (1998). *Türk Hamamı*. İstanbul: Unilever ve Duran Ofset Sponsorluğu.

Yegül, F. (2006). *Antik Çağ'da Yıkanma Ve Hamamlar*. İstanbul: Homer Kitabevi.

Yılmazkaya, O. (2002). *Türk Hamamı*. İstanbul: Çitlenbik Yayınları.

Sürekli Yayınlar

Ahunbay, M. (1979). Tersine Çevrilmiş Bir Slogan “Geleceğimiz İçin Bir Geçmiş”.
Çevre Dergisi. 3, ss. 17-18.

Böke, H., Akkurt, S., & İpekoğlu, B. (2004). Tarihi Yapılarda Kullanılan Horasan Harcı ve Sıvalarının Özellikleri. *Yapı Dergisi*. 269, ss. 90-95.

Kuban, D. (1993). Tahtakale Hamamı Restorasyonu. *Yapı Dergisi*, ss. 59-68.

Sezgin, H. (1994). Restorasyonda Özgünlüğün Sınırları. *Yapı Dergisi*. ss. 71-80.

Taneri, E., & Kazmaoğlu, A. (1979). Atik Valide Hamamı Yeniden Kullanım Projesi.
Çevre Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi , ss. 40-42.

Diğer Yayınlar

Ağa Hamamı. www.agahamami.com [2014].

Asatekin, G. (1978). *The Eski Hamam in Ankara*. YAnkara: ODTÜ.

Aydın, A. (2008). *Acoustical Characteristics of Historical Turkish Baths*. Ankara: ODTÜ.

Haseki Hamamı. envanter.gov.tr [2014]

Haritalar. maps.google.com [2014].

Haseki Hamamı. <http://www.degisti.com/index.php/archives/4737> [2014].

Haseki Hamamı. www.sinanasaygi.com [2014].

İskele Hamamı. envanter.gov.tr [2014]

Ortaköy Hamamı. envanter.gov.tr [2014]

Ortaköy Hamamı. www.deltamobilya.com [2014]

Reyhan, K., & İpekoğlu, B., 2004. *Osmanlı Dönemi Bir Grup Hamam Yapısında Malzeme Kullanımı*. İstanbul

Yaldız, E. 2009. *Yeniden Kullanılan Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Yaldız, E. 2013, *Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi*, Doktora Tezi, Konya.

Yeşil Direkli Hamam. envanter.gov.tr [2014]

EKLER

EK A.1: Ortaköy föyü

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

EK A.2: Alman mavisi haritaları, Ortaköy

Kaynak: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Mehmet Demirdal

Sürekli Adresi : Daruşşafaka Mah., Açelya Sok., Seba Koru Sitesi 705, Maslak / İST.

Doğum Yeri ve Yılı : Adana, 28.12.1987

Yabancı Dili : İngilizce, İtalyanca

İlk Öğretim : Celalettin Sayhan İlk Öğretim Okulu 1994 - 2002

Orta Öğretim : Adana Ticaret Odası Anadolu Lisesi 2002 - 2006

Lisans : Bahçeşehir Üniversitesi 2006 - 2012

Yüksek Lisans : Bahçeşehir Üniversitesi 2012 - ...

Enstitü Adı : Fen Bilimleri Enstitüsü

Program Adı : İç Mekan Tasarımı (Türkçe, Tezli)

Çalışma Hayatı : Bahçeşehir İnşaat ve Mimarlık A.Ş. 01.07.2011 - 31.10.2011

DMR Tasarım ve Mimarlık 01.06.2012 - 31.12.2012